de STRANDLOPER

29e jaargang, nummer 2 mei 1997

Themanummer Roofvogels

officieel orgaan van de vereniging voor natuur- en vogelbescherming noordwijk

Vereniging voor Natuur- en Vogelbescherming

Bestuur

J. van Dijk, voorzitter, L. Hellenberghof 32, 2202 XT Noordwijk
C. Verweij, secretaris, Vinkenlaan 23, 2201 BR Noordwijk
J. Veefkind, penningmeester, Breloftpark 26, 2201 TE Noordwijk
W. Baalbergen, lid, Schoolstraat 15, 2202 HC Noordwijk
Mevr. M. Bos, lid, Branding 46, 2201 WV Noordwijk
J. Jacobs, lid, Prins Bernhardstraat 7, 2202 LD Noordwijk
R. Sluys, lid, Bremkant 38, 2203 NG Noordwijk
A. Steenvoorden, lid, Boekerslootlaan 79, 2201 BW Noordwijk
H. Verkade, lid, Douzastraat 47, 2201 JC Noordwijk
Contributie f10,- per jaar (min.), jeugdleden f6,- per jaar (min.), donatie f5,- per jaar (min.)
Gironummer: 2573795 t.n.v. Penningmeester Vogelbescherming Noordwijk te Noordwijk.
Bij de eerste Strandloper van het nieuwe jaar wordt een acceptgiro toegestuurd.

Ledenadministratie

Adreswijzigingen, aanmelden nieuwe leden: Breloftpark 26, 2201 TE Noordwijk

De Strandloper

De Strandloper is het kwartaalblad van de Vereniging voor Natuur- en Vogelbescherming Noordwijk
De redactie bestaat uit: E. Aartse, W. Kuijper, R. Sluys en C. Verweij
Redactie-adres: R. Sluys, Bremkant 38, 2203 NG Noordwijk
Bezorgadres: B. Heethuis, Derk Bolhuisstraat 64, 2202 VH Noordwijk, Tel. 01719-10813
Oplage De Strandloper: 600 exemplaren

Stichting Vogelasiel Noordwijk

Bestuur

A. v.d. Werf, voorzitter, Beeklaan 64, 2201 BE Noordwijk
Mevr. A. Marijnis, secretaris, Postbus 168, 2200 AD Noordwijk
K. Frumau, lid, Northgodreef 27, 2202 XZ Noordwijk
C. Verweij, lid, Vinkenlaan 23, 2201 BR Noordwijk
Donatie minimaal f5,- per jaar, te storten op girorekening 3598755 t.n.v. Stichting Vogelasiel Noordwijk. Het vogelasiel is gelegen aan het Dompad. Gevonden vogels kunnen daar worden afgegeven.

IVN Vereniging voor Natuur- en Milieueducatie afdeling Noordwijk

Bestuur

D. Passchier, voorzitter, Egmonderstraat 45, 2201 RK Noordwijk
Mevr. N. Nooyen, secretaris, Joh. Molegraafstraat 14, 2201 LK Noordwijk
P. Paumen, penningmeester, Merelstraat 25, 2211 KZ Noordwijkerhout
Mevr. A. van den Oever, lid, Van Panhuysstraat 34, 2203 JR Noordwijk

Jan Verwey Natuurcentrum

Het centrum bevindt zich aan de Weteringkade te Noordwijk. In het centrum bevindt zich een uitgebreide natuurbibliotheek, die voor iedereeen toegankelijk is. Ook is een er permanente tentoonstellingsruimte waarin de natuur in en rondom Noordwijk in beeld wordt gebracht.
Voor groepenbezoek is het centrum het gehele jaar geopend. Contactadres: Mevr. T. Bom, Lijnbaanweg 26 Noordwijk. Tel. 071-3611285. Tijdens de maanden mei t/m september is het centrum voor iedereen geopend op woensdagen en zondagen van 14.00-16.00 uur.

ISSN:2589-2762 print ISSN: 2589-2770 online

Inhoud

I. Roofvogels, fascinerende jagers Pag. 4

II. Roofvogelherkenning Pag. 6

III. Roofvogelbroedseizoen 1996 Pag. 9

* Inventarisatie-aanpak
* Soortbespreking

IV. Het voorkomen van roofvogels buiten het broedseizoen Pag. 13

* Inleiding
* Soortbespreking
  - broedvogels buiten het broedseizoen
  - niet-broedvogels

V. Ringonderzoek bij roofvogels Pag. 30

VI. Mens en roofvogels Pag. 32

1. Roofvogels en jacht
2. En toen regende het vogels
3. Roofvogels in het vogelasiel
4. Roofvogels op de vuist
5. Zin en onzin over roofvogels

VII. Overzicht van roofvogelgidsen en boeken Pag. 44

I. Roofvogels, fascinerende jagers

Jelle van Dijk

Vrijwel overal ter wereld komen roofvogels voor; alleen in het zuidpoolgebied ontbreken ze. Roofvogels kun je in de meest uiteenlopende gebieden tegen komen. Op de vlakke toendra's in het hoge noorden jagen Smelleken, Ruigpootbuizerd en Giervalk en in het hooggebergte heersen Steenarend en Lammergier. De meeste soorten worden aangetroffen in en langs de Zuid-Amerikaanse wouden en op de Afrikaanse savannen. Een gevarieerd prooi-aanbod dat nauwelijks wordt beïnvloed door de seizoenen, biedt veel soorten de mogelijkheid hier naast elkaar te leven.

Roofvogels, hoe ongelooflijk ze ook van elkaar verschillen wat formaat en leefwijze betreft, hebben een paar gemeenschappelijke kenmerken. Dat zijn in de eerste plaats natuurlijk de kromme snavel en de scherpe klauwen. De gekromde bovensnavel is aan de basis bedekt met een vaak opvallend gekleurde wąshuid die tot over de neusgaten loopt. Vrijwel alle roofvogels hebben een soort 'wenkbrauw' die vooral bij arenden zeer opvallend is en voor de typische 'adelaarsblik' zorgt. De rui van de vleugelveren verloopt bij alle roofvogels heel geleidelijk waardoor het vlieg- en zweefvermogen in de ruiperiode gewaarborgd blijft. Jonge roofvogels zijn altijd nestblijvers en hebben een wit donskleed.

Op aarde komen ruim 300 soorten roofvogels voor. Deze worden verdeeld in vier suborden (del Hoyo c.s. 1994):

1. Amerikaanse gieren (Cathartae, familie Cathartidae) met 7 soorten

Hiertoe behoren bekende soorten als Zwarte Gier en Andescondor.

2. Haviken en arenden (Accipitres). Deze suborde wordt verdeeld in twee families:

2a. Visarend (Pandionidae)

2b. Haviken en overige arenden (Accipitridae) met 237 soorten

De Visarend wordt tegenwoordig in een aparte familie geplaatst. In de andere familie zijn alle arenden, gieren, wouwen, haviken, kiekendieven, buizerden en wespendieven geplaatst.

3. Secretarisvogel (Sagittarii, familie Sagittariidae)

4. Valken (Falcones, familie Falconidae) met 61 soorten.

In sommige geslachten en dan vooral in het geslacht Accipiter is het vrouwtje aanzienlijk groter en zwaarder dan het mannetje. Zo is het vrouwtje van 'onze' Sperwer bijna tweemaal zo zwaar als het mannetje. Dit verschil in grootte maakt het mogelijk dat in het sperwerterritorium met succes op veel verschillende vogelsoorten gejaagd kan worden. Zo jaagt het mannetje vooral op kleine zangvogels, terwijl het vrouwtje ook lijsters, Gaaien en duiven grijpt. Bij de kiekendieven zien we naast een gering verschil in grootte ook een opvallend verschil in kleur. Dit kleurverschil maakt het mogelijk om meer prooien te bejagen. Uit onderzoek in Flevoland is gebleken dat de lichtgekleurde mannetjes van de Blauwe Kiekendief meer in het open veld jagen en de veel donkerder vrouwtjes vooral bosranden en ruige slootkanten afzoeken (Schipper 1978).

Blauwe Kiekendief

Wie denkt bij roofvogels uitsluitend met vleeseters van doen te hebben, heeft het mis. Zo leeft de Wespendief voornamelijk van de larven van bijen en wespen. De nesten van deze insecten worden uitgegraven en daarbij wordt af en toe ook wel honing geconsumeerd. Er zijn trouwens nog meer soorten die veel insecten eten. Voor Roodpootvalk en Kleine Torenvalk vormen insecten het hoofdvoedsel, maar ook soorten als Boomvalk en Grauwe Kiekendief verorberen veel insecten. Echte specialisten zijn de Slakkenwouw en de Krabhavik, die vrijwel uitsluitend van slakken, respectievelijk van krabben leven. Er komt zelfs een vegetariër onder de roofvogels voor: de Palmgier. Deze vogel leeft van de zaden van oliepalmen.

Bij de vleeseters kunnen we onderscheid maken tussen soorten die vrijwel uitsluitend aas verorberen en soorten die (ook) levende prooien vangen. Tot de eerste groep behoren de gieren. De meeste soorten leven het gehele jaar door in groepen. Dit levert voordeel op bij het zoeken van kadavers. Behalve gieren zijn er nog heel wat soorten meer die een stukje aas niet versmaden. In Europa zijn dat

Rode Wouw, Zwarte Wouw, Buizerd, Steenarend en Zeearend. Vooral in de winter vormt aas (omgekomen wild, verkeersslachtoffers) vaak een belangrijk deel van het voedselpakket.

Veel soorten hebben een brede voedselkeuze en hebben daardoor vaak een ruime verspreiding. Een goed voorbeeld van deze groep is de Buizerd. De Buizerd eet veel muizen, maar ook mollen, wormen, amfibieën en aas.

Het aantal voedselspecialisten bij roofvogels is groot. In Europa kennen we de Torenvalk die vooral op muizen jaagt en de Slangenarend die voornamelijk reptielen eet. De Wespendief werd hiervoor ook al aangehaald als een opvallende specialist. Beroemd om hun specialisatie zijn natuurlijk ook de Visarend en de bijna uitgestorven Filippijnse Apenarend.

Filippijnse Apenarend

Vergeleken met roofvogelrijke gebieden als de Spaanse Pyreneeën, Extremadura en het Oost-Duitse Müritzgebied lijkt ons eigen landje niet bijzonder spectaculair op roofvogelgebied te zijn. Vergeleken met de ons omringende gebieden valt dat echter wel mee. De Bruine Kiekendief broedt bij ons in aantallen (ongeveer 1400 paren; Bijlsma 1993) die elders in Europa op zo'n oppervlakte niet worden aangetroffen. De Blauwe Kiekendief bereikt op onze Waddeneilanden met ruim honderd paren een dichtheid die elders in Europa niet te vinden is (Tucker & Heath 1994). Ook Buizerd (ruim 4000 paren) en Havik (bijna 2000 paren) zijn in sommige delen van ons land beslist opvallend talrijk te noemen. De Torenvalk is vooral talrijk in gebieden waar veel speciale nestkasten voor deze soort zijn geplaatst.

De roofvogelavifauna van ons land zal binnen enkele decennia ongetwijfeld worden uitgebreid met Rode Wouw en Zwarte Wouw. Deze soorten broeden nu al incidenteel in ons land. De nog steeds bestaande illegale praktijken waarbij vergiftigd aas wordt uitgelegd, verhinderen vermoedelijk op dit moment een permanente vestiging in ons land. Ook de Slechtvalk is bezig zich als broedvogel in ons land te vestigen. Vanuit de bondsrepubliek, waar enkele paren op de Keulse Dom nestelen, heeft een enkel paartje zich bij Roermond gevestigd. Bij de nieuwe broedvogels zal misschien ook de Zeearend behoren. Het is echter te hopen dat deze imposante roofvogel uit eigen initiatief ons land als broedgebied zal verkiezen en niet via een omstreden introductieproject van het Wereld Natuur Fonds aan onze nationale broedvogellijst zal worden toegevoegd (van Dijk 1996).

In de Duin- en Bollenstreek neemt het aantal roofvogels toe. Na de sterke toename van Buizerd, Havik en Sperwer in het oosten van ons land, vullen deze soorten nu ook de laatste 'gaten' in West-Nederland op. De gewijzigde houding ten opzichte van roofvogels, ook bij veel jagers en jachtopzieners, geeft deze vogels meer kansen op vestiging dan tientallen jaren geleden. Dat sommige jagers het helaas toch niet kunnen laten bepaalde roofvogels af te schieten, bewijzen de vondsten van een doodgeschoten Sperwer (bij een nest in de Noordduinen!) en een Havik in het broedseizoen (eveneens Noordduinen).

Hoe het momenteel met de roofvogels in onze regio is gesteld komt uitvoerig in dit speciale roofvogelnummer van De Strandloper aan bod. Hierbij zal ingegaan worden op de broedvogels van onze regio, maar ook zal uitvoerig worden stilgestaan bij doortrekkers en wintergasten.

Literatuur

Bijlsma R.G. 1993. Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels. Haarlem.

van Dijk J. 1996. Introductie van Zeearenden in Nederland? De Strandloper 28 (3): 4-6.

del Hoyo J., Elliot A. & Sargatal J. (eds.). 1994. Handbook of the Birds of the World. Vol. 2. Barcelona.

Schipper W.J.A. 1978. A comparison of breeding ecology in three European Harriers (Circus). Ardea 66: 77-102.

Tucker G.M. & Heath M.F. 1994. Birds in Europe: their conservation status. Cambridge U.K.

II. Roofvogelherkenning

Jelle van Dijk

Het op naam brengen van roofvogels valt vaak niet mee. Als je een moderne vogelgids erbij haalt, lijkt het allemaal nogal eenvoudig: mooie gekleurde plaatjes van de zittende vogel en meestal ook nog een vliegbeeld. Dat moet toch lukken, zou je zo denken. Maar zelfs met een goede veldgids in de hand kom je er lang niet altijd uit. Die roofvogel zit namelijk niet altijd op korte afstand zo mooi op een tak en voor dat vliegbeeld moet je de vogel toch wel recht boven je hebben.

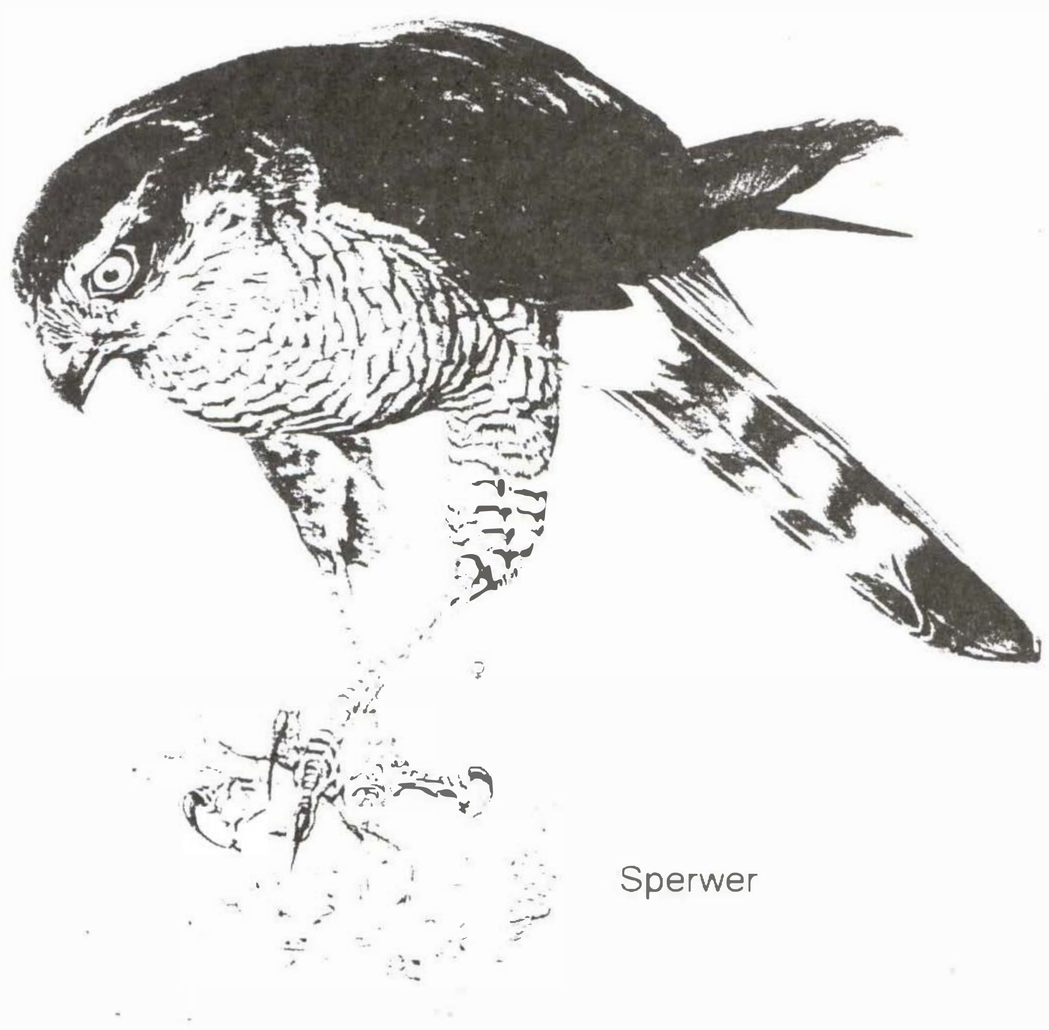

Sperwer

De tijd dat ook in de beste vogelgidsen de roofvogels beslist niet optimaal werden afgebeeld, ligt trouwens nog niet ver achter ons. Zo werden in de beroemde Vogelgids van Peterson, Mountfort en Hollom (eerste druk van de Nederlandse bewerking door J. Kist in 1954) aanvankelijk de arenden bijzonder slecht afgebeeld. Pas in de latere drukken na 1980 werden nieuwe afbeeldingen van arenden opgenomen. Een geweldige vooruitgang werd geboekt met het verschijnen van het boek "Flight Identification of European Raptors" in 1974. Het boek beleefde vele herdrukken en werd ook in het Nederlands vertaald. Dat je ook met dit boek in de hand voorzichtig moet zijn, benadrukken de schrijvers zelf in hun voorwoord. Zij stellen dat zelfs een geoefend waarnemer tijdens zijn tochten door Europa blij mag zijn als zo'n 70% van de waargenomen roofvogels juist gedetermineerd kan worden.

Wat maakt het op naam brengen van roofvogels dan zo moeilijk? In de eerste plaats speelt de variatie in verenkleed veel waarnemers parten. Een Buizerd kan vrijwel geheel donker, maar ook vrijwel geheel wit zijn met alle overgangen daartussen.

Ook de Wespendief is zeer variabel wat de kleur van het verenkleed betreft. Verder is er bij sommige soorten sprake van verschil tussen mannetje en vrouwtje, zoals bij de Torenvalk en de kiekendieven. Om het nog wat moeilijker te maken verschilt het verenkleed van een jonge vogel vaak aanzienlijk van dat van de volwassen vogel. Bij Havik en Slechtvalk valt het nog wel mee en gaat het om een kleurverschil en lengtestrepen in plaats van dwarsbandering op de borst. Bij sommige arenden wijken de verschillende jeugdkleden echter sterk af van het kleed van de volwassen vogel. Tegenwoordig besteden de moderne vogelgidsen daarom veel aandacht aan deze variatie in verenkleed. Zo heeft de Vogelgids van Peterson drie afbeeldingen van een Buizerd (waaronder één vliegbeeld), terwijl de gids van Lars Jonsson (eerste druk van de Nederlandse bewerking door Arnoud van den Berg in 1994) negen afbeeldingen van deze soort heeft opgenomen.

Maar ook met een perfecte kennis van de verenkleden zijn we er nog lang niet. Vaak krijgen we een roofvogel niet lekker dichtbij te zien. Vooral als de vogel onbeweeglijk op enige afstand zit, kan de determinatie moeilijk zijn. Vliegt de roofvogel op, dan wordt vaak binnen een paar seconden duidelijk om welke soort het gaat. Bij een vliegende roofvogel zijn altijd meer kenmerken te zien dan bij een zittende vogel. Bij een vliegende vogel kan men snel zaken waarnemen als: staartlengte, smalle of brede vleugels, puntige of 'gevingerde' vleugelpunten, stand van de vleugels ten opzichte van de romp, vleugelslag, enz. Bij al die vleugelkenmerken moet je trouwens voorzichtig zijn. Een Buizerd die in glijvlucht tegen de wind in daalt, oogt heel anders dan een Buizerd die met stilgehouden, uitgestrekte vleugels hoog in de lucht kringen beschrijft! Het aardige van de vogelgids van Lars Jonsson is dat de vliegende roofvogels niet uitsluitend worden afgebeeld alsof je er pal onder staat. Vrijwel steeds is ook het bovenaanzicht opgenomen, iets waarmee de "Flight Identification" indertijd furore maakte.

Het moge duidelijk zijn dat een goede vogelgids met veel afbeeldingen per soort een prima hulpmiddel kan zijn. Daarnaast speelt de veldervaring van de waarnemer een grote rol. Een paar vleugelslagen kunnen reeds genoeg zijn om een donkere roofvogel in de verte tot een Zwarte Wouw te bestempelen, nog voor de licht gevorkte staart te zien is geweest. Een Smelleken dat op grote afstand over zee langs vliegt, wordt niet herkend aan het verenkleed maar louter aan het kleine formaat en de snelle vleugelslag.

Hieronder volgen wat tips voor de herkenning van soorten die in ons land gezien kunnen worden, gebaseerd op veldervaring. In de vogelgidsen dringen dit soort opmerkingen gelukkig ook steeds meer door.

1. 'Biddende' roofvogels

Sommige soorten staan stil in de lucht, loerend naar prooi onder zich. Hierbij wordt de kop in de wind gehouden terwijl de staart gespreid naar beneden steekt.

Kleine roofvogel: Torenvalk, Roodpootvalk, (Grijze Wouw, dwaalgast)

Grote roofvogel: Ruigpootbuizerd, Buizerd, Visarend, kiekendieven, (Slangenarend, dwaalgast).

De Torenvalk is veruit onze bekendste roofvogel en vertoont vrijwel altijd dit typische gedrag. Een Roodpootvalk is wat kleiner en slanker dan een Torenvalk en heeft een staart die wat korter is. Alleen als de Roodpootvalk een prooi op de grond zoekt, wordt er 'gebeden' en dan kan er gemakkelijk verwisseling met een Torenvalk optreden. Gaat een Roodpootvalk op insectenjacht (libellen), dan is verwarring met de Boomvalk verre van denkbeeldig, zeker als men moeilijk de kleur van het verenkleed kan waarnemen. Toch is de Roodpoot in deze situatie te herkennen aan zijn weergaloos soepele en wendbare vlucht waarbij de grote insecten uit de lucht worden geplukt. Let verder op de

Ruigpootbuizerd

tijd van het jaar: de Torenvalk is er altijd en de Roodpootvalk kan alleen van eind april tot eind september gezien worden.

Een grote 'biddende' roofvogel boven water is ongetwijfeld een Visarend. Staat een grote roofvogel boven land te 'bidden' dan moet men niet te snel tot Ruigpootbuizerd besluiten! Ook Buizerden vertonen dit gedrag regelmatig, zeker in gebieden met weinig bomen of andere uitkijkposten. Bij een Ruigpootbuizerd is het niet voldoende als een witte stuit wordt waargenomen, ook veel Buizerden laten iets van een lichte stuit zien! Bij een Ruigpoot is behalve de lichte stuit ook altijd een donker 'borstschild' te zien. Bij donkere exemplaren valt dit evenwel niet op en gaat het om de combinatie van kenmerken: lichte stuit met donkere eindband (niet altijd aan de onderzijde te zien!), lichte ondervleugels met 'polsvlekken' en donkere vleugelpunten. Ervaren waarnemers zal het opvallen dat de Ruigpoot iets groter is dan de gewone Buizerd.

Een biddende kiekendief zorgt zelden voor verwarring met een niet-kiekendief, omdat kiekendieven uitsluitend laag boven de grond dit typische gedrag vertonen.

2. Kiekendieven

Volwassen mannetjes geven doorgaans weinig problemen. Een enkele keer kan een licht gekleurd mannetje Bruine Kiekendief verward worden met het mannetje van de Blauwe Kiekendief, vooral als de vogel alleen van onderen wordt gezien. De donkere buik van de Bruine Kiekendief is evenwel een goed kenmerk. Ook de mannetjes van de Blauwe en de Grauwe Kiekendief kunnen met elkaar verward worden, zeker als de vogels slechts kort zichtbaar zijn en op betrekkelijk grote afstand van de waarnemer blijven. De verwarring slaat toe als men de onderzijde nauwelijks kan waarnemen en men bovendien te maken heeft met een nogal lichtgekleurd mannetje Grauwe Kiekendief waarbij de donkere streep op de bovenvleugel vrijwel ontbreekt. In zo'n geval moet de elegante, 'dansende' vliegwijze uitsluitsel geven.

Onvolwassen Bruine Kiekendieven zijn soms geheel donkerbruin en kunnen verward worden met Buizerd en Zwarte Wouw. De laatste is evenwel iets groter, heeft een dieper doorslaande vleugelslag en een andere staart. Bij een Bruine Kiek is de staart afgerond, terwijl de gespreide staart van een Zwarte Wouw recht afgeknipt lijkt (pas als de staart niet gespreid is valt op dat de staart licht gevorkt is!). Verwarring met een Buizerd komt veel vaker voor, zeker als in de trektijd kiekendieven ook hoog over vliegen. Een Buizerd heeft evenwel een in verhouding kortere staart, terwijl er vrijwel altijd enige tekening op de ondervleugel te zien is.

Een klassiek probleem vormt de herkenning van de vrouwtjes van Grauwe en Blauwe Kiekendief. Belangrijk is het om op de kalender te letten. In Noordwijk blijft de doortrek van (een enkele) Grauwe Kiek beperkt tot april/mei en augustus/september, terwijl de Blauwe een doortrekker en wintergast van oktober tot in maart is. Het vrouwtje van de Grauwe is slanker dan het vrouwtje Blauwe, terwijl de vlucht veel sierlijker is. Dat kenmerk krijgt men pas goed onder de knie als je de Grauwe en de Blauwe veel gezien hebt. Voor de Blauwe hoef je niet ver te reizen, want deze soort is elke winter wel in onze duinen te zien. Voor de Grauwe Kiekendief moet je meer moeite doen. De tijd dat beide soorten naast elkaar op vrijwel alle Waddeneilanden broedden, ligt helaas ver achter ons. Nu blijft het broeden van de Grauwe Kiekendief in ons land beperkt tot enkele plaatsen in Oost-Groningen en Flevoland. Boven de uitgestrekte graanvel-

den van Frankrijk en Spanje kan men de Grauwe Kiekendief gelukkig nog op veel plaatsen tegenkomen.

3. Sperwer en Havik

Een mannetje Sperwer zal nooit verward worden met een wijfje Havik, daarvoor is het grootteverschil te opvallend. Een probleem kan zich voordoen bij een mannetje Havik vergeleken met een wijfje Sperwer. Het lengteverschil bedraagt slechts 10 cm! Hoewel de soorten oppervlakkig op elkaar lijken, zijn er toch een paar opvallende verschillen. Het mannetje Havik is veel compacter en zwaarder dan het slanke sperwervrouwtje. Krijgt men een zittende Havik goed in beeld, dan zal de brede borst opvallen. Ondanks het 10 cm grootteverschil weegt het havikmannetje tweemaal zoveel als het sperwervrouwtje. Bij de Havik is de staart in verhouding met de romp duidelijk korter, terwijl de staartuiteinden afgerond zijn. Dit in tegenstelling tot het sperwervrouwtje met een opvallend lange en 'hoekige' staart. Een goed kenmerk is ook de typische staccato vleugelslag van de Sperwer, vergeleken met de wat soepeler en dieper doorslaande vleugelslag van de Havik.

4. Buizerd en Wespendief

Buizerd en Wespendief zijn beide zeer variabel wat verenkleed betreft. Krijgt men de onderzijde goed te zien, dan zijn vrijwel alle Wespendieven levendiger getekend dan Buizerden. Toch moet men de determinatie nooit alleen hierop baseren. Een Wespendief heeft een iets langere staart, waarop vaak een duidelijke eindband en twee banden bij de staartwortel zijn te onderscheiden. De waarnemer is echter lang niet altijd in de positie dit kenmerk waar te nemen. Wordt de Wespendief op grote afstand zwevend waargenomen, dan is het vlak of zelfs iets naar beneden houden van beide vleugels een eerste aanwijzing. De Buizerd houdt bij het zweven de vleugels namelijk iets schuin naar boven. Doorslaggevend bij de determinatie is dikwijls de vrij kleine iets verder uitstekende kop waardoor het silhouet aan een Koekoek doet denken.

Let natuurlijk ook op de tijd van het jaar. Wespendieven worden in ons land alleen waargenomen van eind april tot eind september, terwijl Buizerden in alle maanden van het jaar gezien worden.

Het moge duidelijk zijn dat het determineren van roofvogels een spannende aangelegenheid is. Als er bij één groep vogels het gezegde "aldoende leert men" geldt, dan is het wel bij de roofvogels. Goed kijken en de vogel langdurig met de kijker volgen, zijn van groot belang. Natuurlijk is een goede veldgids een behoorlijke steun in de rug. Al eerder werden twee boeken aanbevolen. Een bezoek aan een roofvogelrijk gebied kan ook heel leerzaam zijn. Een eindje Frankrijk of Duitsland in is al voldoende voor het goed leren herkennen van soorten als Buizerd, Wespendief, Rode Wouw en Zwarte Wouw. In Frankrijk kan men trouwens ook nog regelmatig Blauwe en Grauwe Kiekendief in elkaars nabijheid aantreffen. Heel leerzaam is natuurlijk ook een bezoek aan een toplocatie voor wat roofvogels betreft. Een paar van die gebieden tot besluit:

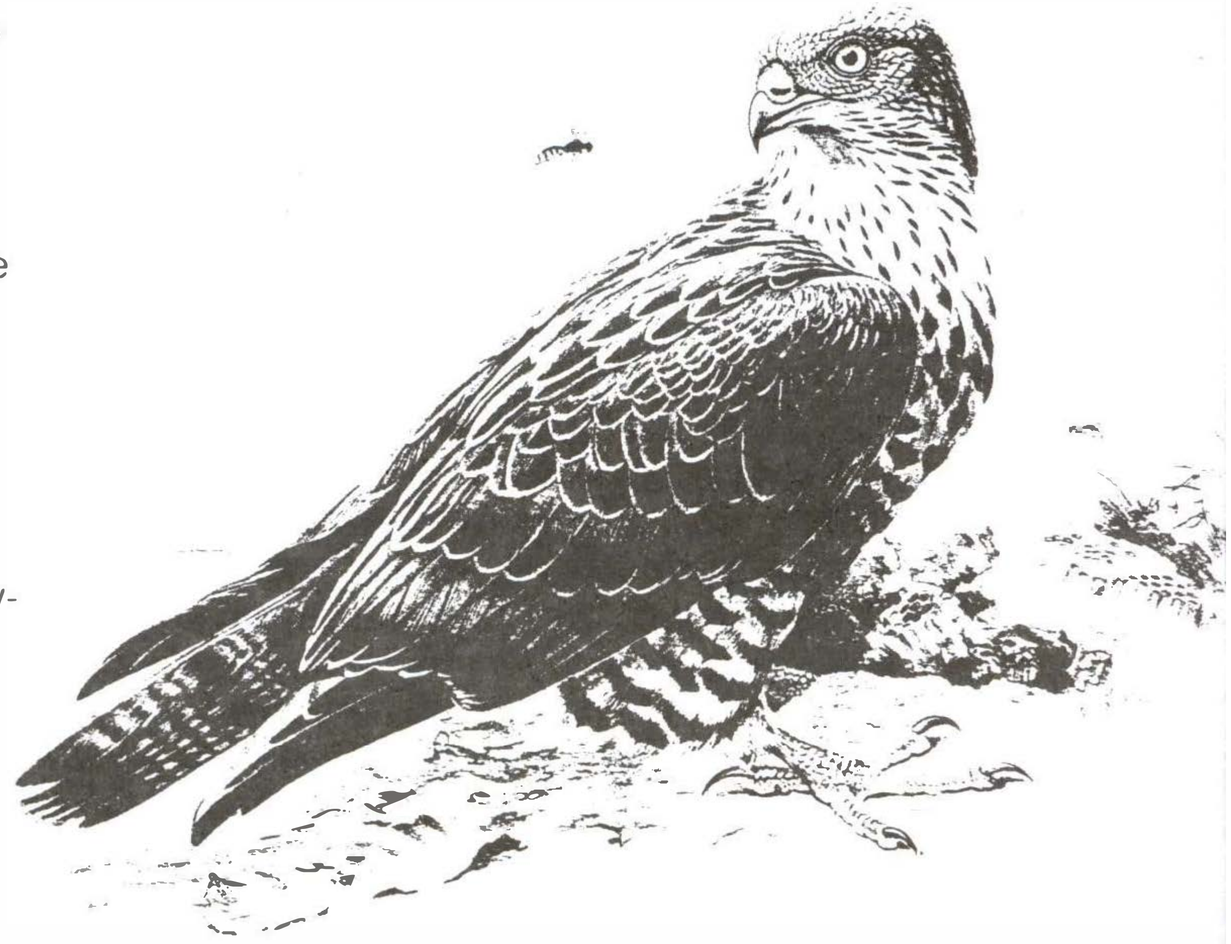

Wespendief

1. Müritzgebied in Mecklenburg (Duitsland), met Zeearend, Visarend, Schreeuwarend, Rode Wouw, Zwarte Wouw, Bruine Kiekendief, Wespendief.
2. Cevennen/Causses (Z-Frankrijk), met Vale Gier, Aasgier, Slangenarend, Steenarend, Zwarte Wouw, Rode Wouw, Slechtvalk.
3. Hortobagy (Hongarije), met Roodpootvalk, Sakervalk, Keizerarend, Slangenarend, Arendbuizerd.
4. Westelijke Spaanse Pyreneeën met Lammergier, Vale Gier, Aasgier, Steenarend, Dwergarend, Slangenarend, Slechtvalk, Rode Wouw, Zwarte Wouw.
5. Concentratiepunten van roofvogeltrek: Falsterbo (Zweden), Tarifa (Spanje), Istanboel (Turkije).

Literatuur

Peterson R.T., Mountfort G. & Hollom P.A.D. 1954. Vogelgids. Amsterdam.

Porter R.F., Willis I., Christensen S. & Nielsen B.P. 1974. Flight Identification of European Raptors. Berkhamsted U.K.

Jonsson L. 1993. Vogels van Europa. Baarn.

III. Roofvogelbroedseizoen 1996

Jelle van Dijk

In een speciale aflevering van De Strandloper gewijd aan roofvogels, moet natuurlijk iets te vinden zijn over broedende roofvogels in onze omgeving. Omdat het in kaart brengen van broedgevallen een tijdrovende zaak is, werden vóór het broedseizoen van 1996 de koppen bij elkaar gestoken. Het gebied dat in "Vogels van Noordwijk en omstreken" (1989) wordt besproken, werd opgedeeld in een aantal grote blokken en getracht werd voor elk blok een medewerker te vinden. Hoewel niet elk deel van het gebied even zorgvuldig werd onderzocht, was na afloop van het broedseizoen toch vrij goed bekend om welke soorten en om welke aantallen het gaat. De volgende personen werkten mee aan het verzamelen van de gegevens: Jan Jacobs, Annelies Marijnis, Job de Ridder, Michel Nederpel, Jelle van Dijk, Ab Steenvoorden, Rien Sluijs, Fred Koning, Hein Verkade en Richard Zonneveld.

1. Torenvalk

Ongetwijfeld is de Torenvalk de bekendste en talrijkste roofvogel van ons land. Wie kent deze valk niet, 'biddend' langs snelwegen op zoek naar muizen? Dat wil evenwel nog niet zeggen dat het eenvoudig is het aantal broedparen te bepalen. Natuurlijk begin je er mee om in het broedseizoen alle waarnemingen voorzien van plaats en datum nauwkeurig te noteren. Als je daarbij waarneemt dat een valk met prooi een bepaalde plaats opzoekt, is het nest snel gevonden. Dat gebeurt echter niet al te vaak. Torenvalken kunnen op nogal verschillende plaatsen tot broeden komen. Een echt nest bouwen doen ze nooit; de eigen bijdrage bestaat hoogstens uit resten van braakballen en wat veertjes. De vier of vijf eieren kunnen gelegd worden in een nis van een gebouw, in een oud ekster- of kraaiennest of in een speciale nestkast.
In een open landschap met slechts hier en daar een boerderij is het aantal broedparen eenvoudig vast te stellen, zeker als er vrijwel geen oude

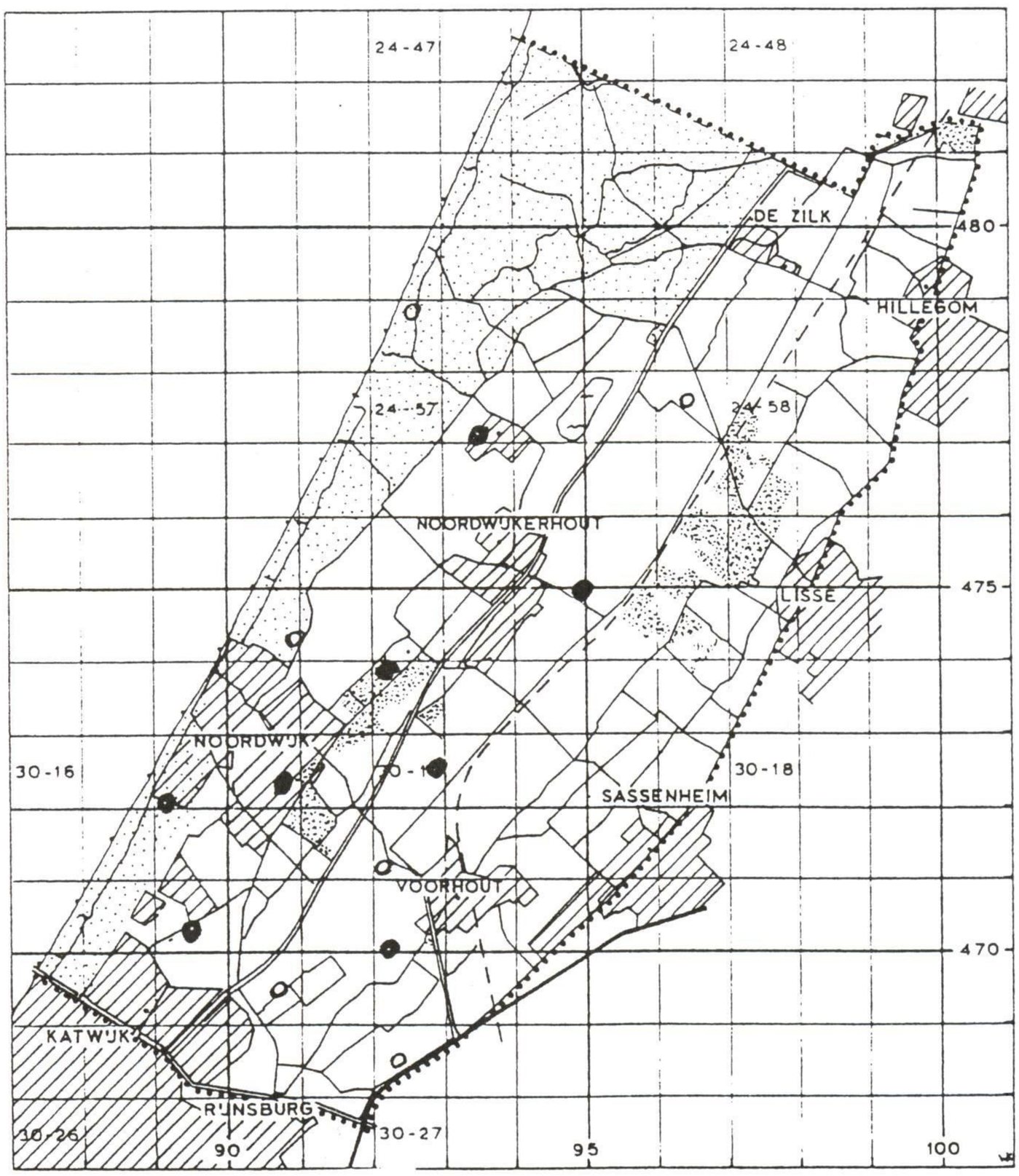

Broedgevallen Torenvalk
- ● zeker broedgeval
- ○ mogelijk broedgeval

kraaiennesten, maar wel nestkasten te vinden zijn. Door de kasten te controleren weet men dan vrijwel exact hoeveel paartjes er in het gebied zitten. In de Bollenstreek ligt het niet zo eenvoudig. Hier en daar zijn nestkasten opgehangen, maar er is ook voldoende nestelgelegenheid in de vorm van oude kraaien- of eksternesten. Bovendien zijn overal in het agrarische gebied schuren aanwezig waarin meestal wel ergens voor een Torenvalk een nestholte te vinden is. Voor het afzoeken van alle potentiële nestplaatsen in onze regio zal men dan ook veel meer tijd moeten investeren dan in 1996 gedaan is. Het overzicht dat nu tot stand is gekomen, zal om die reden dan ook onvolledig zijn. Op het kaartje staat aangegeven waar de zekere en waar de mogelijke broedgevallen hebben plaats gevonden. Op grond van het volgende overzicht kan de stand geschat worden op 7-15 paar.

a. zekere broedgevallen

- Sancta Maria, gem. Noordwijk; in nestkast, 3 jongen
- Grote- of Sint-Jeroenskerk, Noordwijk-Binnen; in nestkast, 4 jongen
- Zwarteweg, Noordwijk; in nestkast, 5 jongen
- Koepelweg, Noordwijk aan Zee; in nis van villa Zeevonk, 4 jongen
- Schippersvaartweg 67, Noordwijkerhout; in nestkast, 2 jongen
- Oud-Leeuwenhorst, oprijlaan naar Leidse Vaart; in kraaiennest
- Nieuw-Leeuwenhorst, bij koetshuis; in nestkast
- Rijnsburgerweg, Voorhout; in nestkast in populierenbosje

b. mogelijke broedgevallen

- Radio Nora, gem Noordwijk; nis in betonnen zendmast (eenmaal uit de nis zien vliegen, later in het seizoen hier tweemaal een foeragerende vogel en in augustus valk met jongen in De Blink)
- omgeving trimbaan, Noordduinen bij Noordwijk aan Zee (zesmaal een foeragerende vogel in het broedseizoen)
- omgeving Tespellaan, Ruigenhoek (baltsende en foeragerende vogels)
- Elsgeesterpolder; (vele waarnemingen, mogelijk broedend in Marine-complex Oegstgeest)
- Noordwijkerhoek, langs Leidse Vaart (slaapplaats en foeragerende vogels)
- Polder Hoogeweg, omgeving Kloosterschuur (regelmatig foeragerende vogels)

2. Boomvalk

Vrijwel overal in ons land is de Torenvalk veel talrijker dan de Boomvalk. Alleen langs de Veluwse heidevelden kan het gebeuren dat de Boomvalk de talrijkste van de twee is, al kan men tegenwoordig beter spreken van de minst zeldzame. Plaatselijk heeft de stand van de Boomvalk namelijk flink te lijden van de predatie door Haviken (Bijlsma 1993).

De volwassen vogels zijn te snel om door de Havik gegrepen te worden, maar de nestjongen zijn machteloos tegenover deze forse vrijbuiter.

Boomvalken bouwen zelf geen nest, maar maken vrijwel altijd gebruik van oude nesten van Zwarte Kraaien. De voorkeur van de Boomvalk gaat uit naar nesten die aan de rand van het bos en hoog in de boom liggen, waardoor het nest goed aangevlogen kan worden.

Een jagende Boomvalk valt veel minder op dan een jagende Torenvalk. De laatste staat vaak minutenlang te 'bidden', terwijl de Boomvalk in een flits voorbij zoeft op jacht naar bijvoorbeeld een zwaluw. Alleen op warme zomeravonden kunnen we de Boomvalk langdurig bezig zien met het vangen en oppeuzelen van grote libellen en vliegende kevers. Dit gedrag en de felle roep bij het nest kunnen helpen bij het vinden van de broedplaats.

Heeft men een vermoeden waar het nest ongeveer moet liggen, dan leidt een intensieve controle van alle oude kraaiennesten in de omgeving meestal wel tot resultaat. Toch is het mogelijk dat de precieze broedplaats van de Boomvalk niet gevonden wordt, omdat er bij het kraaiennest niets verdachts wordt gezien. De valk kan namelijk stilletjes het nest verlaten hebben zonder dat de spiedende vogelaar dit opmerkte. Zo vond ik enige jaren geleden pas het boomvalkennest in mijn inventarisatiekavel in de Noordduinen toen een Wespendief laag overvloog en de Boomvalk luid roepend van het nest vloog. In de voorafgaande weken was ik driemaal onder de nestboom doorgelopen zonder iets verdachts te hebben opgemerkt!

De inventarisatie van 1996 leverde vijf broedgevallen op:

- Amsterdamse Waterleidingduinen; Hoekgatterduin, de jongen zijn gepredeerd door de Havik
- landgoed Offem, Noordwijk; pas op 21 juli de eerste waarneming!
- Duindamse Slag, Noordduinen, Noordwijk; pas in augustus zekerheid!
- Oud-Leeuwenhorst, Noordwijkerhout; oprijlaan naar Leidse Vaart
- Overbosch, Voorhout; roepende en jagende vogels waargenomen.

3. Buizerd

Op de bosrijke zandgronden in het oosten en zuiden van ons land is de Buizerd een wijdverspreide broedvogel. Na het verbod op het gebruik van gechloreerde koolwaterstoffen aan het eind van de jaren zestig nam de stand in Hoog-Nederland gestaag toe. Toch duurde het nog tot 1980 voordat de Buizerd zich als broedvogel in de duinstreek vestigde (Wassenaar en Santpoort; Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland 1981)). In de Bollenstreek vestigde de Buizerd zich het eerst in het gebied van de Keukenhof. Hier trof de Buizerd min of meer ideale omstandigheden aan: graslanden omzoomd door houtwallen met aangrenzend hoog, oud bos. Buizerden zijn echte muizeneters

die hun prooien bij voorkeur zoeken vanaf een uitkijkpost.
Het heeft eigenlijk heel lang geduurd voordat de Buizerd zich ook aan de westzijde van de Leidse Vaart vestigde. In de winter verblijven er vrijwel jaarlijks vier tot zes exemplaren in ons gebied. Vaak bleven enkele vogels in het voorjaar nog lang 'hangen'. Vestiging op landgoed Offem leek slechts een kwestie van tijd. Boven Offem werden immers ook wel eens baltsende vogels gezien. Helaas werd enkele keren in het voorjaar een dode Buizerd op Offem gevonden. Een bewoond nest kon tot nu toe echter nog steeds niet worden gevonden. Ook op Leeuwenhorst ligt vestiging in het verschiet. Ook hier wordt de laatste jaren steeds een Buizerd in het broedseizoen gezien. In 1994 waren hier zelfs korte tijd twee vogels aanwezig. Begin september werd een roepend jong gezien. Volgens de SOVON-normen was er hier in 1994 sprake van een territorium, maar ook op Leeuwenhorst werd tot nu toe geen bewoond nest gevonden.
Gelukkig geldt dit niet voor het zuidelijke deel van de Amsterdamse Waterleidingduinen. In 1995 werd een bewoond nest gelokaliseerd en in 1996 kon Fred Koning de jongen ringen op een nest in de buurt van De Zilk. De overige waarnemingen die in 1996 op broeden kunnen wijzen betreffen:
- landgoed Offem; 30 maart een baltsend paar; 2 en 3 september een piepend ex.
- Leeuwenhorst; dode vogel gevonden op 3 maart; op 20 juni en 10 augustus één ex. boven Klein-Leeuwenhorst.

4. Havik

Haviken staan bekend als echte bosvogels. Nog niet zo lang geleden kon men dan ook alleen een Havik te zien krijgen in de uitgestrekte bosgebieden op de zandgronden in het oosten en zuiden van ons land. Door sterke vervolging door jagers was de Havik er vroeger beslist niet algemeen. De Havik dreigde zelfs in ons land uit te sterven toen de er persistente vergiften in de landbouw werden gebruikt. Vooral de zaadontsmettingsmiddelen hoopten zich via de duiven, belangrijke prooidieren, bij de Haviken op. Vermoedelijk waren er in 1960 nog geen 100 paren over gebleven. Om de soort voor ons land te behouden werden er zelfs Haviken uit Beieren geïmporteerd! Hoewel de Havik een uitgesproken standvogel is, waren deze Haviken spoedig uit ons land verdwenen. Pas toen bepaalde bestrijdingsmiddelen verboden werden, nam de Havik weer in aantal toe. Momenteel wordt het aantal broedparen geschat op 1700-2000 (Bijlsma 1993). Deze toename was het eerst zichtbaar in de gebieden waar de Havik ook voor de catastrofe van de jaren zestig te vinden was. Hierna werden kleinere bossen bezet en drong de soort op naar het westen. Verrassend was de stap naar moerasgebieden zoals de Oostvaardersplassen en het Naardermeer. In de jaren tachtig vestigde de Havik zich langs de binnenduinrand in de omgeving van Haarlem en Wassenaar.
Het eerste broedgeval in de Bollenstreek werd in 1992 vastgesteld op landgoed Keukenhof. Het grote nest bevond zich op slechts acht meter hoogte in een dunne berk. Vrijwel altijd wordt het horst onder de kruin van de boom gebouwd en valt daardoor eerder op dan de horst van een Buizerd die meestal boven in de boom nestelt. De eerste aanwijzingen voor een broedgeval krijgt men vaak door de plukresten in de omgeving van de nestboom. Op landgoed Keukenhof ging het daarbij om plukresten van Houtduif, Wilde Eend en Wintertaling.

Havik

Sinds het begin van de jaren negentig is de Havik ook nadrukkelijk in de Amsterdamse Waterleidingduinen aanwezig. In 1996 zijn er acht horsten gelokaliseerd. Twee hiervan bevonden zich in het duingebied bij De Zilk.
Fred Koning, die al sinds 1961 de stand van uilen en roofvogels in de AWD volgt, heeft kunnen vaststellen dat deze nieuwe predator grote invloed heeft op de samenstelling van de broedvogelbevolking. Haviken proberen alles te grijpen als het maar vlees oplevert. Veel gevonden prooien zijn duiven (ook postduiven), lijsters, kraaiachtigen en konijnen. Fred Koning stelde vast dat de Ekster sterk in aantal achteruit gegaan is en dat ook de Groene Specht nogal wat te duchten heeft. Uit het onderzoek van Rob Bijlsma op de Veluwe en in Drenthe is bekend geworden dat Haviken niet schromen zelfs andere roofvogels en uilen te grijpen.

5. Sperwer

In tegenstelling tot Buizerd en Havik broedde de Sperwer reeds in de duinbossen voordat het gebruik van bepaalde bestrijdingsmiddelen de roofvogelstand in Nederland decimeerde. Akkerman & Niesen (1966) noemen drie tot vijf paren voor het gebied tussen Vogelenzang en Santpoort in de periode van 1940 tot 1960. Uit de Noordwijkse boswachterij zijn uit die tijd geen broedgevallen bekend. De Sperwer verdween geheel als broedvogel uit de duinstreek aan het einde van de jaren vijftig. In 1959 werd het laatste nest in de AWD gevonden (Koning 1965). Hierna duurde het tot 1977 voordat Fred Koning weer een sperwernest in de AWD vond! Van alle roofvogelsoorten die getroffen waren door de persistente vergiften kwam het herstel bij de Sperwer het traagst op gang.

Pas in 1989 werd op Nieuw-Leeuwenhorst het eerste broedgeval voor Noordwijk vastgesteld. Daarna volgden broedgevallen op Klein-Leeuwenhorst (1990), Offem (1991) en de Noordduinen (1992).

Sperwers kunnen zich bijzonder onopvallend gedragen. Vaak is de vogel al gevlogen voordat de waarnemer enige notie van zijn aanwezigheid heeft. De beste methode is het systematisch afzoeken van geschikte nestplaatsen. Sperwers broeden bij voorkeur in naaldbosjes waar de bomen dicht op elkaar staan. Het nest bevindt zich vrijwel altijd duidelijk onder de top, meestal op een stevige zijtak tegen de stam gedrukt. De onderzoeker doet er goed aan net zovaak naar boven als naar de grond kijken want Sperwers verraden hun aanwezigheid door ruiveren en prooiresten (vrijwel uitsluitend vogels van zangvogels tot gaaien en duiven). In de omgeving van Noordwijk is de voorkeur voor naaldbomen niet zo duidelijk. Zo werden ook nesten gevonden in berken (eenmaal op een zogenaamde heksenbezem), in zomereiken, tweemaal in een dichte meidoorn en eenmaal in de kamperfoelie die zich om een zomereik had gewikkeld.

Het onderzoek in 1996 leverde vier zekere en vijf mogelijke broedgevallen op.

Nestvondsten werden op de volgende plaatsen gedaan:

- Amsterdamse Waterleidingduinen, Marelberg
- landgoed Offem, Noordwijk; in een larix
- Klein-Leeuwenhorst, Noordwijkerhout; in een Oostenrijkse den
- Noordduinen, Noordwijk; in oude meidoorn

Mogelijke broedgevallen vonden plaats :

- landgoed Offem, Noordwijk; tweede paar vaak gezien, geen nestvondst
- Sint Bavo, Noordwijkerhout; enkele waarnemingen in de broedtijd
- Noordduinen, Noordwijkse Golfclub; enkele waarnemingen, geen nestvondst
- Willem van den Bergh, Noordwijk; in augustus 5 exx bij elkaar.

De Noordwijkse roofvogelbevolking telt momenteel vijf soorten. Wellicht dat dit aantal in de nabije toekomst zal toenemen tot zes. Een mogelijke kandidaat is namelijk de Wespendief. Na Buizerd en Havik heeft nu ook de Wespendief de eerste broedpogingen in de duinstreek gedaan (Wassenaar, binnenduinrand bij Haarlem)(van Deursen & Luutz, 1994). Vooralsnog is het aantal waarnemingen bij ons in de broedtijd zeer gering (landgoed Offem en omgeving De Zilk).

Een soort die vroeger wel in de duinen broedde, maar hoogstwaarschijnlijk niet zal terugkeren, is de Grauwe Kiekendief. In 1937 waren er tussen Noordwijk en IJmuiden vier paren te vinden en in 1951 nog drie (Akkerman & Niesen 1966). Het laatste broedgeval in onze omgeving vond plaats in de zuidelijke AWD in 1969 (Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland 1981). Momenteel is de Grauwe Kiekendief een zeer schaarse broedvogel in ons land die vrijwel uitsluitend is te vinden in de braakgelegde akkerbouwgebieden in de provincie Groningen. Daarnaast broeden enkele paren in graanvelden in Zuidelijk Flevoland. Dat deze gemakkelijk te verstoren vogel zich nog eens zal gaan vestigen in onze druk bezochte duingebieden, valt dan ook niet te verwachten.

Literatuur

Akkerman W.J. & Niesen F. 1966. De vogels van Zuid-Kennemerland. Het Vogeljaar 14: 22-82.

Bijslma R.G. 1993. Ecologische Atlas van de nederlandse Roofvogels. Haarlem.

Bijlsma R.G. 1997. Handleiding veldonderzoek Roofvogels. Utrecht

van Deursen C.G.M. & Luutz R. 1994. Kolonisatie van Zuid-Kennemerland door Buizerd *Buteo buteo*, Havik *Accipiter gentilis* en Wespendief *Pernis apivorus*. Het Vogeljaar 42 (4): 145-154.

van Dijk J. & Hoek D.H. 1989. Vogels van Noordwijk en omstreken. Vereniging voor Natuur- en Vogelbescherming Noordwijk, Noordwijk.

Glutz von Blotzheim U.N., Bauer K.M. & Bezzel E. 1973. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Band 4. Frankfurt am Main.

Koning F.J. 1965. Enkele aantekeningen over de roofvogelstand in de Amsterdamse waterleidingduinen. Limosa 38: 16-23.

Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland. 1981. Randstad en Broedvogels. Tilburg.

IV. Het voorkomen van roofvogels in Noordwijk en omstreken buiten het broedseizoen

Ab Steenvoorden

Inleiding

Tijdens het broedseizoen worden er geregeld roofvogels in de omgeving waargenomen, het gaat dan meestal om Torenvalken, Sperwers, een enkele Buizerd, Boomvalk of Havik. De meeste roofvogelsoorten in onze regio worden echter buiten het broedseizoen gezien. Vooral tijdens de vogeltrek in het voorjaar en het najaar worden er regelmatig verschillende soorten roofvogels waargenomen die niet in onze regio tot broeden komen. Ook in de wintermaanden tijdens bijvoorbeeld plotseling invallende vorst kunnen er verschillende soorten opduiken.

Veel soorten overwinteren niet in hun broedgebieden, maar trekken weg naar zuidelijker gelegen gebieden. Ook in Nederland overwinteren een aantal soorten uit noordelijker gelegen gebieden.

Voedselschaarste en de weersomstandigheden zijn vaak de oorzaken van het verlaten van de broedgebieden. Het ene jaar kan de trek van een aantal soorten in zuidelijke richting veel massaler optreden dan in andere jaren. In sommige jaren kan men dan zelfs spreken van een invasie. Doordat veel vogels tijdens de vogeltrek de kustlijn volgen ligt Noordwijk op een trekroute waar redelijk veel roofvogels waargenomen kunnen worden. Het wel of niet verschijnen van roofvogels buiten het broedseizoen, vooral tijdens de trek in het voorjaar en het najaar is van de volgende factoren afhankelijk:

a. Tijdstip

Eigenlijk is er het hele jaar door wel vogeltrek. Veel vogels die niet tot broeden komen, of waarvan het legsel mislukt is, kunnen vaak al vroeg gaan rondzwerven (dispersie). Bij roofvogels is het vaak moeilijk vast te stellen of bijvoorbeeld een overvliegende Sperwer in juli een zwerver of een broedvogel is. Duidelijk waarneembaar is de roofvogeltrek in het voorjaar van maart tot eind mei en in het najaar van eind juli tot in november. Soms komt het voor dat er in de winter bij plotseling invallende vorst of sneeuw ineens roofvogeltrek optreedt.

b. Weersgesteldheid

Erg belangrijk zijn de weersomstandigheden in de trekperiode. Bij erg slecht weer zullen er nauwlijks roofvogels waargenomen worden. De trek gaat dan onopvallend voorbij. Om zoveel mogelijk energie te besparen, proberen veel roofvogels, vooral de grotere soorten, tijdens de trek optimaal gebruik te maken van de aanwezige thermiek. Deze trekken dan ook vaak later op de dag langs, als er door voldoende temperatuur (mooi zonnig weer) thermiek aanwezig is.

Ook de windrichting is erg belangrijk voor het wel of niet verschijnen van roofvogels in onze regio. Veel roofvogelsoorten trekken in zuidelijke richting over het binnenland, maar met wind uit een oostelijke- of zuidoostelijke richting worden veel vogels naar het westen van ons land gestuwd, en worden zo gedwongen om de kustlijn te volgen.

Bij plotseling invallende vorst of sneeuw in de winter worden veel van de nog aanwezige kleine vogelsoorten gedwongen alsnog in zuidelijke richting weg te trekken. Ook muizen zijn dan nauwelijks meer te vinden, ze zitten onzichtbaar voor de roofvogels onder de sneeuw. Door het verdwijnen van deze mogelijke prooidieren worden ook een aantal van de in ons land en noordelijker overwinterende roofvogelsoorten gedwongen naar zuidelijker gelegen oorden te trekken. Dit kan midden in de winter nog tot aardige roofvogeltrek leiden.

c. Voedselaanbod

Zolang er voldoende voedsel te vinden is zullen een aantal roofvogelsoorten ten noorden van ons land blijven, maar loopt dat voedselaanbod om de één of andere reden terug en ontstaat er voedselschaarste dan worden de vogels gedwongen om te vertrekken en komen dan vrijwel automatisch in zuidelijker gelegen gebieden terecht. Meestal is voedselschaarste in de noordelijk gelegen gebieden een direct gevolg van een weersverslechtering.

Voor het waarnemen van roofvogels in onze omgeving zijn bovenstaande factoren van belang. Maar natuurlijk komt er veel meer bij kijken om in onze streek verschillende soorten roofvogels te zien. Waarschijnlijk is het belangrijkste wel een voldoende soortenkennis. Hoe ziet een soort eruit, hoe vliegt hij, tijdstip van de dag wanneer hij actief is, biotoop van de soort en in welke tijd van het jaar kan hij gezien worden.

De kans op het zien van een roofvogel is natuurlijk ook veel groter als men veelvuldig in de goede tijd van het jaar buiten is en alert blijft op alles wat overvliegt.

Zo kunnen ook de gedragingen van andere soorten vogels een goed hulpmiddel zijn bij het ontdekken van een roofvogel. Veel soorten zullen bij het naderen van een roofvogel direct opvliegen en dichte zwermen vormen.

De belangrijkste trekbanen rond Noordwijk

Tijdens het bekijken van de vogeltrek is er door verschillende vogelaars al eens over gesproken, dat veel roofvogels waarschijnlijk gebruik maken van vaste trekroutes. Veel onderzoek is er in onze streek nog niet naar gedaan maar bij het maken van dit themanummer werd tijdens het napluizen van de roofvogelwaarnemingen in het archief duidelijk dat veel soorten redelijk vaste trekbanen over Noordwijk volgen. Sommige trekbanen worden door verschillende soorten vooral tijdens de voorjaarstrek gebruikt, maar ook tijdens de najaarstrek worden veel roofvogelsoorten op vrijwel steeds dezelfde plaatsen in en rond Noordwijk waargenomen. Als je al deze waarnemingen met de lokaties op een rij zet, kan je met behulp van een landkaart grofweg een vijftal trekbanen uitstippelen. Het is natuurlijk niet zo dat overtrekkende roofvogels uitsluitend de aangegeven routes volgen. Ook daarbuiten worden overvliegende roofvogels waargenomen. Het is echter wel opvallend dat de waargenomen aantallen op deze routes beduidend hoger liggen dan daarbuiten.

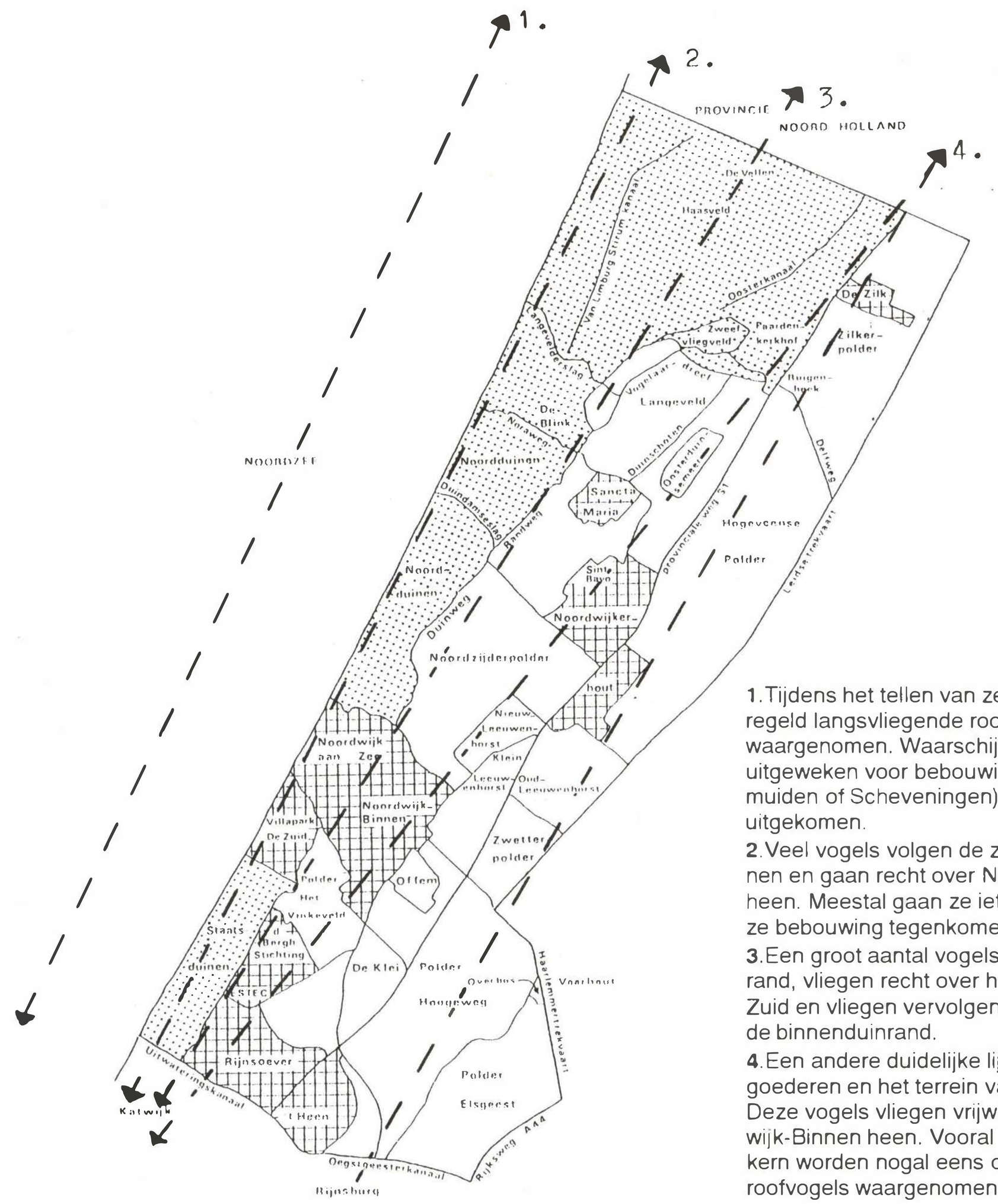

1. Tijdens het tellen van zeetrek worden ook geregeld langsvliegende roofvogels over zee waargenomen. Waarschijnlijk zijn deze vogels uitgeweken voor bebouwing (bijvoorbeeld IJmuiden of Scheveningen) en zijn zo boven zee uitgekomen.

2. Veel vogels volgen de zeereep over de duinen en gaan recht over Noordwijk aan Zee heen. Meestal gaan ze iets hoger vliegen zodra ze bebouwing tegenkomen.

3. Een groot aantal vogels volgt de binnenduinrand, vliegen recht over het Duinpark en De Zuid en vliegen vervolgens weer verder over de binnenduinrand.

4. Een andere duidelijke lijn gaat over de landgoederen en het terrein van Willem v.d. Bergh. Deze vogels vliegen vrijwel recht over Noordwijk-Binnen heen. Vooral boven de oude dorpskern worden nogal eens overvliegende roofvogels waargenomen.

5. Tot slot worden er ook regelmatig doortrekkende roofvogels boven de polders waargenomen. Waarschijnlijk volgen deze vogels de binnenduinrand en wijken voor de bebouwing (van bijvoorbeeld Katwijk of Noordwijkerhout) in oostelijke richting uit.

Soortbesprekingen

Broedvogels buiten het broedseizoen

Havik

Sinds dat de Havik zich als broedvogel in de Amsterdamse Waterleidingduinen en in het Keukenhofbos heeft gevestigd is het aantal waarnemingen, ook buiten het broedseizoen in onze omgeving sterk toegenomen. De Havik is een echte standvogel die niet of nauwelijks uit zijn broedgebied wegtrekt. De Haviken die bij ons waargenomen worden zijn dan ook waarschijnlijk rondzwervende vogels die in de omgeving tot broeden komen. De meeste waarnemingen komen uit het voorjaar als de vogels baltsen en uit de nazomer en herfst als de jongen uitgevlogen zijn. Vooral tijdens het broedseizoen gedragen de vogels zich erg onopvallend en worden dan ook nauwelijks waargenomen (vaak alleen jagende mannetjes).

In Noordwijk en omgeving worden de meeste Haviken in het zuidelijk deel van de Amsterdamse Waterleidingduinen en in de Noordduinen waargenomen. Buiten deze twee gebieden wordt de soort vrijwel jaarlijks een enkele keer waargenomen in gebieden met grote concentraties potentiële prooidieren zoals bijvoorbeeld het Oosterduinsemeer en rond geïnundeerd bollenland (1996).

Waarnemingen van de Havik in onze omgeving. Per maand wordt het aantal waarnemingen uit de jaren 1986-95 weergegeven.

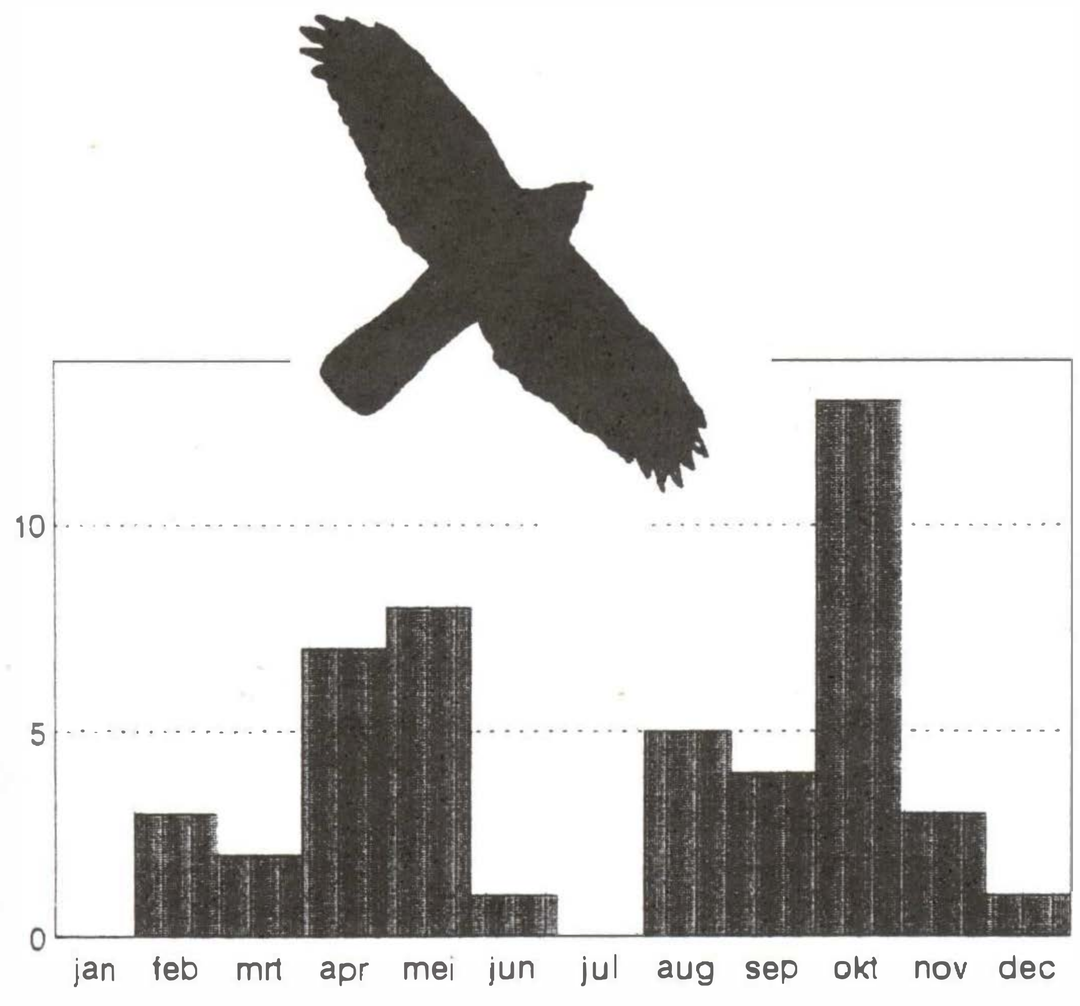

Uit de periode 1975-85 zijn slechts 8 waarnemingen van de Havik in onze omgeving bekend. Als je dat met de gegevens in bovenstaand diagram vergelijkt, valt het op dat de Havik de laatste jaren steeds vaker in onze omgeving waargenomen wordt. Van de 48 waarnemingen van de afgelopen tien jaar komen de meeste uit de laatste twee jaar. Mogelijk heeft dat te maken met het feit dat de Havik zich in die jaren als broedvogel in het zuidelijk deel van de Amsterdamse Waterleidingduinen heeft gevestigd.

Per jaar het aantal waarnemingen in onze omgeving:
1986 (2), 1987 (0), 1988 (4), 1989 (2), 1990 (2), 1991 (1), 1992 (4), 1993 (4), 1994 (13), 1995 (16).

Bij vrijwel alle waarnemingen gaat het om één exemplaar. Slechts een enkele maal worden er meerdere Haviken bij elkaar waargenomen, het gaat dan meestal om baltsende vogels in het voorjaar en uitgevlogen jongen die nog door de oude vogels gevoerd worden in de zomer.

Waarnemingen van meerdere vogels bij elkaar worden dan ook vrijwel uitsluitend in de directe omgeving van het horst gedaan.

Sperwer

De Sperwer is waarschijnlijk wel de meest algemene roofvogel in onze streek buiten het broedseizoen. Zeker tijdens de najaarstrek in oktober kan de soort veelvuldig waargenomen worden. Veel mensen vinden waarschijnlijk dat de Torenvalk algemener is dan de Sperwer, maar dat is een misvatting. De Torenvalk is een vrij opvallende, gemakkelijk te herkennen vogel die vaak een vast gebied heeft waarin hij te vinden is. De Sperwer is echter een wat moeilijker te determineren, snelle en onopvallende jager die op de meest onverwachte plaatsen en tijden kan opduiken. De Sperwer wordt in onze regio het hele jaar door waargenomen en jagende Sperwers binnen de bebouwde kom van Noordwijk zijn een vrij normaal verschijnsel.

Vooral bij sneeuwval in de winter, als de voedertafels rond de huizen veel vogels aantrekken wil de Sperwer nog wel eens opduiken.

De meeste waarnemingen van Sperwers in Noordwijk en omgeving worden gedaan in het najaar en de winter. Dit komt doordat de Sperwer in de broedtijd een erg onopvallende vogel is en doordat het aantal Sperwers in de winter in Nederland veel hoger is (overwinteraars) dan in de zomer.

De Sperwer wordt tot de zogenaamde deeltrekkers gerekend; een deel van de populatie bestaat uit standvogels en een deel gedraagt zich als trekvogel. Vrijwel alle Nederlandse broedvogels overwinteren gewoon in Nederland en slechts een klein deel van de jonge, eerstejaars vogels trekt in oktober weg naar Noord-Frankrijk. De in ons land overwinterende broedvogels krijgen vanaf september gezelschap van Sperwers uit Zweden, Noorwegen, Denemarken en NW-Duitsland. Een gedeelte van deze vogels overwintert in ons land.

Het hoogste aantal Sperwers wordt bij ons gezien tijdens de najaarstrek van half september tot half november. Het aantal Sperwers dat dan per dag waargenomen wordt kan variëren van enkele tot wel meer dan honderd exemplaren per dag.

Dagen (tot 1996) met opvallend veel Sperwers waren:

36 exemplaren op 02 november 1980
115 exemplaren op 21 oktober 1985
60 exemplaren op 09 november 1986
80 exemplaren op 23 oktober 1990
60 exemplaren op 19 oktober 1994
40 exemplaren op 05 november 1995

Per jaar kan het aantal waargenomen Sperwers erg variëren. Zo zijn er jaren waarin er in het hele najaar maar enkele tientallen exemplaren zijn gezien, maar ook zijn er jaren waarin enkele honderden exemplaren in het najaar waargenomen zijn. De weersomstandigheden en de bezetting van de waarnemingsposten (de Driehoek / Kachelduin in de Noordduinen en de Puinhoop in de Coepelduynen) zullen waarschijnlijk belangrijke factoren zijn voor het waarnemen van veel of weinig Sperwers in het najaar. Natuurlijk gaat de trek bij slecht weer vrijwel onopgemerkt aan ons voorbij ten eerste omdat er dan weinig zichtbare trek is en ten tweede omdat het dan voor de waarnemers hoogst onaantrekkelijk is om op een duintop te gaan staan. Maar ook op dagen met ideaal trekweer kan het voorkomen dat er niet of nauwelijks naar de trek gekeken wordt, bijvoorbeeld op werkdagen. Dus we kunnen niet de conclusie trekken dat in jaren waarin niet of nauwelijks doortrekkende Sperwers gezien worden, er daadwerkelijk ook geen Sperwers langsgetrokken zijn.

De Puinhoop in Katwijk (tussen het uitwateringskanaal en de Coepelduynen) is in het najaar één van de betere plekken om in ons land naar vogeltrek te kijken. Dit is dan ook één van de redenen dat er tijdens het hoogtepunt van de najaarstrek, van september tot in november, vrijwel dagelijks waarnemers te vinden zijn. Onderstaande aantallen van langstrekkende Sperwers zijn vanaf de Puinhoop in het najaar geteld.

1986 200 exemplaren
1987 318 exemplaren
1988 190 exemplaren
1989 196 exemplaren
1990 354 exemplaren
1991 200 exemplaren
1992 128 exemplaren
1993 72 exemplaren
1994 339 exemplaren
1995 230 exemplaren

In tegenstelling tot de najaarstrek gaat de voorjaarstrek vrij onopvallend aan ons voorbij. Op mooie dagen met wind uit een oostelijke richting worden er nog wel eens overtrekkende Sperwers waargenomen, maar de spectaculaire aantallen die in het najaar gezien kunnen worden zal men in het voorjaar niet gauw tegenkomen.

Ook het trekgedrag van de Sperwer is in het voorjaar heel anders dan in het najaar. In het najaar worden de meeste vogels waargenomen in de duinen, snel en laag vliegend. In het voorjaar worden de meeste vogels gezien, hoog en rustig in noordelijke richting overvliegend.

In de wintermaanden ligt het aantal waargenomen Sperwers wel een heel stuk lager dan tijdens de trek, maar toch worden ze vrijwel dagelijks waargenomen. Vooral in gebieden waar voldoende voedsel (relatief hoge aantallen kleine vogels) te vinden is, zoals de duinen en bosrijke gebieden, maar ook midden in het dorp waar regelmatig een Spreeuw of Merel uit de tuintjes geplukt wordt.

Buizerd

De Buizerd in Nederland is een standvogel, die waarschijnlijk alleen uit de broedgebieden wegtrekt als de weersomstandigheden hem daartoe dwingen. De vele Buizerden die gedurende de wintermaanden in Nederland aanwezig zijn, komen hoofdzakelijk uit Duitsland en Denemarken. Veel Buizerden uit Scandinavië overwinteren in België en Luxenburg, maar zijn nauwelijks in Nederland te vinden omdat de meeste over een smalle trekbaan ten oosten van Nederland in zuidelijke richting trekken en zo in België en Luxemburg terecht komen.

De Nederlandse broedvogels verspreiden zich na de broedtijd en vooral de eerstejaars vogels trekken dan verder (in westelijke richting) weg. Mogelijk zijn de vogels die hier in de zomermaanden op de landgoederen rond Noordwijk waargenomen worden jonge vogels. Vaak duurt het een aantal jaren voordat jonge Buizerden met succes een broedsel groot brengen. Dit zou ook een verklaring kunnen zijn voor het feit dat er regelmatig Buizerden in het broedseizoen worden waargenomen en er tweemaal een mogelijk buizerdhorst is gevonden. In beide gevallen was het nest vermoedelijk leeg, want er zijn geen aanwijzingen gevonden dat er jongen uitgevlogen zijn.

Vanaf augustus kunnen de eerste overtrekkende Buizerden waargenomen worden. De trek bereikt zijn top in oktober en kan doorgaan tot in november. Ook in de wintermaanden tot in februari kan er trek in zuidelijke of westelijke richting optreden. De in Scandinavië overwinterende Buizerden kunnen dan, gedwongen door de weersomstandigheden, wegtrekken.
Een enkel jaar worden er tijdens de najaarstrek in onze streek opvallend hoge aantallen langstrekkende Buizerden waargenomen.
Enkele voorbeelden zijn:
10 exemplaren (één groep) over de Noordduinen op 20-12-1981
16 exemplaren over Duinpark Noordwijk op 07-11-1982
25 exemplaren over de Noordduinen op 20-10-1985

Ook in het voorjaar worden geregeld overvliegende exemplaren waargenomen, vooral over Noordwijk-Binnen. Het gaat dan meestal om enkele tot soms een tiental exemplaren op een dag. In het voorjaar worden de meeste exemplaren waargenomen in mei, maar ook op mooie dagen in maart en april kan er gerichte trek optreden.
De hoogste aantallen Buizerden worden bij ons tijdens de voorjaars- en najaarstrek waargenomen. Maar ook tijdens de wintermaanden worden er jaarlijks meerdere exemplaren in de omgeving waargenomen. Het gaat dan om overwinterende exemplaren die veelal in de graslandgebieden in de omgeving foerageren en op de landgoederen slapen. Vrijwel jaarlijks zijn er twee tot vier exemplaren te vinden in Polder Hoogeweg, twee tot drie exemplaren in de Elsgeesterpolder, één of twee exemplaren in de omgeving van Leeuwenhorst en natuurlijk verschillende exemplaren langs de binnenduinrand, vooral in het Langeveld.

Torenvalk

Van alle in Nederland voorkomende roofvogels is de Torenvalk waarschijnlijk wel de meest bekende roofvogel. Vooral 'biddende' Torenvalken langs de snelweg vallen erg op. De Torenvalk is in vrijwel ieder landschapstype te vinden, van het stedelijk gebied tot in de uitgestrekte poldergebieden. Ook in onze streek is de Torenvalk te vinden in vrijwel alle landschapstypes. De soort is het hele jaar rond aanwezig en kan in iedere maand waargenomen worden.
De Nederlandse Torenvalken zijn standvogels. De adulte vogels overwinteren nabij de broedgebieden, ze zoeken dan nabij gelegen gebieden op waar voldoende voedsel aanwezig is. De jonge vogels gaan vrijwel direct na het uitvliegen zwerven en kunnen vrijwel overal opduiken. Pas in de herfst trekt een deel van de jonge vogels duidelijk in een zuidelijke richting weg. Waarschijlijk zijn dit de vogels die in de nazomer geen goed overwinteringsgebied met voldoende voedsel hebben gevonden, en dus min of meer gedwongen zijn hun heil elders te zoeken.

De broedvogels van Noord-Europa zijn wel grootendeels trekvogel. Deze vogels overwinteren in West-Europa, maar kunnen ook opduiken in Noord-Afrika. Veel van de vogels trekken in zuidwestelijke richting weg en stuiten dan op de Noordzee die voor veel vogels een natuurlijke barrière vormt. Vaak gaan de vogels dan de kustlijn in zuidelijke richting volgen. Tijdens het waarnemen van de najaarstrek in de duinen worden er geregeld langstrekkende Torenvalken waargenomen.
Dagen met opvallende trek van Torenvalken over de Noordduinen waren:

13 oktober 1973	5 exemplaren
24 september 1977	5 exemplaren
07 september 1988	7 exemplaren
11 oktober 1990	8 exemplaren
28 september 1991	15 exemplaren
29 september 1991	15 exemplaren

Het is niet altijd duidelijk of de waargenomen vogels doortrekkers of overwinteraars zijn. Vooral tijdens het waarnemen van de najaarstrek over de Coepelduynen is het vaak moeilijk om te bepalen of de waargenomen Torenvalken standvogels zijn of doortrekkers. Dit komt door het relatief hoge aantal Torenvalken dat hier overwintert (vier tot zes exemplaren). De kans dat één van de standvogels langsvliegt is dan natuurlijk vrij groot.

Boomvalk

De Boomvalk is een echte trekvogel, die overwintert in zuidelijk Afrika. Vanaf augustus tot half oktober trekken de Boomvalken weg uit Nederland om vanaf eind maart tot eind mei weer terug te keren. Tijdens de wintermaanden zijn er in ons land geen Boomvalken te vinden. In Nederland en België zijn wel enkele waarnemingen bekend uit de wintermaanden maar dat zijn echt uitzonderingen. Bij veel winterwaarnemingen van mogelijke Boomvalken blijkt het vrijwel altijd om een andere valkensoort te gaan. De soort wordt dan nog wel eens verward met een Smelleken. Vooral als de vogel snel vliegt en maar kortstondig waargenomen wordt kan er verwarring bij de determinatie optreden.
Echte opvallende, gestuwde trek van deze soort wordt zowel in het voorjaar als in het najaar in ons land nauwelijks waargenomen. Ook dagen met op-

vallend hoge aantallen komen in onze streek niet voor. Dit heeft waarschijnlijk te maken met de sterk zuidwaarts gerichte trek van de soort en aangezien er direct ten noorden van ons geen grote populaties Boomvalken voorkomen is ook de kans op hoge aantallen erg gering. Tijdens de trek worden bij ons wel geregeld enkele langstrekkende exemplaren waargenomen.

Tijdens de voorjaarstrek worden de meeste Boomvalken waargenomen in de periode van half april tot half mei en tijdens de najaarstrek in de periode van eind augustus tot half september.

Over het algemeen trekken de onvolwassen vogels eerder weg dan de adulte vogels. Boomvalken zijn solitaire trekkers, dus het waarnemen van langstrekkende groepjes is vrijwel uitgesloten. Alleen als de trek op zijn hoogtepunt is en de weersomstandigheden ideaal zijn kunnen er meerdere gelijktijdig langstrekkende exemplaren waargenomen worden.

Bij ons zijn er tijdens de trek nauwelijks hoge aantallen waargenomen. Meestal gaat het maar om een paar exemplaren per dag.

Omdat de Boomvalk een echte trekvogel is, wordt in het voorjaar altijd extra goed op het arriveren van de eerste vogels in onze regio gelet. Jaarlijks staat er in de Strandloper een overzicht met daarop de aankomstdata van de zomergasten in onze omgeving. De Boomvalk komt daar ook op voor. De vroegste waarneming van een Boomvalk in onze omgeving was in 1983 en wel op 22 maart. De eerste aankomstdata van de laatste jaren zijn:

1992	18 april
1993	24 april
1994	24 april
1995	15 april
1996	29 maart

Naast de eerste, vroegste waarneming van een Boomvalk is het natuurlijk ook leuk om de allerlaatste waarneming van de soort in de streek te weten. Toevallig is tijdens het afgelopen najaar een erg late Boomvalk waargenomen. Op 24 november 1996 was een exemplaar aan het jagen in de directe omgeving van Hoogwaak op Noordwijk aan Zee.

Niet-Broedvogels

Wespendief

De Wespendief is een broedvogel van de bosgebieden in het oosten, midden en zuiden van ons land. In het westelijk deel van Nederland zijn nog maar nauwelijks broedgevallen van de soort bekend. De Wespendief is een echte trekvogel die overwintert in Centraal-Afrika. Tijdens de trekperiode worden in ons land hoofdzakelijk broedvogels uit Zweden en Denemarken waargenomen. De meeste noordelijk broedende vogels passeren ten oosten van ons land, maar sterke oost- zuidoosten wind in de trektijd kan er nog wel eens voor zorgen dat vele honderden vogels over ons land trekken.

Jaren met opvallend hoge aantallen Wespendieven over Nederland waren: mei 1980, september 1981, mei 1982 en mei 1992.

Evenals de Nederlandse broedvogels trekken de in Scandinavië broedende Wespendieven via Gibraltar naar de overwinteringsgebieden.

De eerste Wespendieven kunnen al eind maart in ons land waargenomen worden, maar de hoogste aantallen worden gezien vanaf half april tot eind mei. Tot ver in juni kunnen er nog doortrekkende Wespendieven waargenomen worden.

De najaarstrek begint vaak al in juli (de voorjaarstrek gaat vrijwel direct over in de najaarstrek) maar bereikt zijn hoogtepunt in augustus en september. Ook in oktober worden er nog geregeld trekkende Wespendieven gezien.

Tijdens de trektijd kunnen er vrijwel overal in Nederland Wespendieven opduiken. Veel vogels proberen tijdens de trek optimaal gebruik te maken van thermiek. De hoogste aantallen Wespendieven worden dan ook waargenomen op mooie zonnige dagen en vaak wat later op de dag. Een andere belangrijke factor voor het wel of niet verschijnen van Wespendieven boven en bepaald gebied tijdens de trek is de aanwezigheid van bosgebieden op de trekroute. Dit in verband met het aanbod van voedsel en slaapgelegenheid. Mede doordat Wespendieven een voorkeur hebben voor bovengenoemde factoren op hun trekroute worden ze tijdens de trek geregeld langs de kust waargenomen (duinen, landgoederen etc.).

Tegenwoordig worden er jaarlijks in onze omgeving langstrekkende Wespendieven waargenomen. In de jaren zeventig en tachtig kwam het nog wel eens voor dat er verschillende jaren geen of nauwelijks Wespendieven gezien werden. Dit kan verschillende oorzaken hebben. De Wespendief was vooral in de jaren zeventig een redelijk zeldzame broedvogel in Nederland. Pas de laatste tien jaar neemt de soort in aantal toe. Maar ook is de kennis en het aantal waarnemers dat actief naar vogels kijkt de laatste jaren toegenomen. De vroegste waarneming van een Wespendief in onze omgeving stamt uit 1980 en werd gedaan op 12 april, toen een exemplaar over het Duinpark in Noordwijk vloog. De laatste waarneming werd gedaan in 1973, toen vloog op zowel 24 als 25 oktober een exemplaar over 't Heen in Katwijk.

Aantallen Wespendieven per maand in de periode 1985-1995

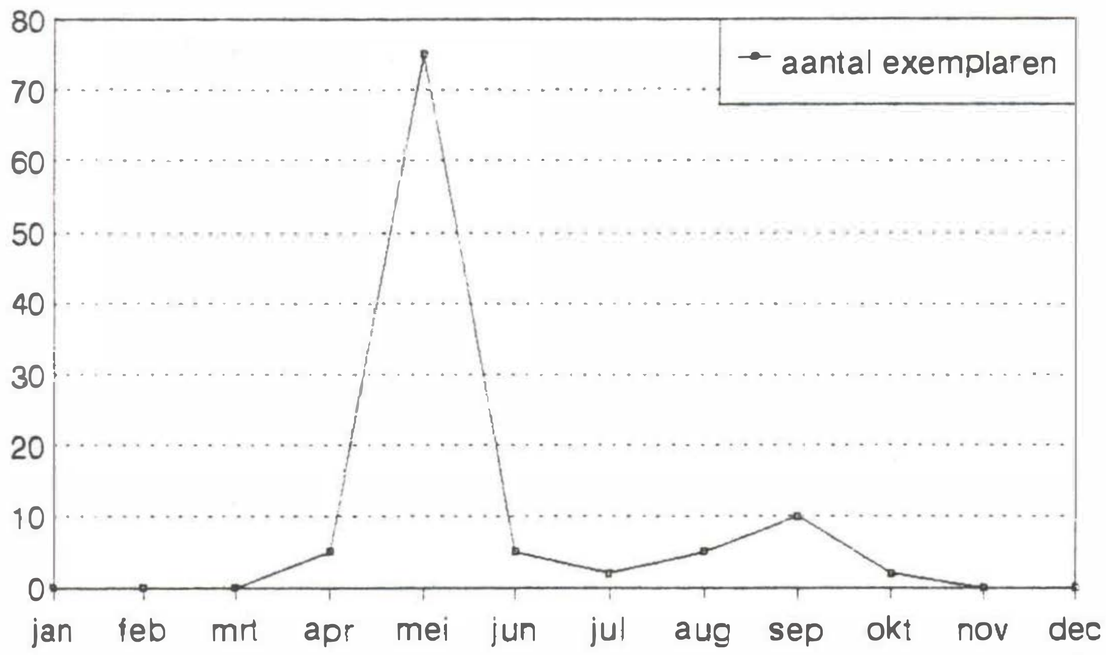

Uit de figuur blijkt duidelijk dat de beste periode om in onze streek Wespendieven tegen te komen de maand mei is. Het is wel een beetje een vertekend beeld, want in mei 1992 was er vrijwel constant een oostelijke wind die er voor zorgde dat er vooral in de derde week van mei erg veel Wespendieven over Nederland trokken. In jaren met nauwelijks of geen oostenwind in de trektijd worden er bijna geen Wespendieven overtrekkend in Nederland waargenomen.

In onze directe omgeving is eigenlijk pas twee keer een opvallende doortrek van Wespendieven waargenomen (archief vereniging). In september 1980 werden 15 overtrekkende exemplaren waargenomen en in mei 1992 60 exemplaren.

Het aantal waargenomen exemplaren in onze omgeving per jaar:

1980 (18), 1981 (3), 1982 (-), 1983 (1), 1984 (1), 1985 (6), 1986 (2), 1987 (1), 1988 (3), 1989 (6), 1990 (2), 1991 (2), 1992 (62), 1993 (9), 1994 (4), 1995 (10), 1996 (9).

Zwarte Wouw

De Zwarte Wouw is een soort die niet erg vaak in onze omgeving waargenomen wordt, hooguit enkele waarnemingen per jaar. Toch is de soort in Europa geen zeldzame verschijning. De Zwarte Wouw heeft een gigantisch groot verspreidingsgebied dat vrijwel heel Europa, een groot deel van Azië, Afrika en Australië omvat. De wereldpopulatie omvat waarschijnlijk vele honderdduizenden broedparen. Binnen Europa ontbreekt de soort als broedvogel eigenlijk alleen maar in het noordwestelijke deel. De laatste jaren is de Zwarte Wouw vanuit Duitsland, België en Frankrijk aan een opmars in noordwestelijke richting bezig. Deze opmars gaat echter maar uiterst traag en er zijn in Nederland (met zekerheid) pas twee broedgevallen van de Zwarte Wouw bekend, één uit 1984 en één uit 1996.

De Zwarte Wouw is een trekvogel die overwintert in Afrika. De voorjaarstrek begint vaak al in maart maar de sterkste doortrek vindt plaats in april en mei. Opvallend is, dat er tijdens de voorjaarstrek duidelijk twee pieken zijn te onderscheiden. De volwassen vogels trekken in maart en april door en de onvolwassen vogels volgen pas in mei en juni. De najaarstrek vindt plaats in de periode van augustus t/m oktober.

Vrijwel jaarlijks blijven er wel enkele exemplaren overzomeren in Nederland, vrijwel altijd langs de oostgrens.

Doordat de Zwarte Wouw tijdens de trek vaak erg hoog overvliegt worden er waarschijnlijk redelijk wat overtrekkende exemplaren gemist. Een andere moeilijkheid bij hoog overvliegende Zwarte Wouwen is de determinatie. De soort kan dan gemakkelijk verward worden met een onvolwassen Bruine Kiekendief.

Vanaf 1971 zijn er pas 20 waarnemingen bekend van Zwarte Wouwen in onze omgeving. Dit is een gemiddelde van minder dan één exemplaar per jaar. Daaruit blijkt wel dat de Zwarte Wouw vrij zeldzaam in onze omgeving is, maar mogelijk ook niet opvalt en moeilijk is te determineren.

Van die 20 waarnemingen zijn er 16 uit het voorjaar en slechts vier uit het najaar.

De vogels werden waargenomen in de maanden april (6), mei (9),
juni (2), augustus (4) en september (1). In totaal gaat het om 22 exemplaren. Tweemaal werden twee exemplaren bij elkaar gezien, op 10 april 1979 over het Duinpark in Noordwijk en op 29 augustus 1985 over Rijnsburg.

Rode Wouw

In tegenstelling tot de Zwarte Wouw heeft de Rode Wouw maar een beperkte verspreiding. De soort broedt vrijwel uitsluitend in Midden-Europa (vnl. Duitsland en Frankrijk) en in Spanje. De totale populatie omvat waarschijnlijk niet meer dan 13.000 broedparen. In Nederland worden de laatste jaren vrijwel jaarlijks territoriale Rode Wouwen waargenomen en een enkele keer komt het ook tot een incidenteel broedgeval. Veelal mislukken de broedpogingen in Nederland door ingrijpen van de mens. Veel Rode Wouwen worden vergiftigd (aas) of geschoten.

De Rode Wouw overwintert grotendeels in Zuid-Frankrijk en Spanje, maar de laatste jaren blijven steeds meer vogels rond hun broedgebieden overwinteren. Ook in Nederland overwinteren Rode Wouwen. Vooral ten zuiden van de lijn Zandvoort - Winterswijk worden vrijwel jaarlijks Rode Wouwen in het winterhalfjaar waargenomen.

De voorjaarstrek vindt plaats in de periode van februari tot in mei, waarbij twee pieken te onderscheiden zijn, de doortrek van de volwassen vogels (eind februari tot half april) en de niet-geslachtsrijpe en onvolwassen vogels (april en mei). Tijdens de zomermaanden worden met enige regelmaat onvolwassen en niet-broedende vogels in ons land waargenomen, terwijl vanaf augustus rondzwervende, uitgevlogen jonge vogels uit Duitsland in Nederland opduiken. De najaarstrek valt in september tot in november.

Ook het aantal Rode Wouwen dat in ons land waargenomen wordt tijdens de trek is in grote mate afhankelijk van de windrichting. Bij aanhoudende oostenwind tijdens de trek liggen de aantallen waargenomen Rode Wouwen beduidend hoger dan in jaren zonder oostenwind. Jaren met opvallende doortrek van Rode Wouwen waren 1980, 1982, 1988, 1990 en 1995.

In onze omgeving worden vrijwel jaarlijks één of meerdere Rode Wouwen tijdens de trekperiode waargenomen. Maar ook overwinterende exemplaren zijn gezien, zoals op 3 december 1978, op 10 december 1991 en op 7 januari 1994.

In de periode 1985-1995 werden de volgende waarnemingen van de Rode Wouw in onze omgeving gedaan:

1985	mei	2				
1986	maart	2				
1987	-	-				
1988	april	1				
1989	maart	1				
1990	-					
1991	febuari	1	juli	1	december	1
1992	april	1	mei	1		
1993	april	2				
1994	januari	1	oktober	1		
1995	februari	2	maart	2	mei	2

Zeearend

Deze soort wordt vrijwel jaarlijks overwinterend in Nederland waargenomen. De laatste jaren neemt het aantal overwinterende exemplaren gestaag toe. Jaarlijks zijn exemplaren te vinden in het Lauwersmeergebied en op de Waddeneilanden, in de Oostvaardersplassen, langs de grote rivieren, in Zeeland en op de Zuid-Hollandse eilanden. Vrijwel alle in Nederland waargenomen Zeearenden zijn onvolwassen dieren. Dit komt doordat de adulte vogels niet of nauwelijks (alleen bij extreme weersomstandigheden) uit de broedgebieden wegtrekken. Als er voldoende voedsel te vinden is blijven de adulte vogels in de directe omgeving van hun broedgebieden overwinteren en bij grote voedselconcentraties kunnen meerdere overwinterende exemplaren waargenomen worden.

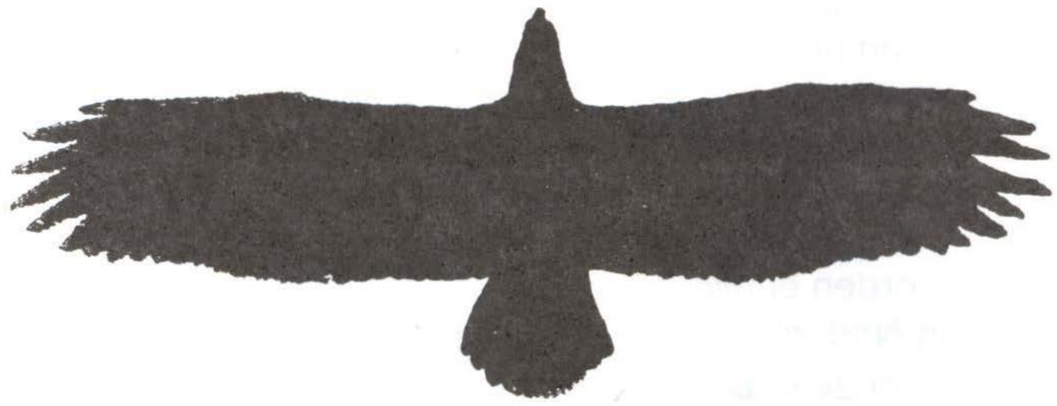

De Zeearend broedt langs de kusten van Noord-Europa, rond meren en rivieren in Midden- en Oost-Europa en in de voormalige Sovjet-Unie. Vanaf 1970 zijn er slechts vijf waarnemingen bekend uit onze omgeving:

* 20 april 19751 exemplaar over De Blink in de Noordduinen.
* 15 november 19811 exemplaar over Noordwijk-Binnen.
* 27 januari 19851 exemplaar over Polder Hoogeweg (deze was aan het jagen op een vos).
* 3 november 19871 exemplaar over de Puinhoop in de Coepelduynen.
* 18 november 19891 exemplaar over de Binnenwatering in Katwijk.

Bruine Kiekendief

De Bruine Kiekendief is een vogel die vrijwel altijd in de directe nabijheid van rietvelden te vinden is. Zowel het broeden als het jagen wordt vrijwel uitsluitend in en boven rietvelden gedaan. In Nederland is de Bruine Kiekendief een vrij algemene broedvogel op de Waddeneilanden, in het Lauwersmeergebied, Flevoland en het Deltagebied. De Nederlandse populatie bedraagt maximaal ongeveer 1500 broedparen. Het broedgebied van de Bruine Kiekendief omvat vrijwel geheel Europa en een deel van Azië.

Op een enkele uitzondering na trekken alle vogels weg naar zuidelijker gelegen overwinteringsgebieden. Vanaf juli beginnen de jonge vogels al te zwerven; de echte najaarstrek begint in augustus, september en kan doorgaan tot in oktober.

De trek van de meeste Bruine Kiekendieven loopt over een relatief smalle trekbaan in zuidwestelijke richting. De meeste vogels overwinteren in Zuid-Europa, Noord-Afrika en West-Afrika.

De voorjaarstrek begint in maart en bereikt zijn hoogtepunt in april. Het zijn de mannelijke vogels die het eerste terugkeren in de broedgebieden en zij beginnen vrijwel direct na aankomst met het afbakenen van hun territorium. De vrouwtjes arriveren iets later. In mei zitten in Nederland de meeste Bruine Kiekendieven al op eieren, maar de trek gaat dan nog gewoon door. Waarschijnlijk zijn dat vogels die in Scandinavië broeden en wat later doortrekken.

Een enkele Bruine Kiekendief blijft in het broedgebied overwinteren. Dit is goed waar te nemen in gebieden met een hoge broedpopulatie en een voldoende voedselaanbod in de wintermaanden. Een paar bekende plaatsen in Nederland waar vrijwel jaarlijks overwinterende Bruine Kiekendieven zijn waar te nemen zijn:

* De Oostvaardersplassen in Flevoland
* De Plaat van Scheelhoek op Goeree-Overflakkee
* Het Rammegors op Tholen
* Het Markiezaatsmeer bij Bergen op Zoom
* Het Verdronken Land van Saeftinge in Zeeuws-Vlaanderen

In onze omgeving worden de meeste Bruine Kiekendieven tijdens de voorjaars- en najaarstrek waargenomen. Vooral in het voorjaar bij een aanhoudende oostenwind worden er regelmatig overtrekkende Bruine Kiekendieven gezien.

Bruine Kiekendieven kunnen tijdens de trek vrijwel overal opduiken en op alle tijdstippen van de dag. Er zijn waarnemingen van Bruine Kiekendieven in de vroege ochtenduren over zee, waarnemingen verspreid over de hele dag van overvliegende exemplaren boven het dorp en de graslandgebieden en zelfs, vooral in het voorjaar doortrek in de vroege avonduren onder andere over de duinen.

Soms worden er Bruine Kiekendieven midden in de zomer waargenomen, dit zijn waarschijnlijk onvolwassen of niet broedende vogels die door Nederland zwerven en zo in onze omgeving terecht komen. Tevens is het niet uitgesloten dat het vogels zijn waarbij het broedsel mislukt is en die al vroeg richting overwinteringsgebieden weg trekken.

Een tweetal voorbeelden van echte zomerwaarnemingen zijn een exemplaar in het zuidelijk gedeelte van de Amsterdamse Waterleidingduinen op 10 juli 1979 en een exemplaar in de Noordduinen op 21 juli 1990.

In de jaren zeventig zijn een paar Bruine Kiekendieven in onze omgeving tijdens de wintermaanden waargenomen. Op 3 december 1978 vloog een exemplaar over zee en op 3 januari 1979 werd een exemplaar in de Noordduinen waargenomen.

In onderstaand overzicht worden per gebied of jaargetijde een aantal opvallende waarnemingen gegeven van in onze omgeving waargenomen Bruine Kiekendieven. Natuurlijk gaat het bij de meeste waarnemingen maar om één of enkele exemplaren.

Zeetrek:

28 september 1991	3 exemplaren
30 april 1993	11 exemplaren
12 mei 1993	5 exemplaren

Coepelduynen:

27 september 1992	9 exemplaren
2 oktober 1994	3 exemplaren

Noordduinen:

28 september 1991	3 exemplaren
21 september 1994	18 exemplaren

Noordwijk (bebouwde kom):

10 mei 1980	10 exemplaren
14 oktober 1995	3 exemplaren

Graslandgebieden:

12 mei 1993	2 exemplaren
4 augustus 1995	1 exemplaar

Regelmatig wordt waargenomen dat er in onze omgeving Bruine Kiekendieven meerdere dagen achtereen in hetzelfde gebied aanwezig blijven om te jagen. Dit is waargenomen bij het Oosterduinsemeer en rond het voormalige van Limburg Stirumkanaal in de Amsterdamse Waterleidingduinen. De aanwezigheid van water, riet, voldoende voedsel en rust zijn de belangrijkste factoren voor het wel of niet langdurig verblijven van Bruine Kiekendieven in een gebied.

Blauwe Kiekendief

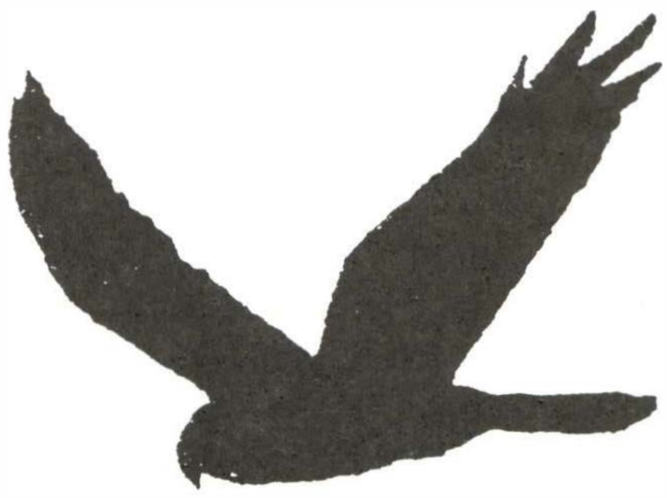

Blauwe Kiekendieven broeden in vrijwel geheel Europa. Maar de laatste jaren lopen, mede door biotoopvernietiging, de aantallen broedparen enigszins terug.

De Blauwe Kiekendief komt als broedvogel in Nederland nog vrijwel uitsluitend in het Waddengebied, in Flevoland, in het Lauwersmeergebied en de kop van Groningen en in Zeeuws-Vlaanderen voor. Veruit de meeste broedparen zijn te vinden op de Waddeneilanden. In de jaren zeventig en tachtig waren er nog verschillende plaatsen in het oosten van het land waar meerdere paartjes Blauwe Kiekendieven broedden. Veel van de in het binnenland broedende vogels zijn de laatste jaren verdwenen door het verdwijnen van geschikt broedgebied. De Nederlandse populatie wordt geschat op ruim 150 broedparen (voor 1950 nog minder dan 20 broedparen).

In onze omgeving komt de Blauwe Kiekendief uitsluitend als doortrekker en wintergast voor.

Een deel van de Nederlandse broedvogels overwintert in België, NW-Frankrijk en Engeland, maar het grootste deel overwintert in Nederland. De broedvogels uit Scandinavië overwinteren in Midden- en West-Europa, waaronder ook Nederland.

De uitgevlogen jongen gaan al in juli en augustus zwerven en in september beginnen de eerste trekkers in Nederland op te duiken. De belangrijkste najaarstrek wordt in oktober waargenomen en loopt door tot in december. Veel Blauwe Kiekendieven proberen, als de weersomstandigheden en het voedselaanbod dit toelaten, zo dicht mogelijk bij de broedgebieden te overwinteren. Een groot voordeel is dat ze dan in het voorjaar vrijwel direct de beste territoria kunnen bezetten. Een groot nadeel is dat ze ingehaald kunnen worden door streng winterweer. Als er dan plots vanwege het weer nauwelijks voedsel te vinden is, moeten de vogels alsnog met grote snelheid in zuidelijke richting vertrekken, hetgeen ook de opvallende doortrek van Blauwe Kiekendieven bij plotselinge sneeuwval verklaart (bijvoorbeeld januari - februari 1979), toen er tientallen langstrekkende Blauwe Kiekendieven in Noordwijk en omgeving werden waargenomen). Veel vogels vluchten vlak voor het slechte weer uit en blijven vaak in de overgangsgebieden hangen.

De voorjaarstrek begint in maart, bereikt zijn hoogtepunt in april en loopt door tot in mei. Vaak zitten de Nederlandse vogels al op eieren terwijl de broedvogels uit Scandinavië nog steeds doortrekken.

In het najaar beginnen de eerste Blauwe Kiekendieven eind augustus, begin september in onze omgeving op te duiken. Echte, vrij regelmatige trek (met enkele vogels per dag) vindt plaats in oktober en november. Ook in december worden nog wel eens trekkers waargenomen, maar bij het merendeel van de waarnemingen uit die maand gaat het om zwervende, mogelijk overwinterende exemplaren. Tot aan de voorjaarstrek in maart worden er af en toe langsvliegende Blauwe Kiekendieven in de omgeving waargenomen en de aantallen kunnen bij plotseling invallend streng winterweer oplopen tot meerdere exemplaren per dag. Ook tijdens de voorjaarstrek van maart tot in mei worden er geregeld Blauwe Kiekendieven waargenomen.

Er zijn geen waarnemingen bekend van Blauwe Kiekendieven in onze omgeving uit de maanden juni en juli, overzomeren (niet-broedvogels) in onze streek doen ze dus niet.

Een goede plek om langstrekkende Blauwe Kiekendieven te zien is vanaf het strand of de boulevard. Tijdens het zeetrektellen worden regelmatig over zee langsvliegende Blauwe Kiekendieven waargenomen. Meestal gaat het maar om een enkel exemplaar, maar het kan voorkomen dat er redelijke aantallen over zee doortrekken.

Een paar voorbeelden zijn:

* 14 november 1986 3 exemplaren
* 5 november 1995 9 exemplaren

Niet alleen boven zee kunnen Blauwe Kiekendieven gezien worden, maar het is eigenlijk hetzelfde als bij de Bruine Kiekendief. Vrijwel overal in de omgeving kunnen langstrekkende of jagende exemplaren waargenomen worden. Zoals bijvoorbeeld gewoon overtrekkend over het dorp:

* 5 maart 1980: 8 exemplaren over de Watertoren
* 28 oktober 1989 5 exemplaren over N'wijk-Binnen

De hoogste aantallen langstrekkende Blauwe Kiekendieven worden gezien in de duinen. Een goed

voorbeeld daarvan is het najaar van 1994. Er werd toen regelmatig naar vogeltrek gekeken in de Noordduinen.

* periode van 19 t/m 25 oktober 28 exemplaren
* periode van 2 t/m 7 november 10 exemplaren

In sommige winters zijn er duidelijk overwinterende exemplaren in onze omgeving aanwezig. Dat kan afgeleid worden uit de hoeveelheid waarnemingen uit een bepaald gebied en aan het gedrag van de aanwezige vogel of vogels.

Vooral in gebieden waar op dat moment ruim voldoende voedsel (bijvoorbeeld grote concentraties prooidieren) te vinden is kunnen wel eens meerdere exemplaren tegelijk overwinteren. Zo worden vrij regelmatig Blauwe Kiekendieven in de Amsterdamse Waterleidingduinen waargenomen die er gedurende enkele weken, maanden of zelfs wel de hele winter aanwezig zijn.

In de winter van 1978/1979 verbleef een exemplaar meerdere maanden in De Zuid, het Vinkenveld en de Coepelduynen. In de winter van 1980 verbleef een exemplaar in de Noordduinen en ook in de winter van 1981 verbleef er een exemplaar in het Vinkenveld en de Coepelduynen. Het mooiste voorbeeld van overwinterende exemplaren is wel de winter van 1983, toen er gedurende een periode van meer dan een maand 3 tot 4 exemplaren in de Elsgeesterpolder verbleven.

Steppenkiekendief

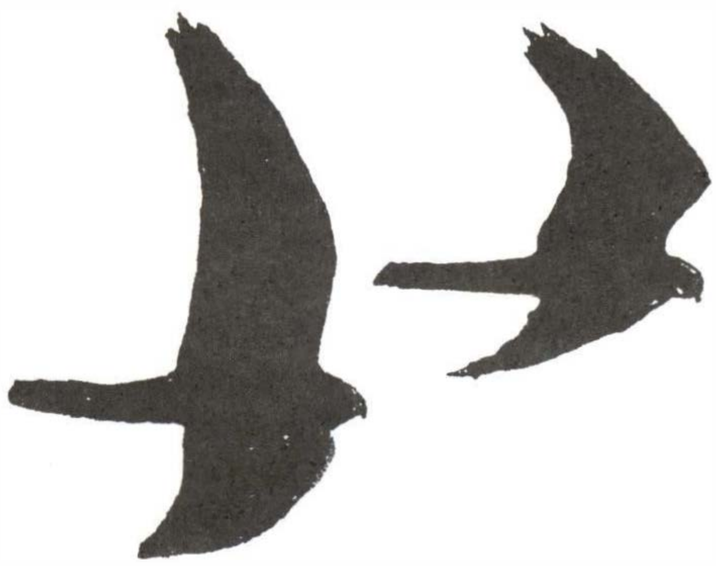

Van deze soort is maar één vondst bekend uit onze omgeving, en die dateert uit de vorige eeuw.

Op 23 april 1866 werd een dood exemplaar (onvolwassen vrouwtje) gevonden in de duinen bij Noordwijk.

De Steppenkiekendief is in Nederland zeldzaam, er zijn bij elkaar maar zo'n 10 vondsten en waarnemingen van de soort bekend.

Normaliter ligt het dichtst bijzijnde broedgebied op de steppen van Zuid-Rusland, maar er zijn ook toevallige broedgevallen dichter bij Nederland bekend, zoals bijvoorbeeld in 1952 op Norderney in Duitsland en op de Zweedse eilanden Gotland en Öland.

Grauwe Kiekendief

Rond het begin van deze eeuw bestond de Nederlandse broedpopulatie uit 500 tot 1000 paren.
Mede door de massale vernietiging van geschikt broedgebied was de stand in 1990 gedaald tot minder dan 10 paar.

Vanaf 1990 is de stand weer iets toegenomen, mede door de braaklegregeling waarbij percelen land niet gebruikt mogen worden voor de teelt van gewas. Vooral in de kop van Groningen en in Zuidelijk Flevoland worden de laatste jaren weer broedgevallen van de Grauwe Kiekendief vastgesteld (32 paar in 1991 - 1992).

De Grauwe Kiekendief is een echte trekvogel en de broedgebieden waar de vogels zomers verblijven strekken zich uit van West-Europa tot in Azië. De overwinteringsgebieden van de Grauwe Kiekendief liggen ten zuiden van de Sahara en in Oost-Afrika.

Veel doortrek van deze soort is in Nederland niet echt te verwachten, omdat de grootste broedpopulaties zich ver ten oosten en ten zuiden van ons land bevinden. Ten noorden van Nederland broeden wel Grauwe Kiekendieven, bijvoorbeeld in Denemarken en Zweden maar ook daar zijn de aantallen teruggelopen. In Duitsland, Zweden, Denemarken, Engeland en Nederland broeden alles bij elkaar misschien nog maar een paar honderd paar.

De doortrek van de Grauwe Kiekendief in Nederland vindt plaats van april tot in juni en van augustus tot in oktober. Opvallend is dat er tijdens de voorjaarstrek veel meer exemplaren waargenomen worden dan tijdens de najaarstrek. Dit heeft alles te maken met verschillende trekbanen. In het najaar steken veel Grauwe Kiekendieven in een breed front de Middellandse Zee over. In het overwinteringsgebied jagen de Grauwe Kiekendieven veel op insecten en zijn dus voor een groot deel afhankelijk van regenfronten. Doordat de vogels deze regenfronten volgen bevinden ze zich in de nawinter veel westelijker en vliegen dan ook via een veel westelijker gelegen route terug naar de broedgebieden.

Dat de Grauwe Kiekendief zich in Nederland langzaam maar zeker aanpast aan het veranderen van het broedgebied blijkt wel uit het feit dat de soort in

het begin van deze eeuw vrijwel uitsluitend op heidevelden en in moerassen broedde en het hoofdvoedsel uit vogels bestond. Tegenwoordig broeden de meeste Grauwe Kiekendieven in landbouwgebieden en bestaat het hoofdvoedsel uit Veldmuizen.

De Grauwe Kiekendief heeft vroeger ook in onze omgeving gebroed. In 1925 werd een broedgeval vastgesteld op de golfbanen in de duinen ten noorden van Noordwijk en het laatste broedgeval werd gevonden in 1969, tussen De Zilk en Vogelenzang.
Tegenwoordig wordt de Grauwe Kiekendief alleen als doortrekker in het voorjaar en het najaar in onze omgeving waargenomen.
Vanaf 1980 zijn de volgende waarnemingen bekend:

3 mei 1980	1 ex over zee
13 mei 1980	1 ex over zee
20 oktober 1986	1 ex over de Noordduinen
14 mei 1988	1 ex over zee
2 mei 1990	1 ex Polder Hogeweg
24 augustus 1990	1 ex Coepelduynen
13 mei 1992	1 ex Coepelduynen
25 september 1994	1 ex over de Noordduinen

Ruigpootbuizerd

In Nederland komt de Ruigpootbuizerd alleen als doortrekker en wintergast voor. De Ruigpootbuizerden die in Nederland waargenomen worden zijn vrijwel allemaal broedvogels uit Noorwegen en Zweden. De eerste vogels kunnen al eind augustus in Noord-Nederland opduiken, maar in september begint de najaarstrek uit de broedgebieden pas echt en dan worden over het algemeen de eerste vogels in Nederland waargenomen. De meeste waarnemingen van overvliegende vogels tijdens de najaarstrek worden gedaan in oktober en november.
Overwinterende Ruigpootbuizerden kunnen overal in Nederland gedurende de maanden december, januari en februari opduiken.
Meestal zijn de in Nederland overwinterende Ruigpootbuizerden jaarlijks in dezelfde gebieden te vinden. Goede plekken om Ruigpootbuizerden waar te nemen zijn de Waddeneilanden (op Schiermonnikoog is het in de wintermaanden moeilijker een gewone Buizerd te vinden dan een Ruigpootbuizerd), in het Lauwersmeergebied en in Flevoland.
De voorjaarstrek richting de broedgebieden vindt plaats in maart en april, maar ook in mei wordt nog af en toe een Ruigpootbuizerd in Nederland waargenomen. Vermoedelijk gaat het dan om onvolwassen vogels die al zwervend in noordelijke richting verdwijnen.
In sommige jaren worden de in Midden- en Oost-Europa overwinterende Ruigpootbuizerden, gedwongen door extreme weersomstandigheden of een tekort aan voedsel (vooral Lemmingen), massaal in zuidelijke en westelijke richting weg te trekken om dan in gebieden waar ze normaal gesproken niet of nauwelijks overwinteren op te duiken. Bij grote aantallen ineens opduikende vogels kan men spreken van een invasie. Zo'n invasie van Ruigpootbuizerden kan ons land bereiken. Er kunnen dan overal in ons land Ruigpootbuizerden opduiken, ook op plaatsen waar ze normaliter niet of nauwlijks waargenomen worden en ook de aantallen liggen veel hoger dan in andere winters.
Winters met omvangrijke invasie die Nederland bereikten waren 1966/1967, 1969/1970, 1974/1975 en 1978/1979.
Ook in onze omgeving ging een aantal invasiejaren niet onopgemerkt voobij. In de winter 1969/1970 werden er meer Ruigpootbuizerden opgemerkt dan in de andere invasiejaren. Van 1966/1967 zijn geen gegevens bekend en in de winter 1974/1975 is niet één waarneming van een Ruigpootbuizerd in onze omgeving opgetekend. In de winter van 1978/1979 werden 5 exemplaren in onze omgeving waargenomen, waaronder een exemplaar dat de hele maand januari '79 op Nieuw-Leeuwenhorst aanwezig was.

In onze omgeving is de Ruigpootbuizerd toch wel een vrij zeldzame doortrekker en wintergast, die zeker niet ieder jaar waargenomen wordt. Vanaf 1970 zijn er maar 38 exemplaren in onze omgeving waargenomen.
De meest opvallende maand was oktober 1985, toen er, verdeeld over drie dagen, maar liefst 7 exemplaren gezien werden:
20-10 1985 4 exemplaren over Noordwijk
21-10 1985 2 exemplaren over de Noordduinen
26-10 1985 1 exemplaar over de Noordduinen

Aantal waargenomen Ruigpootbuizerden per maand in de periode 1975 t/m 1995.

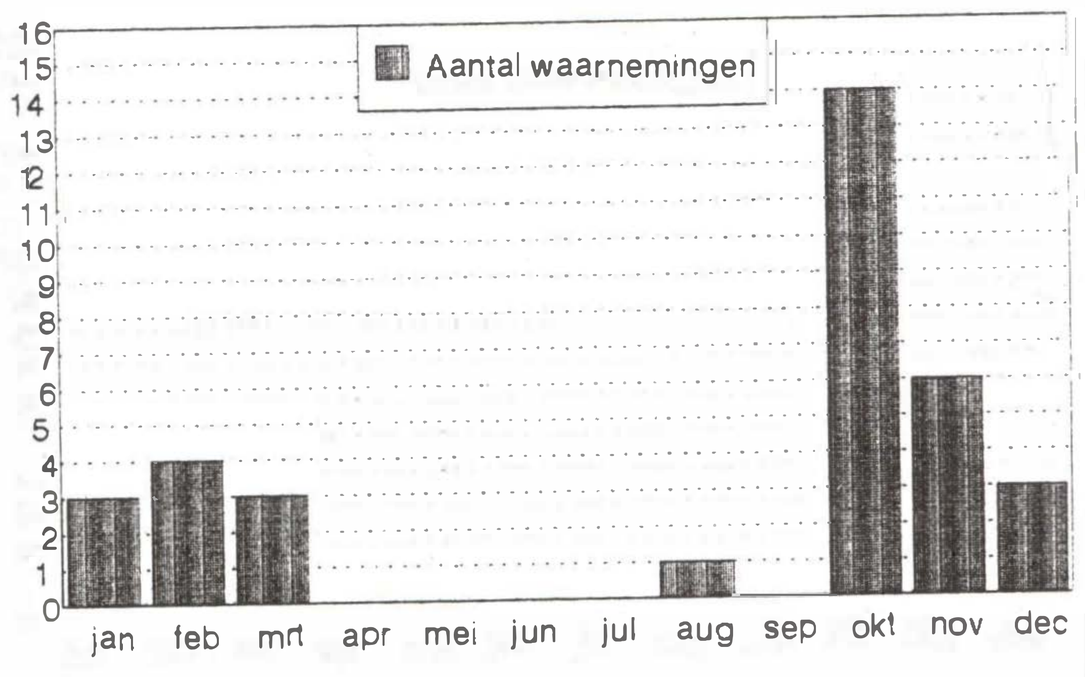

Per jaar zijn de volgende aantallen Ruigpootbuizerden in onze omgeving waargenomen:
1970 (3), 1971 (1), 1972 (3), 1973 (-), 1974 (-), 1975 (4), 1976 (1), 1977 (-), 1978 (1), 1979 (4), 1980 (2), 1981 (2), 1982 (-), 1983 (1), 1984 (1), 1985 (7), 1986 (1), 1987 (-), 1988 (1), 1989 (-), 1990 (-), 1991 (1), 1992 (1), 1993 (-), 1994 (3), 1995 (1).

Bastaardarend

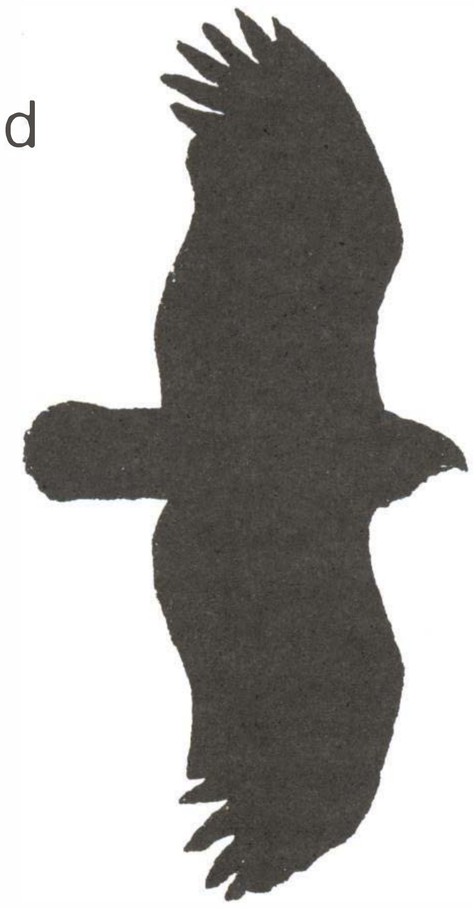

Van deze soort is maar één vondst en één waarneming uit onze omgeving bekend.
Een eerste-winter-mannetje werd op 5 november 1923 gevonden (aangeschoten) in de duinen van Noordwijk, ter hoogte van Noordwijkerhout.
Een eerste-winter-exemplaar werd waargenomen in de Amsterdamse Waterleidingduinen tussen Noordwijk en Zandvoort van 24 oktober 1964 tot 28 november 1964.
De Bastaardarend is een zeldzame verschijning in Nederland; vanaf het jaar 1800 zijn er maar 16 vondsten of waarnemingen bekend.
De Bastaardarend komt als broedvogel voor in de bossen van Oost-Europa en Azië en is in heel West-Europa zeldzaam. De soort overwintert in het Midden-Oosten en in het oostelijk Middellandse-Zeegebied. De laatste jaren wordt de soort ook overwinterend vastgesteld in de Camarque in Zuid-Frankrijk en bij het Etang du Lindre (Lotharingen) waar een paar in zes opeenvolgende winters langdurig werd waargenomen.

Visarend

De Visarend is een soort met een enorm verspreidingsgebied. De soort komt als broedvogel in vrijwel heel Centraal- en Noord-Europa en Rusland voor, maar ook in bijvoorbeeld Noord-Amerika is het plaatselijk een algemene broedvogel. De Europese Visarenden overwinteren grotendeels in tropisch Afrika, maar de laatste jaren worden ook redelijke aantallen overwinterende exemplaren in de landen rond de Middellandse Zee waargenomen. Ook in West-Europa (zelfs al in Nederland) worden de vogels in toenemende mate overwinterend vastgesteld.
De laatste jaren worden af en toe (uitsluitend) tijdens vorstvrije winters enkele exemplaren overwinterend in Nederland waargenomen. De meeste winterwaarnemingen van Visarenden in Nederland komen uit Flevoland, het oosten van het land en uit het rivierengebied.
Het grootste deel van de over Nederland wegtrekkende vogels is afkomstig van de Zweedse broedpopulatie.
Trekkende exemplaren kunnen op vrijwel ieder deel van de dag (bij daglicht) worden waargenomen, omdat de vogels tijdens de trek niet afhankelijk zijn van thermiek. Wel zijn de vogels afhankelijk van de aanwezigheid van zoet water op hun trekroute, maar daaraan is in Nederland geen gebrek en daarom kunnen de vogels tijdens de trek vrijwel overal opduiken. Ook tijdens de zeetrek wordt de soort nog wel eens waargenomen, zoals bijvoorbeeld in het voorjaar van 1993 toen in april en mei 4 exemplaren over zee werden waargenomen.
In principe zijn Visarenden solitaire trekkers, maar op plaatsen met een groot voedselaanbod (visrijke gebieden) kan het voorkomen dat er meerdere exemplaren blijven pleisteren. In Nederland zijn een aantal gebieden die bekend staan als vaste pleisterplaatsen, waar tijdens de trekperioden foeragerende Visarenden te vinden zijn.

Een aantal daarvan zijn:
* De Oostvaarders- en Lepelaarplassen in Flevoland
*De IJsselmeerkust bij het Gaasterland in Friesland
*Hollands/Utrechtse plassengebied (Naardermeer, Ankeveense Plassen en Loosdrechtse Plassen)
*De Ventjagersplaat in het Haringvliet

Een aantal jaren geleden was de Visarend ook een vaste pleisteraar in de Amsterdamse Waterleidingduinen. Daar worden nu nog wel jaarlijks overtrekkende en kortstondig verblijvende vogels gezien, maar van langdurig pleisterende vogels is tegenwoordig geen sprake meer.

De voorjaarstrek vindt plaats in de maanden april en mei en met ideale weersomstandigheden (zowel voor de vogels als voor de waarnemers) kunnen er in onze omgeving meerdere exemplaren per dag waargenomen worden. Vooral bij oostenwind worden er regelmatig overtrekkende exemplaren waargenomen.
De najaarstrek komt in augustus op gang, bereikt zijn hoogtepunt in september en de laatste exemplaren kunnen nog tot in november waargenomen worden.
In Nederland ligt het aantal waargenomen Visarenden in het najaar ongeveer anderhalf keer zo hoog als in het voorjaar. Waarschijnlijk heeft dat aantalsverschil te maken met de sterfte in de overwinteringsgebieden, waarbij veel vogels omkomen door afschot in het Middellandse-Zeegebied.
Vanaf 1970 zijn in onze omgeving totaal 74 exemplaren waargenomen, waarvan 32 tijdens de voorjaarstrek, 41 tijdens de najaarstrek en 1 overzomerend exemplaar (in juli 1992).
In onderstaand overzicht worden vanaf 1985 de aantallen in onze omgeving waargenomen Visarenden per jaar en per maand genoemd:

1985	april	1	mei	1				
1986	mei	1						
1987	april	1	mei	1	aug	1		
1988	mei	1	okt	1				
1989	sept	2	okt	1				
1990	april	1	mei	2				
1991	april	1	aug	2				
1992	april	1	juli	1	sept	4		
1993	april	3	mei	7	sept	3	okt	1
1994	mei	2	sept	1				
1995	sept	3	okt	1				

Bij het merendeel van de waarnemingen gaat het om overvliegende vogels. Slechts af en toe worden foeragerende exemplaren waargenomen. De kanalen in het zuidelijk deel van de Amsterdamse Waterleidingduinen (bijvoorbeeld op 24 augustus 1991) en het Oosterduinsemeer (bijvoorbeeld op 15 oktober 1989) zijn nog de beste plaatsen om jagende Visarenden tegen te komen. Een enkele keer wordt er een overvliegend exemplaar waargenomen met een vis in z'n poten (bijvoorbeeld op 3 mei 1994).

Roodpootvalk

De dichtstbijzijnde broedgebieden van de Roodpootvalk liggen in Hongarije en in het zuidelijke deel van de voormalige Sovjet-Unie. Incidentele broedgevallen vinden nog wel eens plaats in zuidelijk Scandinavië en West- en Midden-Europa. De Roodpootvalk is een echte trekvogel die overwintert in Afrika. Tijdens de najaarstrek vliegen veel vogels in zuidelijke en zuidoostelijke richting en kunnen er rond de Zwarte Zee concentraties van deze soort ontstaan. De vogels steken dan op grote hoogte via Kreta rechtstreeks de Middellandse Zee over.

Evenals de Grauwe Kiekendief jagen ze in Afrika op insecten en volgen ze de regenfronten, waardoor een groot aantal van de vogels aan het einde van het winterseizoen in West-Afrika belandt. Veel van deze vogels volgen dan tijdens de voorjaarstrek een veel westelijker gelegen route dan tijdens de voorjaarstrek en vliegen via Tunesië en Italië terug naar de broedgebieden.
Als tijdens de voorjaarstrek er een aanhoudende wind uit het oosten of zuidoosten staat, is de kans erg groot dat veel vogels in West-Europa opduiken en het zelfs tot een heuse invasie van Roodpootvalken komt.
Jaren met een invasie-achtig voorkomen van de Roodpootvalk in Nederland waren nazomer 1968, voorjaar 1976, voorjaar 1978, voorjaar 1980, najaar 1981, najaar 1983 en voorjaar 1992.
Tijdens de invasie in mei en juni 1992 zijn er zo'n 450 overtrekkende en een 70 pleisterende exemplaren in Nederland waargenomen. Bij gunstige omstandigheden voor Roodpootvalken in ons land kan het zelfs gebeuren dat men groepjes van enkele tot wel een tiental exemplaren gezamenlijk ziet jagen. Dit komt voor in gebieden met een hoog voedselaanbod zoals bijvoorbeeld de veengebieden in het oosten van ons land. Maar ook in de Amsterdamse Waterleidingduinen zijn al verschillende keren groepjes jagende Roodpootvalken waargenomen.

Ook in onze omgeving kunnen doortrekkende Roodpootvalken waargenomen worden, maar hoge aantallen worden er buiten de invasie-jaren vrijwel niet gezien.
Vanaf 1980 zijn de volgende waarnemingen van Roodpootvalken in onze omgeving bekend:

15-10-1981	1 exemplaar over de Noordduinen
18-10-1982	1 exemplaar over zee
21-9-1988	1 exemplaar over de Noordduinen
20-5-1989	1 exemplaar over de Noordduinen

18-6-1989	1 exemplaar AWD Pindabergje
13-9-1989	1 exemplaar over Langevelderslag
23-8-1990	1 exemplaar Langeveld
20-10-1990	1 exemplaar over de Coepelduynen
24-5-1992	1 exemplaar over de Noordduinen
26-5-1992	1 exemplaar over Boulevard N'wijk
28-5-1992	6 exemplaren AWD Witteveld
28-5-1992	1 exemplaar over de Noordduinen
30-4-1993	1 exemplaar over Rijnoever Katwijk
15-5-1996	1 exemplaar over Polder Hoogeweg

Net buiten het gebied dat op vogels onderzocht wordt door onze Vogelwerkgroep liggen een tweetal gebieden waar relatief vaak, zeker in invasie-jaren, Roodpootvalken waargenomen worden.
Het gaat hierbij om de AWD, de omgeving van het Eiland van Rolvers bij Vogelenzang en het duingebied van Berkheide en Meijendel tussen Katwijk en Scheveningen.

Smelleken

Het Smelleken is de kleinste van alle in Europa voorkomende valkensoorten. In Nederland is het Smelleken een wintergast en doortrekker die jaarlijks in redelijke aantallen voorkomt.
Vrijwel alle in Nederland waargenomen vogels hebben hun broedgebieden in Scandinavië. De vogels uit Scandinavië overwinteren voor een deel in Zuid-Scandinavië en Nederland, maar een aantal trekt verder zuidelijk tot in Spanje. Ook bij deze soort kunnen de aantallen tijdens de wintermaanden in Nederland ineens toenemen, als de vogels die ten noorden van Nederland trachten te overwinteren, door voedselgebrek (het wegtrekken van de prooidieren) of slechte weersomstandigheden, in zuidelijke richting gedreven worden.

Veel Smellekens trekken met hun prooidieren mee. Het voedsel bestaat voor een groot deel uit piepers, vinkachtigen en leeuweriken. Het hoogtepunt van de doortrek van het Smelleken valt samen met de doortrek van de bovengenoemde vogelssoorten. In het najaar worden de eerste Smellekens al in augustus gezien, hoofdzakelijk in Noord-Nederland. In september begint de trek duidelijk op gang te komen en bereikt zijn hoogtepunt in oktober. De najaarstrek kan doorlopen tot in januari aan toe, terwijl de voorjaarstrek al weer in februari en maart op gang komt. De meeste vogels trekken in april door naar de broedgebieden, maar tot diep in mei kunnen langstrekkende vogels waargenomen worden.

Van het Smelleken komen verspreid over de wereld verschillende ondersoorten voor. Veel van deze ondersoorten hebben een vast patroon in broedgebied en overwinteringsgebied, en zullen vrijwel niet buiten hun vaste broed- of overwinteringsgebied opduiken. Zo overwinteren de broedvogels uit Scandinavië in onze omgeving, maar de vogels die op IJsland broeden overwinteren in Engeland en worden buiten beide gebieden nauwelijks gevonden.
Een aantal van de acht voorkomende ondersoorten met hun broedgebieden zijn:
Falco columbarius "aesoalon" - Scandinavië
Falco columbarius "columbarius" - Noord-Amerika
Falco columbarius "subaesalon" - IJsland
Falco columbarius "brookei" - Middellandse-Zeegebied en het Midden-Oosten
In onze omgeving komt normaliter alleen de ondersoort "aesoalon" voor. Maar er zijn van de ondersoorten "subaesalon" een zestal vondsten bekend in Nederland.
Eén van die zes vondsten is in Noordwijk gedaan. Op 17 oktober 1854 werd een vrouwtje van de ondersoort "subaesalon" gevonden in de duinen van Noordwijk.

Het Smelleken is een echte solitaire vogel, die buiten het broedseizoen vrijwel uitsluitend alleen leeft. Soms worden in de wintermaanden gezamenlijke slaapplaatsen gebruikt. Ook tijdens de trek worden er nooit groepjes Smellekens waargenomen. Het gebeurt wel dat er meerdere exemplaren op een dag langstrekkend waargenomen worden maar het gaat daarbij altijd om solitair langsvliegende vogels.
In onze omgeving worden de meeste vogels tijdens de trek waargenomen, zowel over land als over zee. Vooral tijdens het waarnemen van de vogeltrek (najaar) in de duinen worden er regelmatig langsvliegende exemplaren waargenomen. Gedurende de wintermaanden worden er nog wel eens jagende exemplaren in de duinen en de graslandgebieden gezien.

In onderstaand overzicht staan de aantallen langstrekkende Smellekens, waargenomen vanaf de Puinhoop in de Coepelduynen in de periode half september tot half november in de jaren 1985 tot en met 1995:

1985	8 exemplaren
1986	10 exemplaren
1987	7 exemplaren

1988	9 exemplaren
1989	8 exemplaren
1990	10 exemplaren
1991	17 exemplaren
1992	18 exemplaren
1993	17 exemplaren
1994	10 exemplaren
1995	5 exemplaren

Ook tijdens het zeetrektellen worden weleens langstrekkende Smellekens waargenomen. Het is dan niet altijd even gemakkelijk om de soort te determineren. Vooral als de vogel ver weg vliegt en er geen andere vogelsoorten in de directe omgeving te vinden zijn kan het nog wel eens tegenvallen om de juiste grootte van de vogel te bepalen. Vooral bij op grote afstand langsvliegende valken die niet altijd even goed te zien zijn is het inschatten van de grootte van belang voor de juiste determinatie van de soort. Het Smelleken kan nog wel eens verward worden met een ver weg vliegende Slechtvalk.
In de periode van 1985 tot en met 1995 werden de volgende aantallen Smellekens over zee waargenomen:

	Voorjaar	Najaar
1985	-	1
1986	-	1
1987	-	1
1988	-	4
1989	-	-
1990	-	1
1991	-	3
1992	-	-
1993	5	1
1994	5	-
1996	1	1

Ook tijdens de wintermaanden worden jaarlijks jagende Smellekens waargenomen in onze omgeving. Zo werd in de winter van 1988/1989 een exemplaar regelmatig waargenomen rond Offem, Noordwijk-Binnen en Polder Hoogeweg. Mogelijk had de vogel op landgoed Offem zijn slaapplaats en werden het dorp en de polder als jachtgebied gebruikt.
Een opvallende waarneming is die van een mannetje Smelleken dat in 1992 van half april tot begin mei rond het Haasveld in de Amsterdamse Waterleidingduinen verbleef en regelmatig baltsend werd waargenomen.

Slechtvalk

De Slechtvalk komt verspreid over vrijwel de gehele wereld voor. Ook in grote delen van Europa is de Slechtvalk als broedvogel te vinden. In Nederland is de vogel vooral als overwinteraar aanwezig, maar de laatste jaren zijn toch vrijwel jaarlijks één of meerdere broedgevallen vastgesteld. Ook in het verleden zijn al eens broedpogingen of territoria van de soort vastgesteld. Zo werden begin deze eeuw een tweetal grondnesten gevonden op de Waddeneilanden en werd er tot aan 1992 regelmatig een nest of een territorium op de Veluwe gevonden.
Vanaf 1990 is vrijwel jaarlijks één en zijn er het laatste jaar zelfs twee nesten in Limburg gevonden.

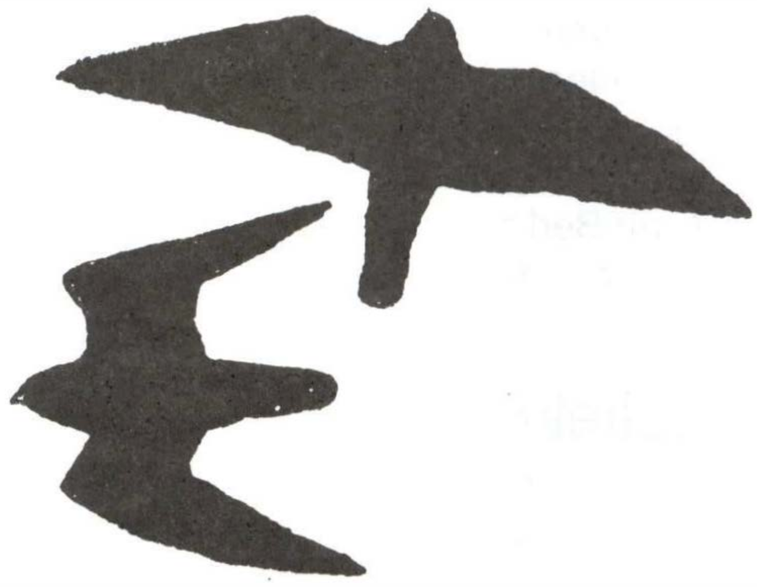

De Noord-Europese broedpopulatie bestaat grotendeels uit trekvogels die overwinteren in West-Europa, terwijl de Midden-Europese broedvogels hoofdzakelijk stand- en zwerfvogels zijn. Vooral de eerstejaars vogels kunnen erg ver van de geboorteplaats weg zwerven. Veel van de in ons land waargenomen vogels zijn waarschijnlijk broedvogels die uit Scandinavië in onze omgeving en zuidelijker tot in Spanje komen overwinteren.
In sommige jaren kan het gebeuren dat tijdens de wintermaanden het aantal Slechtvalken in ons land ineens omhoog schiet. Vogels die normaliter in Zuid-Scandinavië en Noord-Duitsland overwinteren komen dan met hun prooivogels in zuid-westelijke richting, vaak gedwongen door de weersomstandigheden.

In Nederland kan de Slechtvalk gedurende het hele jaar door waargenomen worden. Tijdens de zomermaanden kunnen overzomerende exemplaren of territorium-houdende vogels waargenomen worden. Vanaf augustus beginnen de eerste overwinteraars in Nederland op te duiken. De piek van de najaarstrek valt in de maanden september en oktober. Tijdens de wintermaanden kunnen vrijwel overal in ons land overwinteraars opduiken. In april vertrekken de meeste overwinteraars weer naar de noordelijker gelegen broedgebieden. In mei worden vaak de laatste doortrekkers waargenomen.
In Nederland worden jaarlijks zo'n 100 overwinterende exemplaren vastgesteld. Een aantal belangrijke overwinteringsgebieden in Nederland zijn:

* Het Waddengebied
* Het Lauwersmeergebied
* Het Friese merengebied
* Flevoland
* De Zeeuwse Delta

In onze omgeving worden de meeste Slechtvalken in de trekperioden waargenomen, maar er zijn waarnemingen bekend uit de maanden augustus tot en met mei. Vrijwel overal in onze omgeving zijn langstrekkende of jagende exemplaren waargenomen. De soort is in onze omgeving zeker niet algemeen, maar wordt toch wel jaarlijks waargenomen. In onderstaand overzicht staan de waarnemingen uit de periode 1985-1995.

24 september	1 over de Puinhoop Katwijk
3 oktober 1985	1 over de Coepelduynen
21 oktober 1985	1 over de Noordduinen
9 augustus 1986	1 over de Noordduinen
23 augustus 1986	1 over de Noordduinen
12 april 1987	1 over zee
17 oktober 1987	1 over de Puinhoop Katwijk
7 augustus 1988	1 over de Bronsgeest
14 oktober 1988	1 over de Puinhoop Katwijk
26 oktober 1988	2 over de Puinhoop Katwijk
26 oktober 1988	1 over de Noordduinen
16 mei 1989	1 over Noordwijk-Binnen
16 oktober 1989	1 over de Noordduinen
27 oktober 1989	1 over de Noordduinen
2 november 1989	1 over de Puinhoop Katwijk
17 mei 1990	1 AWD Paardenkerkhof
21 mei 1990	1 over Polder Hoogeweg
13 februari 1991	1 jagend op strand
19 oktober1991	1 over de Uitwatering
26 september 1992	1 over de Hoornes Katwijk
27 september 1992	1 over de Coepelduynen
30 oktober 1992	1 over de Puinhoop Katwijk
8 januari 1993	1 jagend Elsgeesterpolder
13 maart 1993	1 over de Noordduinen
8 oktober 1993	1 over de Noordduinen
18 oktober 1993	1 over de Coepelduynen
10 oktober 1994	1 over de Puinhoop Katwijk
14 januari 1995	1 jagend Polder Hoogeweg
3 maart 1995	1 jagend Oosterduinsemeer
22 oktober 1995	1 over de Noordduinen
10 november 1995	1 over Polder Hoogeweg

De meeste exemplaren worden toch wel langstrekkend over het duin in het najaar waargenomen. Hetzelfde beeld laat het waarnemingenoverzicht in de periode 1975-1985 zien. Ook toen werden de meeste exemplaren langstrekkend over de duinen waargenomen. Wat wel opvalt is de hoeveelheid waarnemingen. In de periode 1985-1995 zijn ongeveer twee keer zoveel Slechtvalken in onze omgeving waargenomen dan in de periode 1975-1985. Waarschijnlijk heeft dat vooral te maken met het herstel van de populatie Slechtvalken in Europa sinds de ernstige achteruitgang (door het gebruik van pesticiden) in de jaren vijftig en zestig. Maar ook is het (groeiende) aantal waarnemers, de intensiteit waarmee er tegenwoordig gekeken wordt en de toegenomen soortkennis van invloed.

Giervalk

De Giervalk is een broedvogel van het arctische gebied en komt op vrijwel het gehele noordelijke halfrond voor. In Nederland is de Giervalk een dwaalgast. Vanaf 1800 zijn maar 4 vondsten en 1 waarneming van de soort bekend.

Van de 4 vondsten heeft er één betrekking op de lichte fase, de 'Groenlandse' Giervalk (Falco rusticolus "candicans"). De andere 3 vondsten en de waarneming hebben betrekking op de donkere fase (Falco rusticolus "rusticolus").

Op 16 oktober 1849 werd een eerste-winter mannetje Giervalk gevonden (geschoten) bij Noordwijk.

Literatuur

Aartse E., Baalbergen W., Cramer A., van Dijk J., Glasbergen J., Hoek D., van der Linden H., Moerkerk J. & Verweij C.M.J. 1973. De vogels van Noordwijk. Noordwijk

van de Berg, A.B. 1994. Lijst van Nederlandse vogelsoorten 1994. Santpoort

Bijlsma R.G. 1993. Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels. Haarlem.

van Dijk J. & Hoek D.H. 1989. Vogels van Noordwijk en omstreken. Noordwijk

Duinstag 1986-1996. Alle waarnemingsrubrieken.

Forsman D. 1993. Roofvogels van Noordwest-Europa. Haarlem

Meijer A., van Egmond A., van der Bent G. & van Rossum R. 1996. De vogels van Katwijk. Katwijk

SOVON. 1987. Atlas van de Nederlandse vogels. Arnhem.

van IJzendoorn E.J., van der Laan J. & CDNA. 1996. Herziening Nederlandse Avifaunistische Lijst 1800-1979: tweede fase. Dutch Birding 18: 157-200.

V. Ringonderzoek bij roofvogels

Ab Steenvoorden

Al vanaf het begin van deze eeuw worden vogels in Nederland voorzien van een ring. Dit ringwerk werd in Nederland gecoördineerd door het Vogeltrekstation, een onderdeel van het Instituut voor Oecologisch onderzoek in Arnhem. Tegenwoordig is het Vogeltrekstation gevestigd in Heteren.
Veel vogels worden geringd door amateurs, vaak mensen die van het ringen hun hobby gemaakt hebben. Er zijn ook biologen die zich bezig houden met het ringwerk. Vaak ringen zij voor wetenschappelijk onderzoek maar een enkele soort of een aantal soorten die alle tot dezelfde familie behoren. Om vogels te mogen ringen heb je een speciale vergunning nodig, want de meeste in Nederland voorkomende vogelsoorten zijn beschermd en mogen niet zomaar gevangen worden.

Waarom ringen?

Vogels kunnen geringd worden om verschillende redenen:
* Het nauwkeurig in kaart kunnen brengen van broedpopulaties en overwinteringsgebieden.
* Het vaststellen van de trekroutes en pleisterplaatsen van trekvogels.
* Eventuele verplaatsingen vastleggen van stand- en invasievogels.
* Het berekenen van de gemiddelde leeftijd en de jaarlijkse sterfte van de verschillende soorten.
* Het vaststellen van eventuele aantalsschommelingen in bepaalde gebieden.
* Het opmerken van hoge sterfte door een niet-natuurlijke oorzaak.

Naast bovenstaande hoofdpunten worden er ook vogels geringd voor allerlei ander onderzoek.
Naast de metalen ringen van het Vogeltrekstation worden de laatste 10-20 jaar ook steeds meer kleurringen gebruikt. Deze ringen kunnen op verschillende plaatsen worden aangebracht (poten, nek, vleugels). Een groot voordeel van kleurringen is dat de vogels niet gevangen of dood gevonden hoeven te worden om de ring af te lezen. De meeste kleurringen kunnen met een goede kijker of telescoop gewoon in het veld afgelezen worden.

Verzamelen van gegevens

Nadat de vogels geringd zijn weet men eigenlijk behalve een aantal maten, geslacht en leeftijd verder nog niets. Het gaat erom dat de geringde vogel teruggemeld wordt. Dit kan op verschillende manieren gebeuren.
De vogel kan nogmaals gevangen worden door een andere ringer maar de vogel kan ook dood of gewond gevonden worden.

Bij het aantreffen van een geringde vogel, gevangen of gevonden, moeten de ringgegevens nauwkeurig doorgegeven worden aan het Vogeltrekstation, alwaar de gegevens verwerkt worden. Omdat er op veel verschillende plaatsen verspreid over de hele wereld geringd wordt, worden er redelijk wat geringde vogels teruggevonden. Vrijwel iedere vogelaar zal ook bij dood gevonden vogels controleren of ze wel of niet geringd zijn.

Ringen bij roofvogels

Roofvogels zijn populair, maar roofvogels worden ook vaak en op grote schaal vervolgd. Dit zijn zo maar twee redenen waarom er relatief veel ringonderzoek bij roofvogels gedaan wordt. In veel gebieden van het land worden jaarlijks roofvogels geringd, zo ook in de Amsterdamse Waterleidingduinen, waar Fred Koning jaarlijks veel roofvogels ringt.
Veel van de hedendaagse kennis over verspreiding, trekbewegingen, broedgebieden en overwinteringsgebieden van roofvogels is dankzij het ringonderzoek verkregen.

Ringvondsten

Ook in onze omgeving zijn door leden van onze vereniging een aantal roofvogels met pootringen gevonden. In het vogelasiel wordt ook iedere binnengebrachte vogel gecontroleerd of deze geringd is. Ook daar zijn in het verleden verschillende vogels met ringen binnengebracht. Enige tijd na het insturen van de ringgevens ontvangt de melder een formulier thuis met daarop alle gegevens die bij het Vogeltrekstation over de gevonden vogel bekend zijn.

Ringvondsten in Noordwijk en omgeving

soort: Torenvalk
leeftijd/geslacht: nestjong
ringdatum: 29 juni 1970
ringplaats: Budel (Noord-Brabant)
vindplaats: Noordwijk aan zee
vinddatum: 3 augustus 1970
bijzonderheden: gevangen in flatgebouw, is weer losgelaten

soort: Smelleken
leeftijd/geslacht: nestjong
ringdatum: 1 juli 1973
ringplaats: Rogen, Jämtland Zweden
vindplaats: Noordwijk aan zee

vinddatum: 25 september 1973
bijzonderheden: dood gevonden

soort: Torenvalk
leeftijd/geslacht: nestjong
ringdatum: 13 juni 1980
ringplaats: Duivendrecht (Noord-Holland)
vindplaats: Wassenaar
vinddatum: 22 januari 1983
bijzonderheden: gewond binnengebracht in Vogelasiel

soort: Sperwer
leeftijd/geslacht: nestjong, vrouw
ringdatum: 5 juli 1986
ringplaats: AWD, bij Zandvoort
vindplaats: Noordwijkerhout, Sparrenlaan
vinddatum: 15 februari 1988
bijzonderheden: dood gevonden

soort: Sperwer
leeftijd/geslacht: nestjong, man
ringdatum: 19 juni 1988
ringplaats: AWD, bij Zandvoort
vindplaats: Noordwijkerhout, Sint Bavo
vinddatum: 3 augustus 1988
bijzonderheden: dood gevonden, binnengevlogen

soort: Sperwer
leeftijd/geslacht: nestjong, man
ringdatum: 30 juni 1993
ringplaats: Katwijk a.d. Rijn
vindplaats: Noordwijk, Zwarteweg
vinddatum: 12 oktober 1994
bijzonderheden: dood gevonden

Als je de bovenstaande ringgegevens met elkaar vergelijkt valt al direct op dat vooral Sperwers in omgeving van hun geboorteplaats blijven en dat er relatief veel jonge Sperwers in hun eerste levensjaren omkomen. Dankzij het ringonderzoek is men er dan ook achtergekomen dat jonge Sperwers tot in juli binnen een straal van hooguit enkele tientallen kilometers van de geboorteplek blijven. Vaak gaat een gedeelte van de jonge vogels pas in oktober echt trekgedrag vertonen en kan over grote afstanden wegtrekken. De meeste jonge vogels in Nederland zullen de wintermaanden binnen een straal van zo'n dertig kilometer van de geboorteplek blijven hangen en daar in de toekomst ook gaan broeden. Maar slechts de helft van alle jonge Sperwers haalt het einde van het eerste levensjaar en de gemiddelde leeftijd van een Sperwer is zo'n twee tot tweeënhalf jaar.
Uit het ringonderzoek is ook gebleken dat veel Sperwers door botsingen (vooral met ruiten, draden en verkeer) om het leven komen. Van de teruggemelde Sperwers is ongeveer 75% omgekomen door een botsing met een obstakel (75% juveniel en 25% adult), zo'n 14% werd geschoten of vergiftigd en slechts een 10% sterft aan een natuurlijke doodsoorzaak.
Dit is natuurlijk nog maar een klein stukje van alle informatie die men door middel van ringonderzoek kan verkrijgen. In principe kan je door ringonderzoek het hele levensverhaal van een bepaalde soort achterhalen.

Ringonderzoek en het Vogelasiel

In het Vogelasiel worden niet alleen geringde vogels binnengebracht, maar sinds een aantal jaren worden ook gerevalideerde vogels door medewerkers van het Vogelasiel zelf geringd. Het is voor een Vogelasiel natuurlijk erg belangrijk om te weten of de vogels die na hun verzorging weer losgelaten worden het daadwerkelijk ook redden.
In de periode van 1984 tot en met 1988 werden in het Vogelasiel de volgende roofvogels geringd en weer losgelaten:

1 Blauwe Kiekendief
2 Buizerden
2 Sperwers
5 Torenvalken

Van deze geringde vogels is inmiddels één terugmelding binnen gekomen: een op 10 november 1984 losgelaten Sperwer werd op 30 maart 1995 dood gevonden in Noordwijkerhout.
We hebben hier te maken met slechts één terugmelding, maar het levert wel veel informatie op. Ten eerste blijkt dat het revalideren van roofvogels wel degelijk zin heeft want de vogel heeft het toch nog een aantal jaartjes volgehouden; de vogel werd zelfs voor een Sperwer vreselijk oud. Een ander opvallend punt is dat de vogel niet of nauwlijks uit de directe omgeving verdwenen is.
Het is jammer voor het onderzoek, maar misschien gelukkig voor de vogels dat er nog niet meer van de in het Vogelasiel geringde roofvogels zijn terruggemeld.

Literatuur

Bijlsma R.G. 1993. Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels. Haarlem

Bijlsma R.G. 1997. Handleiding veldonderzoek Roofvogels. Utrecht.

VI. Mens en roofvogels

1. Roofvogels en Jacht

Kees Verweij

Oorspronkelijk konden roofvogels temidden van jagers een betrekkelijk ongestoord leven leiden. Bij enkele soorten zoals bijvoorbeeld de Havik en de Slechtvalk werden exemplaren gevangen om ze geschikt te maken voor de valkenjacht. Roofvogels werden zelfs tot de "Edele vogelen" gerekend. Vooral sedert de laatste eeuw, toen het "jagen met de vogel" wat meer in onbruik geraakte en het aantal jagers sterk toenam, begon men zich meer te bekommeren om het vraagstuk van de schadelijkheid van de roofvogels voor de wildstand en werden alle vogels met kromme snavels en scherpe klauwen te vuur en te zwaard en met alle mogelijke andere middelen vervolgd.

Hoewel het hoogtepunt van de roofvogelvervolging in de vorige eeuw en de tegenwoordige eeuw lag, wordt toch ook in oudere werken gewezen op de schadelijkheid van sommige soorten voor de wildstand. Zo worden in het "Jacht-Bedryff", een handschrift uit 1632, dat waarschijnlijk is opgesteld door de houtvester Cornelis Jacobsz. van Heenvliet, een verwijzing gegeven naar de zogenaamde "Scherpvogelen", roofvogels, die zeker niet als "Edele Vogelen" bekend stonden. Het ging hierbij om de Bruine Kiekendief. Van deze vogel werd het volgende gemeld: "Vernielen veel kleijn gebeent gevogelt, en zijn seer schadelijck onder de hoenderen, jae sullen selfs een oude hen weghnemen, een Lampreij, jae eenen jongen haes". Torenvalken of "Sweemers" genaamd doen het niet veel beter getuige de volgende passsage: "Asen haer bijde hitte van 't Fenijn (vliegende kevers) inde locht, eeten ook vincken, jonge leeuwercken ende ander kleijn gevogelt, doch meest veltmuijsen, zijn Fenijnich, ruijgh onder de pooten en een leelijck gedrocht". Over arenden, waartoe hij ook enkele wat grotere soorten roofvogels rekende, schreef hij: "Doen groot quaet inde duijnen en daerom is de duijnmaijers geoorloft die te schieten".

Over de jacht op of met roofvogels zijn voor 1500 nauwelijks gedetailleerde gegevens bekend. Na deze periode is er een groot aantal verordeningen en plakkaten op de jacht verzameld door Paulus Merula in zijn boek "Placaten ende Ordonnancien op 'tstuck vande Wildernissen" (1605). Een belangrijke plaats wordt ingeruimd voor de valkerij met nauwkeurige beschrijvingen van het vangen, houden en trainen van roofvogels voor de valkerij. Hoewel niet direct plaatsen worden genoemd waar de valkerij wordt bedreven, mag uit aangehechte verordeningen, die o.a. op de Bollenstreek van toepassing waren, blijken, dat stellig ook in onze omgeving de valkerij werd beoefend. De jacht was uiteraard slechts voorbehouden aan jachtgerechtigden. Strenge straffen werden toegepast op overtreders, die enigerlei vorm van jacht uitoefenden in de destijds nog uitgestrekte duingebieden in onze omgeving. Tegen het einde van de 16e eeuw gold het verbod "oock met Havicken ofte andere Vogelen te vliegen, anders als hier naer toegelaten wordt, op peyne van te verbeuren telcke reysse thien Ponden, ende daerenboven voor voor elcken ghevanghen Haes twintich Ponden, ende voor elcke ghevangen Conijn, Perdrijs, Vesaen, Moerhoen, ofte andere vlieghende Wildt, thien Ponden van xl. grooten 'tPondt, boven de verbeurte vande Honden ende Voghelen".

Om de wildstand weer op peil te brengen werd de jacht soms voor enige tijd opgeschort: "Ten eynde de Voesters daer inne geset den voorleden Winter, mogen voeden en populeren voor desen Iare, midtsgaders in Langhe-Velder Duyn, beginnende aen Duyn-dam, streckende Oost-waerts tot die Voghel-sanck, ende dit op een Boete van thien Ponden, soo dickmaels yemandt bevonden wordt contrarie van dien te doene".

Dergelijke plakkaten werden in de volgende eeuwen hernieuwd of aangepast. Zo werd in 1750 o.a. uitgebreid melding gemaakt van het "Vogelvliegen". Slechts voor "gekwalificeerden" staat de "Jagt met den Vogel" vrij van 1 september tot eind november.

Omtrent de bejaging van roofvogels in onze streek zijn tot aan de 19e eeuw nauwelijks gegevens bekend. Hoewel de bejaging van roofvogels pas in de 19e eeuw in zijn volle omvang losbarstte, werd ongetwijfeld al in de 18e eeuw op roofvogels gejaagd of werden zij op andere wijzen gevangen.

Vooral in deze eeuw nam de belangstelling voor het verzamelen van dieren, zowel dode als levende, sterk toe. Vele vooraanstaande burgers rekenden het tot hun plicht zg. Naturaliënkabinetten aan te leggen, welke beantwoordden aan het toenemende behoefte aan natuurhistorische kennis. Uit deze tijd stammen ook de eerste systematische ornithologische werken van o.a. Houttuyn en Nozeman. Ter voorbereiding van hun vogelbeschrijvingen maakten zij menigmaal gebruik van vogels, die ofwel door anderen of door henzelf waren geschoten. Ongetwijfeld zullen hierbij exemplaren geweest zijn, die in onze omgeving zijn verzameld, maar dergelijke gegevens werden nauwelijks opgetekend.

Dit gebeurde daarentegen wel in de 19e eeuw. Het verzamelen van vogels, waaronder uiteraard ook de roofvogels, geschiedde dan meer op last van wetenschappelijke instituten. Zo hanteerde de eerste directeur van het Rijksmuseum voor Natuurlijke Historie te Leiden, Coenraad Jacob Temminck, regelmatig zelf het geweer en wist op deze wijze een unieke collectie vogels te verzamelen.

Deze traditie werd voortgezet door zijn opvolger Hermann Schlegel. In dit verband moet nog worden genoemd Jan Pieter van Wickevoort Crommelin, wiens omvangrijke collectie vogels naderhand in het bezit van het eerder genoemde Rijksmuseum kwam.
Van Schlegel is bekend, dat hij nauwe contacten

derling, - hiertoe moet hem de duisterling, de koning van den macht van dienst zijn; de horenuil, die nog verradelijker dan alle valken, de weerloze, vrolijke schaar vervolgt. Dit geschiedt waarlijk niet met zijn goedvinden; maar is nu eenmaal het lot van alle duisterlingen en huichelaars; het is de geregtigheid der natuur en van den tijd".

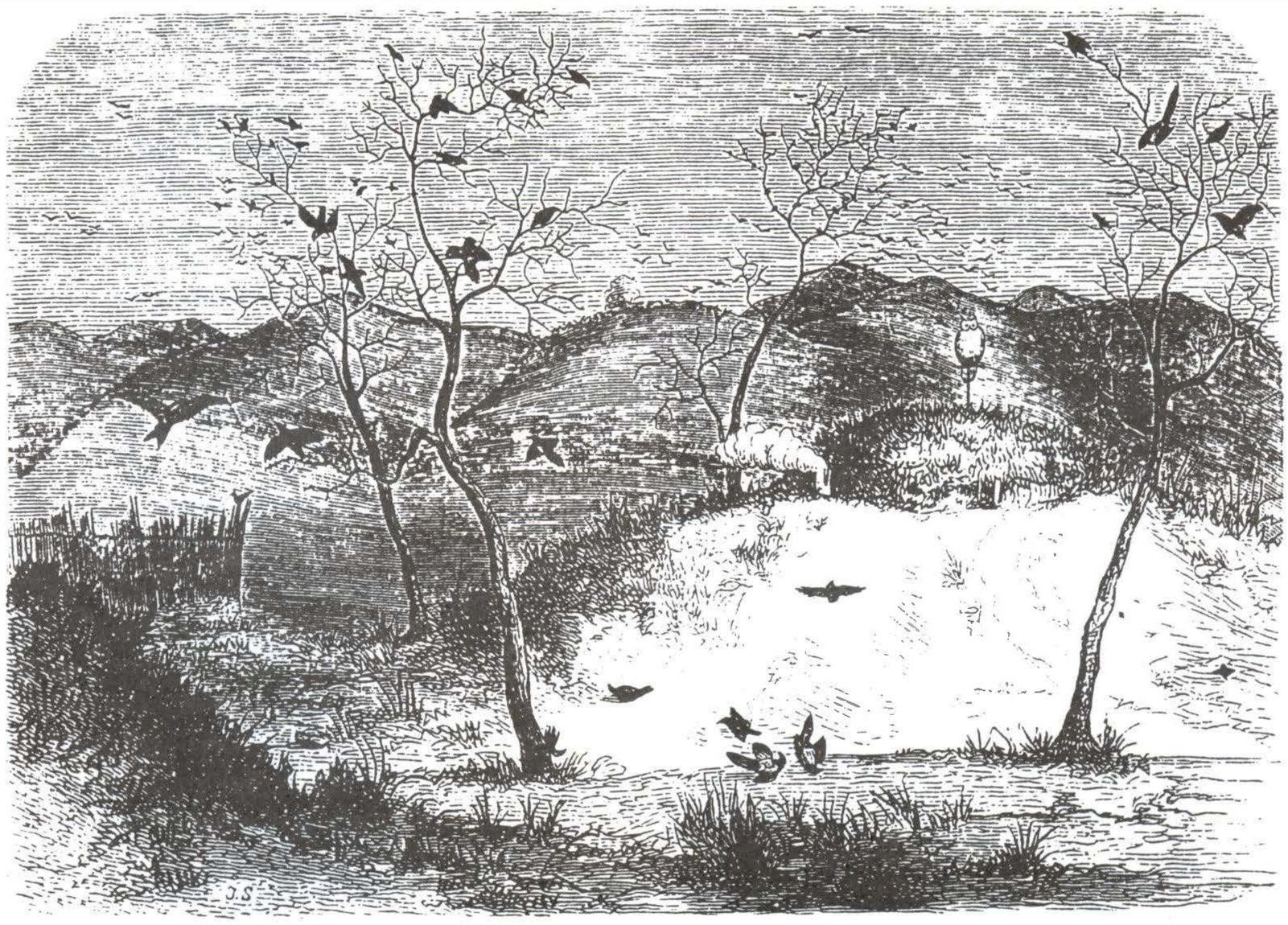

De kraaienhut of jachthut van A.H. Verster met een levende Oehoe in de Noordwijkse duinen omstreeks 1850.
De Oehoe werd na zijn dood opgezet en is thans in het bezit van het Jan Verwey Natuurcentrum .

onderhield met A.H. Verster, die de functie van "houtvester en inspecteur van de jacht en visscherij in Zuid-Holland" uitoefende. In de duinen bij Noordwijk had hij een zg. kraaienhut laten bouwen, waar hij o.a. met behulp van een Oehoe diverse vogels, waaronder ook roofvogels, wist te lokken en vervolgens te schieten. Zo is van hem bekend, dat hij in de door hem gepachte duinen onder Noordwijk alle Grauwe Kiekendieven wegschoot. Verschillende geschoten exemplaren gingen naar het Rijksmuseum te Leiden.
Hoe het jagen in een kraaienhut verheerlijkt werd mag blijken uit de volgende passage uit de Nederlandse uitgave van "Het leven der Vogels" van Dr. A.E. Brehm (1866): "Welligt zoekt men mij te weerspreken, door te beweren, dat jagt bij de kraaijenhut eigenlijk geheel alleen bestemd is tot moorden, tot oefening in het schieten. Maar ook bij deze jagt is het doel niet zo onedel; bescherming van weerloze vogels door de uitroeijing van roofgebroed. De jagt bij de kraaijenhut behoort tot de aangenaamste bezigheden in het jagersbedrijf; want de jager werkt hier niet voor zichzelven, maar treedt als wreker en beschermer der verdrukten op. En zon-

Verder werden er rond het midden van de 19e eeuw in onze omgeving o.a. verzameld een Steppenkiekendief (23 april 1866 in de duinen te Noordwijk), een Zwarte Wouw (4 juni 1860 te Voorhout), een Rode Wouw bij Noordwijkerhout (juni 1877), een Giervalk in de Noordwijkse duinen (16 oktober 1849), een Zeearend te Noordwijk (6 januari 1860) en een Visarend bij Noordwijk (5 mei 1862). Doordat deze exemplaren thans nog te bezichtigen zijn in het Rijksmuseum te Leiden, zijn hun gegevens bewaard gebleven.
Hoevelen zijn er echter niet geschoten door bijvoorbeeld jachtopzieners, die oprecht meenden hiermee de wildstand te kunnen bevorderen en roofvogels zuiver als schadelijk wild beschouwden. Bedacht moet worden, dat in de Jachtwet van 1857 zelfs nog een premie op het doden van arenden (ƒ 1,-) en van valken, haviken, sperwers, wouwen en buizerden (f 0,30) werd gesteld. Zelfs een belangrijke ornitholoog als Van Wickevoort Crommelin betaalde in het belang van de jacht nog premies uit voor honderden roofvogels. Een duidelijke vermindering van het aantal van deze vogels - de Havik en de Buizerd waren omstreeks 1910 in Ne-

derland bijna als broedvogel verdwenen - is het gevolg geweest. Helaas zijn verreweg de meeste van deze vangsten niet geregistreerd.

Een kentering deed zijn intrede rond 1912, toen de nieuwe Vogelwet in werking trad. Hoewel aan de bestrijding van vogels aanzienlijke beperkingen werden gesteld, bleef de mogelijkheid geopend voor wetenschappelijke doeleinden te verzamelen. Toch ging deze wet voor een aantal ornithologen veel te ver. Er trad een breuk op in de inmiddels opgerichte Nederlandse Ornithologische Vereniging. Fervente verzamelaars en jagers, waaronder de toenmalige voorzitter René Charles Baron Snouckaert van Schauburg, traden uit en richtten de nieuwe "Club van Nederlandse Vogelkundigen" op.

Deze Snouckaert woonde van 1887 tot medio 1896 op de fraaie buitenplaats "Wildlust" te Lisse. Daar verzamelde hij menige vogel voor zijn collectie, waaronder ook roofvogels. Snouckaert kon niet dulden, dat verschillende soorten roofvogels, die hij altijd had vervolgd, door deze nieuwe Vogelwet in bescherming genomen werden. We kunnen ons nu nauwelijks voorstellen, dat iemand als Snouckaert zich enerzijds bijzonder in de ornithologie kon bekwamen, maar anderzijds allerminst kon accepteren, dat vogels in zijn moestuin of jachtveld ook maar de geringste schade veroorzaakten. Zelfs vogels, die voortdurend op dezelfde toon een "aartsvervelend" geluid uitstootten, waren voor hem nauwelijks veilig. "Dan grijpt men onwillekeurig naar het geweer om aan die kwelling een eind te maken", zo verklaarde hij in een artikel in een der jaarboeken van de Nederlandse Club van Vogelkundigen.

De Vogelwetten van 1912 en 1937, inclusief latere toevoegingen en bepalingen, hebben de officiële jacht op roofvogels aanzienlijk beperkt en later zelfs geheel uitgesloten. Ook in de Jachtwet zijn roofvogels thans geheel beschermd. Dit wil evenwel niet zeggen, dat de jacht op roofvogels in onze omgeving geheel gestaakt is. Nog steeds worden roofvogels in onze omgeving gevonden, die onder dubieuze omstandigheden aan hun einde gekomen zijn. Vergrijpen en overtredingen laten zich nu eenmaal niet door wettelijke maatregelen en sancties uitbannen. Ook de publieke opinie en de sociale controle spelen hierin een belangrijke rol. Deze laatste twee aspecten spelen gelukkig de laatste tijd een steeds belangrijkere rol.

Literatuur

Albarda H. 1897. Aves Neerlandicae, naamlijst van Nederlandsche Vogels. Leeuwarden.

Antonisse J. 1969. De jacht in Nederland.

Brehm A.E. 1866. Het leven der Vogels. Leiden.

Brouwer G.A. 1954. Historische gegevens over onze vroegere ornithologen en over de avifauna van Nederland. Ardea 41: 1-225.

Dam J.H. 1954. Het jachtbedrijf in Nederland en West-Europa. Zutphen.

van Heenvliet C.J. 1948. Jacht-Bedryff, naar het handschrift (1636) in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage. Leiden.

Merula P.G.G.P.N. 1605. Placaten ende Ordonancien op 'tstuck van de Wildernissen. Den Haag.

van Oort E.D. 1908. Contribution to our knowledge of the avifauna of the Netherlands. Leiden.

van Oordt G.J. & Verwey J. 1925. Voorkomen en trek der in Nederland in het wild waargenomen vogelsoorten. Leiden.

Snouckaert van Schauburg Baron R.C.E.G.J. 1908. Avifauna Neerlandica. Leeuwarden.

Swaen A.E.H. 1938. De valkerij in de Nederlanden. Zutphen.

2. En toen regende het vogels

Ees Aartse

In de jaren vijftig, maar vooral in de jaren zestig, werden we regelmatig geconfronteerd met berichten over het soms massaal doodgaan van vogels, waarbij ook roofvogels.
Begin jaren zestig sloeg het boek "Silent Spring" van Rachel Carson in als een bom. Volgens de een was het een overtrokken, hysterisch boek over de invloed van bestrijdingsmiddelen op het milieu, maar volgens anderen was de situatie zelfs erger dan Rachel Carson beschreef. Alles wat zij echter had neergeschreven over de wantoestanden en de gevolgen die optraden bij het gebruik van bestrijdingsmiddelen voor de natuur en het milieu was gebaseerd op voor iedereen na te trekken feiten.

Schimmeldodend middel op landbouwzaden tast eierschalen aan.

Ben ik toch weer door m'n nageslacht gezakt!

Op de achterflap van de Nederlandse vertaling "Dode Lente" lezen we: "Dodelijke vergiften zijn in en om ons. Zij verpesten de lucht, het land en het water, zetten zich als een film af op vruchten en groenten, worden aangetroffen in allerlei voedingsmiddelen, verschijnen in de moedermelk en wellicht in de weefsels van het ongeboren kind".
Dit boek heeft heel veel losgemaakt in de wereld. Het was de aanzet tot een milieubewuster denken: mensen waar zijn wij in godsnaam mee bezig! Dat moedermelk al vergiftigd is en zelfs de ongeboren vrucht schade kan oplopen - misschien al genetische afwijkingen heeft - heeft veel mensen aan het denken gezet.
Toen de vogels als het ware uit de lucht neertuimelden en stuiptrekkend doodgingen, wat in de jaren vijftig en zestig regelmatig voorkwam, besefte men steeds meer: nu de vogels, straks wij!
Veel vogel- en natuurverenigingen en milieuverenigingen werden in de jaren zestig en zeventig opgericht. Natuurlijk werden deze verenigingen niet opgericht naar aanleiding van het boek van Rachel Carson; nee, men was verontrust in die tijd. De verontrustende berichten in de pers over vogels, natuur en milieu waren soms ronduit beangstigend. Door die berichten zijn de mensen milieubewuster gaan denken.
Graan dat was behandeld met insecticiden, maakte veel slachtoffers bij zaadeters zoals bijvoorbeeld Houtduiven. De Havik, de grootste predator van de Houtduiven kreeg op die manier veel gif binnen. Omdat roofvogels aan het eind staan van de voedselketen betekende dat, dat iedere duif een bijdrage leverde aan nog meer gif in het lichaam van de Havik, waaraan hij uiteindelijk bezweek.
Ook in de ons bekende vogeltijdschriften verschenen berichten wat er om ons heen gebeurde met de vogels. In Het Vogeljaar 21e jaargang nr. 3, juni 1973, is een samenvatting opgenomen van "Residuen van bestrijdingsmiddelen in stootvogels en uilen in de periode 1965-1971" van Drs. P. Fuchs e.a.. Hier lezen we o.a.: "In de afgelopen jaren heeft het gebruik van persistente bestrijdingsmiddelen, met name van gechloreerde koolwaterstoffen en van kwik ernstige gevolgen gehad voor de in ons land voorkomende stootvogels en uilen. Massale sterfte van vogels o.a. van zaad-etende vogels en hun predatoren (Buizerd, Havik, Sperwer) was er meermalen het gevolg van".
Het rapport haalt verder aan dat het broedgedrag van roofvogels en uilen was ontregeld. Er werden steeds meer eieren gelegd met een dunne schaal waardoor veel breuk optrad.
Toen bleek dat door beperkende maatregelen in de toepassing van persistente bestrijdingsmiddelen er een duidelijke verbetering optrad in de roofvogelpopulatie, was er, volgens dit rapport, een duidelijke oorzaak/gevolg aan te wijzen.
In begin jaren zeventig gingen de Zeearenden in Duitsland sterk achteruit. Uit onderzoek bleek dat het gebruik van DDT de oorzaak was van de afnemende voortplantingsproductiviteit.
Uit een onderzoek door het Centraal Diergeneeskundig Instituut naar ingezonden dode vogels over de periode 1970-1974 bleek dat van de 107 onderzochte roofvogels 55% aan vergiftiging was doodgegaan en bij de 144 kleine zaadeters 60% gif de doodsoorzaak was. Bij de alleseters zoals Fazanten, duiven en kraaien lag dit percentage op ongeveer 40%. Het percentage dode vogels bij de gespecialiseerde eters als lijsters, eenden en steltlopers lag door gif beneden de 10%.
Het besef dat het mis ging met de vogels was er, maar het wachten was op adequate overheidsmaatregelen. In augustus 1974 werd in Amerika

verboden om aldrin en dieldrin in bestrijdingsmiddelen te verwerken, omdat deze stoffen een bedreiging vormden voor de volksgezondheid.
Dieldrin werd namelijk in dusdanige hoeveelheden in pluimvee aangetroffen dat een miljoen kippen moest worden afgemaakt. Bij proeven met muizen werd geconstateerd dat dieldrin vaak kwaadaardige tumors veroorzaakte.
Begin jaren zeventig werd op vrijwillige basis in Europa geen aldrin en dieldrin meer gebruikt in bestrijdingsmiddelen. Door deze vrijwillige beperking bleek dat het aantal Sperwers, Slecht- en Torenvalken weer toenam. Op 1 januari 1976 volgde Engeland en andere landen in Europa het wettelijke verbod om aldrin en dieldrin te gebruiken.

In de jaren zeventig namen de aantallen roofvogels weer toe. Soms spectaculair, bijv. de Bruine Kiekendief. Vaak waren deze stijgingen grotendeels het gevolg van goede broedmogelijkheden en het voedselaanbod in de nieuwe nog bijna onbewoonde Flevopolder. Deze nieuwe polder werd wel de 'nieuwe ark van Noach' genoemd.

Eén van de hoofdfactoren van de achteruitgang van roofvogels was door wettelijke maatregelen tot staan gebracht, hoewel ook heden ten dage men nog wel eens berichten in de krant leest dat roofvogels zijn doodgegaan door het eten van prooidieren die vergiftigd waren door met insecticiden behandeld zaaizaad. Oude toepassingen hebben vaak een lang leven en sterven pas uit als ook de toepasser zijn strijd om het bestaan heeft gestaakt. Een dergelijk voorval haalt nu vaak de landelijke pers dankzij de vele alert reagerende natuur- en vogelverenigingen in het land. De dader is in vele gevallen direct aan te wijzen. Zoals het geval van een 68 jarige landbouwer uit Berkel Rodenrijs die in oktober 1984 zijn ingezaaide wintertarwe beprenkeld had met wat extra gif omdat hij dacht dat het niet voldoende zou zijn. 150 vogels vielen in korte tijd dood neer. De politie heeft proces-verbaal opgemaakt.

Roofvogels en uilen zijn bij sommige mensen niet populair. Die mensen hanteren de mening: de mooiste Buizerd is een opgezette Buizerd. Aan de andere bedreigingen, zoals de jacht wordt elders in dit roofvogelnummer aandacht besteed.

Incidenten met roofvogels zullen er altijd wel blijven. Nog steeds zijn er mensen die flinke bedragen willen neertellen voor een opgezette roofvogel. Zolang die er zijn, zullen er mensen zijn die aan die vraag willen voldoen.

In april 1980 werd in de Alblasserwaard voor de tweede maal een dode Rode Wouw aangetroffen die vermoedelijk gedood is door het eten van vergiftigde eieren. Door het CDI werden eischalen in de maag aangetroffen.

Door de vrijwilligers van de Vogelwerkgroep Midden-Brabant werden in mei 1983 de nesten van Haviken en Buizerden in de gaten gehouden omdat er bij deze nesten gekke dingen gebeurden. Eieren en jongen verdwenen, Haviken werden afgeschoten of vergiftigd. Volgens de voorzitter van de Nederlandse Jachtopzichters waren er teveel Haviken. Het kleinwild, vooral Fazanten en Patrijzen, was schrikbarend achteruit gegaan zodat er nog maar weinig 'wild' voor de jagers overbleef om af te schieten! Tegen zo'n mentaliteit is het voor roofvogels moeilijk opboksen.

Op 21 februari 1986 loofde de Stichting Kritisch Faunabeheer een beloning uit van f1000,- voor diegene die waardevolle informatie kon geven over de daders die in de gemeente Echt maandenlang maïs, gedrenkt in parathion, hadden uitgetrooid. Het ging hierbij vermoedelijk om een jachtvete. Later werd dit bedrag verhoogd tot f2500,-. Vele tientallen roofvogels waaronder Rode Wouw, Blauwe Kiekendief, Buizerd en Sperwer werden hiervan indirect het slachtoffer door het eten van de vergiftigde prooidieren. Tot een arrestatie is het niet gekomen hoewel men wel bepaalde verdenkingen had.

Met het milieu gaat het sinds het eind van de jaren tachtig gelukkig steeds beter. Bodemverontreinigingen worden aangepakt, het oppervlaktewater is duidelijk verbeterd en massale sterfte door het ondeskundig gebruik van bestrijdingsmiddelen komt nauwelijks meer voor. De roofvogelpopulatie neemt duidelijk toe. Deze toename wordt elders in dit roofvogelnummer nader toegelicht.

Men dient alert te blijven! Bij een vermoeden van onoirbare praktijken licht dan de politie in.

Literatuur

Carson R. 1963. Dode lente. Amsterdam.

Jantzens. W. 1976. Weer een nieuwe bedreiging voor onze stoot- en grijpvogels. Het Vogeljaar 24: 66-67.

Kok A.H. & Ummels J.M.P. 1981. Buizerd-sterfte ten gevolge van vergiftiging bij Bemelen. Het Vogeljaar 29: 150-152.

Schaerlaeckens J. 1975. Bedreiging van de stootvogelstand in Zuid-Nederland. Het Vogeljaar 23: 120-122.

Smit Th., Hoekstra J. & Moraal L. 1975. Doodsoorzaken bij wilde inheemse vogels. Het Vogeljaar 23: 163-166.

3. Roofvogelopvang in het vogelasiel Noordwijk

Annette Leunissen & Albert van der Werf

De laatste paar jaar heeft de roofvogelopvang in ons asiel een heel eigen plekje gekregen. De kennis over leefwijze, behandeling en nazorg heeft geleid tot een betere zorg voor gewonde en/of zieke vogels.

Tot voor kort zorgde het asiel er alleen voor dat de vogels weer gezond werden. Daarna werden ze overgebracht naar het Roofvogelasiel in Doetinchem, waar de asielhouder, Herman Wisselink, voor het aftrainen zorgde. Immers, een vogel die ondervoed binnen is gekomen, kan je weer aan

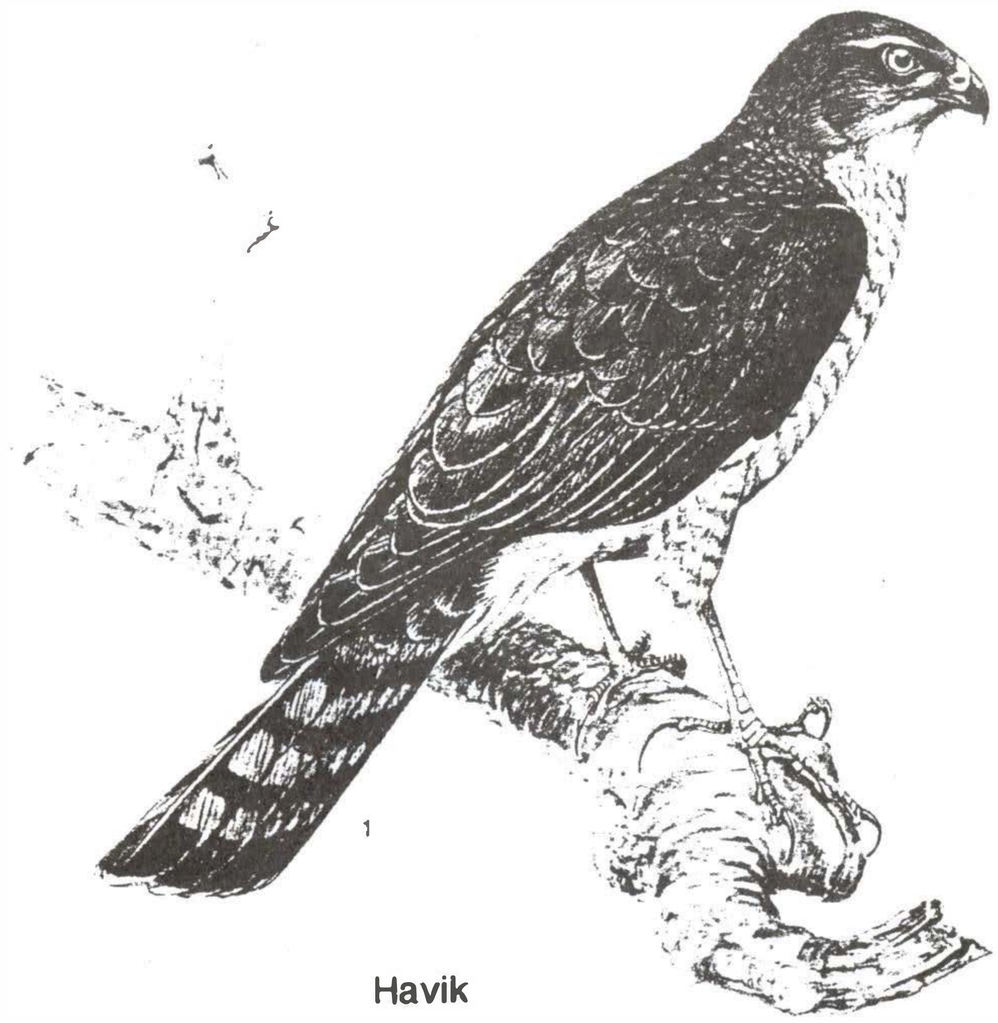

Havik

sterken, maar de vraag blijft waarom hij ondervoed is geraakt. Dat kan bijvoorbeeld een tekort aan jachtervaring zijn. Een vogel met vleugel- of pootkwetsuur moet gecontroleerd kunnen worden op herstel. Hij is immers afhankelijk van zijn vleugels en poten om te kunnen overleven. Als een vogel tijdens zijn verblijf op het asiel gaat ruien, moet hij de winter overblijven. Als je in deze tijd niets met hem doet, ebt zijn jachtinstinct weg. Beter is het om deze periode te gebruiken om zijn jachtinstinct op peil te houden, zodat hij in het voorjaar gelijk gelost kan worden.

Een leuke praktische oplossing die Herman toepast is dat hij in de kooien van de roofvogels ook voer voor muizen strooit. Vogels kunnen hierdoor al tijdens hun noodgedwongen gevangenschap binnen het roofvogelasiel (beperkte) jachtervaring opdoen.

De laatste paar jaar waren er echter zoveel overplaatsingen, dat het Herman Wisselink zinnig leek mij in een stage de kennis en de kneepjes van het aftrainen bij te brengen om zo ook dit onderdeel van herstel in Noordwijk te kunnen realiseren. Resultaat hiervan is dat binnenkort begonnen wordt aan de bouw van een roofvogelopvang bij het asiel. Aftrainen betekent immers dat een roofvogel veel langere tijd in het asiel zal verblijven. De buitenverblijven moeten dus uitgebreid worden.

De training voor alle roofvogels is gelijk. Duur van de training is 2 à 3 maanden, iedere dag maximaal 2 uur. De vogel krijgt "schoenen" aan en leert op de hand zitten. Dit vraagt veel geduld, zowel van de vogel als van de trainer. Honderd keer afvliegen is afzien voor beiden. Niet zozeer qua tijd als wel door inspanning. Maar als het vertrouwen daar is, gaan we verder met het trainingsprogramma tot de vogel tot appèl is gebracht. Dit deel van de training wordt door de vogel positief ervaren. Mocht herstel dan nog niet duidelijk zijn, kan de vogel nog aan een vlieglijn verder getraind worden. Ook kan aan de vlieglijn jachtervaring opgedaan worden.

Na het lossen zal de vogel met weinig jachtervaring nog terugkeren naar het asiel en bestaat dus de mogelijkheid tot bijvoeren. Maar de vogel zal naarmate hij meer ervaring krijgt, steeds verder

weg gaan, om het asiel tenslotte volkomen uit zijn geheugen te wissen.

Roofvogelaanbod Vogelasiel Noordwijk

Soort	Gebracht	Dood	Gelost
1991			
Buizerd	1	1	-
Sperwer	2	1	1
Torenvalk	4	4	-
1992			
Buizerd	1	-	1
1993			
Torenvalk	2	1	1
1994			
Buizerd	1	1	-
Torenvalk	6	3	3
1995			
Bruine kiekendief	1	-	1
Torenvalk	5	1	4
1996 (1e halfjaar)			
Sperwer	2	-	2
Torenvalk	1	-	1

Bijzonderheden bij bovenstaande lijst

1991

Buizerd - ondervoed

2 Sperwers - 1 verkeerslachtoffer (dood) en 1 ondervoed

Vier Torenvalken waarvan twee waarschijnlijk vergiftigd en twee sterk ondervoed waren overleden in het asiel.

1992

De Buizerd zat verstrikt in een rol prikkeldraad (nabij Katwijkse watertoren) en kon na een week daar in de buurt weer gelost worden.

1993

Een Torenvalk met een gebroken poot overleed; de andere was sterk ondervoed en werd naar het Vogelrampenfonds in Haarlem overgebracht; is later gelost.

1994

De Buizerd werd sterk ondervoed afgeleverd en overleed enige uren later.

Van de zes Torenvalken (alle uit de buurt van het sportcomplex van Quick Boys in Katwijk) konden er drie worden overgebracht naar Herman Wisselink in Doetinchem. De andere drie overleden binnen een dag na afgifte op het vogelasiel.

Ook werd er een twintigtal dode Torenvalken in dezelfde omgeving gevonden. De meningen over de oorzaak van dit grote aantal dode of zeer zwakke Torenvalken waren verdeeld.

Er was sprake van onkruidbestrijdingsmiddelen die op het sportcomplex waren gebruikt; onderzoek aan dode vogels leverde echter geen bevestiging op van dit vermoeden. De andere theorie was dat door het zeer natte voorjaar de muizenstand zeer laag was, en er dus niet voldoende voedsel beschikbaar was voor de Torenvalken.

1995

De Bruine Kiekendief werd aangetroffen in Lisse en had een hangvleugel; overgebracht naar Doetinchem en gelost. Van de vijf Torenvalken overleed een verkeerslachtoffer; de overige vier konden later in Doetinchem worden gelost.

1996

Twee Sperwers (verkeerslachtoffer en ondervoed) knapten weer op en werden gelost in Doetinchem, evenals een ondervoede Torenvalk.

4. Roofvogels op de vuist

W. Baalbergen

Veel ouderen zullen het beeld nog op hun netvlies hebben: Jacoba van Beieren zittend op een paard, een roofvogel op de hand met het slot Teylingen op de achtergrond. Een van de schoolplaten die een diepe indruk achterlieten. "Ter Valkenjacht" stond er onder de plaat. Welbeschouwd is dit haast het enige document dat aangeeft dat er in vroeger jaren in deze omgeving met roofvogels is gejaagd.

Omstreeks 1050 werd ook in Europa al aan valkenjacht gedaan. Op het beroemde wandtapijt "Tapisserie de la reine Mathilde" in Bayeux (Frankrijk), is een afbeelding te zien van ruiters met valken op de vuist. In de vroege middeleeuwen was het Karel de Grote die een jachtwet uitvaardigde. Degene die een afgerichte valk, Havik of Sperwer stal of doodde, werd gestraft. Deze Karel hield er op het Valkhof in Nijmegen vijf jachtmeesters op na. Een van hen was speciaal belast met het verzorgen van de valken.

Miniatuur uit *De arte venandi cum avibus* van Frederik 11, het beroemste boek over de valkerij.
Valkeniers nemen de orders van de keizer in ontvangst.

Helemaal verwonderlijk is dat niet. De valkerij, het jagen met roofvogels, was lang voorbehouden aan de hoge adel. En die was in de omgeving van Noordwijk niet zo dik gezaaid. Wij moesten het doen met enkele graven en landjonkers. Van hoge adel was onder meer Keizer Frederik II van Hohenstaufen. In het begin van de 14e eeuw hield hij zich met valkerij bezig en schreef daar een boek over. Nog altijd is dit een soort standaardwerk. Regelmatig verschijnen er nog heruitgaven en vertalingen van dit boek. De titel luidde: DE ARTE VENANDI CUM AVIBUS, over de kunst van het jagen met vogels.
Niet dat Frederik de eerste was die de valkenjacht bedreef. Dit deel van het jachtbedrijf heeft veel oudere papieren. Ver voor het begin van onze jaartelling was er in China en India al sprake van.

De al eerder genoemde Jacoba van Beieren was gravin van Holland en Zeeland in het begin van de 15e eeuw. Het is bekend dat zij zowel in Egmond als in de omgeving van Den Haag op de valkenjacht ging. Zo bezat zij in deze laatste plaats een viertal 'valkhuizen'. De schoolplaat suggereert dat zij vanuit Teylingen op jacht ging. Het ligt voor de hand dat zij daarbij ook onze omgeving onveilig heeft gemaakt.
Van onze latere stadhouders en prinsen was het vooral de stadhouder-koning Willem III die zich met de valkenjacht onledig hield. Niet alleen in deze contreien, want nadat hij koning van Engeland was geworden had hij er daar ook alle gelegenheid voor. Juist dat land had een lange traditie

op het gebied van de valkerij. De komst van het geweer maakte een eenvoudiger en doeltreffender manier van jagen mogelijk. De valkerij raakte wat op de achtergrond terwijl de Franse Revolutie er vrijwel een eind aan maakte. Behoudens in Rusland en Engeland verdwenen zowel de adel als hun tijdverdrijf, de valkerij.
Toch was het met de valkenjacht nog niet gedaan. Onder koning Willem I ontstond er weer valkerij. Met name in Valkenswaard en op Het Loo bij Apeldoorn. Uit Engeland kwamen de Nederlandse valkeniers weer terug. Zij kwamen voor een groot deel uit Valkenswaard en hadden gewerkt voor de Engelse adel. In deze romantische tijd, het midden van de vorige eeuw, werden er op de Veluwe weer grootse jachtpartijen gehouden. In alle pracht en praal werden de valken het luchtruim ingestuurd.

Ook in deze tijd wordt er nog aan valkerij gedaan. Er is een vereniging genoemd naar een bekende Valkenswaardse valkenier, Adriaan Mollen. Als men lid is van deze club mag men met een speciale vergunning roofvogels als Havik en Slechtvalk houden en er mee jagen. Een bekende valkenier is Henk Slijper. Nog bekender is hij als illustrator van vogelboeken.
Naast de al genoemde roofvogels werd er ook gejaagd met Sperwer, Sakervalk, Boomvalk, Smelleken en Giervalk. Vooral deze laatste was populair bij de valkeniers. De IJslandse Giervalk, ook wel de Witte Valk genoemd, was een begeerd bezit. Er werden ongelooflijk hoge bedragen voor betaald. Een uitgeslapen Hollandse koopman had van de koning van Denemarken een soort alleenrecht tot het uitvoeren van IJslandse Giervalken verworven. Hij liet de vogels jong uit het nest nemen en trainde ze tot jachtvogels.
Er werd en wordt gejaagd op twee manieren. Bij de hoge vlucht is sprake van het jagen op reigers, Kraanvogels en, vooral later, op kraaien. Hiervoor wordt voornamelijk de Slechtvalk gebruikt. Het jagen op Fazant, Konijn en Haas wordt met de Havik beoefend, terwijl daar vroeger ook de Sperwer voor gebruikt werd. Dit heet de lage vlucht.

Hierboven is al aangehaald dat er uit onze omgeving niet veel bekend is over het bedrijven van de valkenjacht. Toch is de schutspatroon van het valkeniersbedrijf Sint Bavo. We komen dan al wat in de buurt, deze heilige leefde in Haarlem. Een ander heilig man kennen we beter, onze eigen Sint Jeroen. Van hem is ooit een afbeelding in steen gemaakt waarop hij te zien is met een zwaard in de ene hand en met een valk op de andere. Er is sprake van dat deze steen in de pastorietuin in Noordwijk heeft gestaan. Bekender is het schilderij van Jan van Scorel in het Frans Halsmuseum in Haarlem. Ook hierop is Jeroen te zien met zwaard en valk. Het zwaard als teken van de wijze waarop hij om het leven is gekomen, terwijl de valk wijst op zijn adellijke afkomst.

Van geheel andere aard is een link naar de valkerij in onze omgeving in de personen van Hermann Schlegel en Abraham Hendrik Verster van Wulvenhorst. Schlegel was van Duitse afkomst en werd in 1858 directeur van het Museum voor Natuurlijke Historie in Leiden. Het was een veelzijdig mens met een ongelooflijke werklust. Van zijn hand zijn verschillende boeken verschenen, voornamelijk over vogels. Zo schreef hij in de serie Natuurlijke Historie van Nederland twee delen over de vogels van ons land. Deze boeken weren door hem ook geïllustreerd met een aantal landschapsplaten. Daarnaast tekende hij alle koppen van de vogels, vandaar de populaire naam voor deze boeken: 'Koppenboekjes'. Ook onder de naam "De Vogels van Nederland" stelde hij een serie van drie boeken samen die als de 'Grote Schlegel' bekend staat. Een tekstdeel en twee delen met bijzonder mooie platen van vogels. Zijn befaamdste werk is echter een boek over de valkerij: "Traité de Falconnerie". Een groot boek met fraaie platen dat ook in die tijd bijzonder kostbaar was. Het verscheen dan ook in een gelimiteerde oplage en wordt nu een enkele maal tegen extreem hoge prijzen geveild.
Schlegel maakte dit boek samen met een man die hij in de omgeving van Noordwijk had leren kennen, Verster van Wulvenhorst. Deze Verster kwam uit Brabant, verbleef een aantal jaren op het landgoed Wulvenhorst in Gelderland en werd uiteindelijk opperhoutvester in Noordwijk. Het was een hartstochtelijk jager en het was deze Verster die gebruik maakte van een Oehoe. Met dit dier als lokvogel, eerst levend en later in dode staat, werden door hem kraaien geschoten. Schlegel was wat men noemt een kamergeleerde terwijl Verster een man uit het veld was. Die gelukkige combinatie leverde uiteindelijk een boek op dat ook internationaal gezien zijn weerga niet kent.

We blijven wel met een vraag zitten: werkte Verster ook met roofvogels bij de jacht? Daar zijn echter geen aanwijzingen voor. Het is mogelijk dat Schlegel vooral gebruik heeft gemaakt van de veldkennis over roofvogels van Verster, waarbij hij gegevens over de valkerij op een andere wijze heeft verzameld.
Al met al is het resultaat van de gegevens over valkerij in onze omgeving wat mager uitgevallen. Mogelijk dat een nadere studie nog wat meer boven water brengt. In elk geval is het aardig kennis te nemen van deze bijzondere wijze van natuurbeleven. Want ondanks het minder aardige gezegde dat aan de valkerij is ontleend namelijk "iemand een loer draaien", de valkerij is een koninklijke bezigheid.

5. Zin en onzin over roofvogels

Ees Aartse

Als schooljongen raakte ik hevig geëmotioneerd toen ik een intens droevig verhaal las over een grote adelaar die een baby, die door de moeder op een deken voor het huis in de alpenwei was gelegd, in zijn grote klauwen meenam. Er stond een tekening bij - een beetje ouderwets vond ik, want het boek was toen kennelijk al oud - waarop een vertwijfelde moeder haar handen uitstrekt naar de adelaar. Dit verhaal, dat een grote indruk op me heeft gemaakt, was natuurlijk niet bevorderlijk om roofvogels 'lieve' vogels te vinden. Ik heb lange tijd een hekel gehad aan roofvogels. Later besef je eigenlijk hoe stom die moeder is geweest. De adelaar (zal in dit geval wel een Steenarend zijn geweest) kende het verschil niet tussen een spartelende baby, een jonge steenbok of gems. Het was gewoon prooi voor hem.

Is het meenemen van baby's door grote roofvogels een incident? Nee, het kwam meer voor.

Uit het Berner Oberland (Zwitserland) stamt het volgende bericht. Op 12 juli 1763 lag de 3-jarige Anni, toen haar ouders aan het hooien waren, in de wei te slapen. Toen de ouders wilden gaan eten, bleek Anni weg te zijn. Radeloos gingen zij op zoek naar hun dochtertje. Van een wandelaar hoorden ze dat hij aan de andere kant van de berg een kind had horen huilen. Ze gingen op onderzoek en verrasten een adelaar die net zou beginnen om Anni op te peuzelen. Anni werd op tijd gered en gezien de afstand van de weide tot de vindplaats had Anni die weg nooit kunnen lopen. De Steenarend moet het kind wel hebben meegenomen in zijn klauwen.

Bij dit verhaal kan men veel vraagtekens zetten. Waarom huilde Anni niet toen ze werd meegenomen door de adelaar? Was ze zo vast in slaap? Een kind van 3 jaar weegt ongeveer 15 kilo. Het is de vraag of een steenarend een dergelijk gewicht kan tillen.

Ook uit Schotland is een dergelijk verhaal bekend. In de zomer van 1790, tijdens het maaien van graan hadden de ouders hun baby te slapen gelegd aan de rand van het graanveld. Opeens een geruis van vleugels en tot hun ontzetting zagen ze een adelaar (waarschijnlijk ging het hier ook om een Steenarend) naar beneden suizen en hun baby meenemen. De vertwijfelde ouders zagen de vogel naar een klein eilandje vliegen waar zich de horst bevond. Ze leenden een boot en voeren naar het eiland toe. Aangezien de horst moeilijk te bereiken was, liet de vader zich van bovenaf aan een touw in de horst zakken. De huilende baby mankeerde niets.

We zijn beland bij de zin en onzin over roofvogels, de magische krachten die deze vogels zijn toebedacht en de fabels die de ronde doen.

Veel soortenkennis over roofvogels had men vroeger niet. Gemakshalve worden de roofvogels in twee groepen ingedeeld:

-Grote roofvogels (arenden of adelaars met Steenarend, Zeearend en Visarend).

-Kleine roofvogels (valken, haviken, maar ook buizerden, kiekendieven e.d.).

Grote roofvogels

Adelaar

De adelaar behoorde tot de heilige vogels. Menig koning, graaf of hertog had op zijn schild of in zijn wapen een adelaar afgebeeld.

Ook in de bijbel wordt meermalen verwezen naar de adelaar en in de Edda, het boek over de Oud-Germaanse mythologie, worden aan de adelaar vele magische krachten toegeschreven.

Hieruit blijkt wel dat de adelaar door de eeuwen heen een belangrijke plaats heeft ingenomen in het leven van de mensen. Vele magische toepassingen en gebruiken zijn uit die tijd bekend.

-Als je de uitwerpselen van een adelaar op je hoed kreeg, verscherpte dat je blik (Tirol), maar betekende ergens anders voor de jager weer een gevaar.

-Wie adelaarsvlees at, kon in de toekomst kijken (Wales).

-In de oudheid beschermde de rechtervleugel van een adelaar het huis tegen blikseminslag en de gewassen tegen hagel.

-Als je een adelaarstong op je borst droeg, gaf dat lucht bij het bergbeklimmen, maar gaf je elders in Europa juist weer bovennatuurlijke krachten.

-De klauwen van een adelaar hadden bijzondere magische krachten; tot in de toekomst kunnen kijken, maar ook een bescherming tegen blikseminslag en brand.

-Er zijn ook medicijnen waarin onderdelen van de adelaar zijn verwerkt. Deze medicijnen werden gebruikt tegen vallende ziekte, krankzinnigheid, galaanvallen, maar werkten uiteraard ook potentieverhogend.

Vooral bij dit laatste is er niets nieuws onder de zon. Ook tegenwoordig worden nog steeds horens van neushoorns en onderdelen van tijgers verwerkt in potentieverhogende middelen.

Het mannetje van de adelaar legt wel eens een kei in het nest om het vrouwtje te stimuleren tot het leggen van eieren. Zo'n steen heeft grote magische krachten en wordt tegen alles gebruikt. De zogenaamde klappersteen, ook wel adelaarssteen of arendsei genoemd, had wel een hele bijzondere kracht. Zo'n steen beschermde zwangere vrouwen tegen allerlei ziekten en gaf een gemakkelijke bevalling. De steen met de losse kern doet wat denken aan een zwangere vrouw met in zich het kind.

Deze neststenen zijn niet alleen goed voor mensen, maar zorgen er ook voor dat koeien en paar-

den geen problemen krijgen met het werpen van kalveren en veulens.
De adelaar voelt zich door al die magie, zijn kracht en over de verhalen die de ronde doen een beetje over het paard getild.
De leeuw is de koning der dieren, maar de vogels wilden zelf een koning hebben. De wijze uil werd geraadpleegd en die stelde voor een groot vliegfeest te houden en de vogel die het hoogst kon vliegen, zou de koning zijn. De adelaar vond dat eigenlijk maar onzin, want wie zou hem kunnen of durven verslaan. Maar goed, hij legde zich bij het voorstel neer.

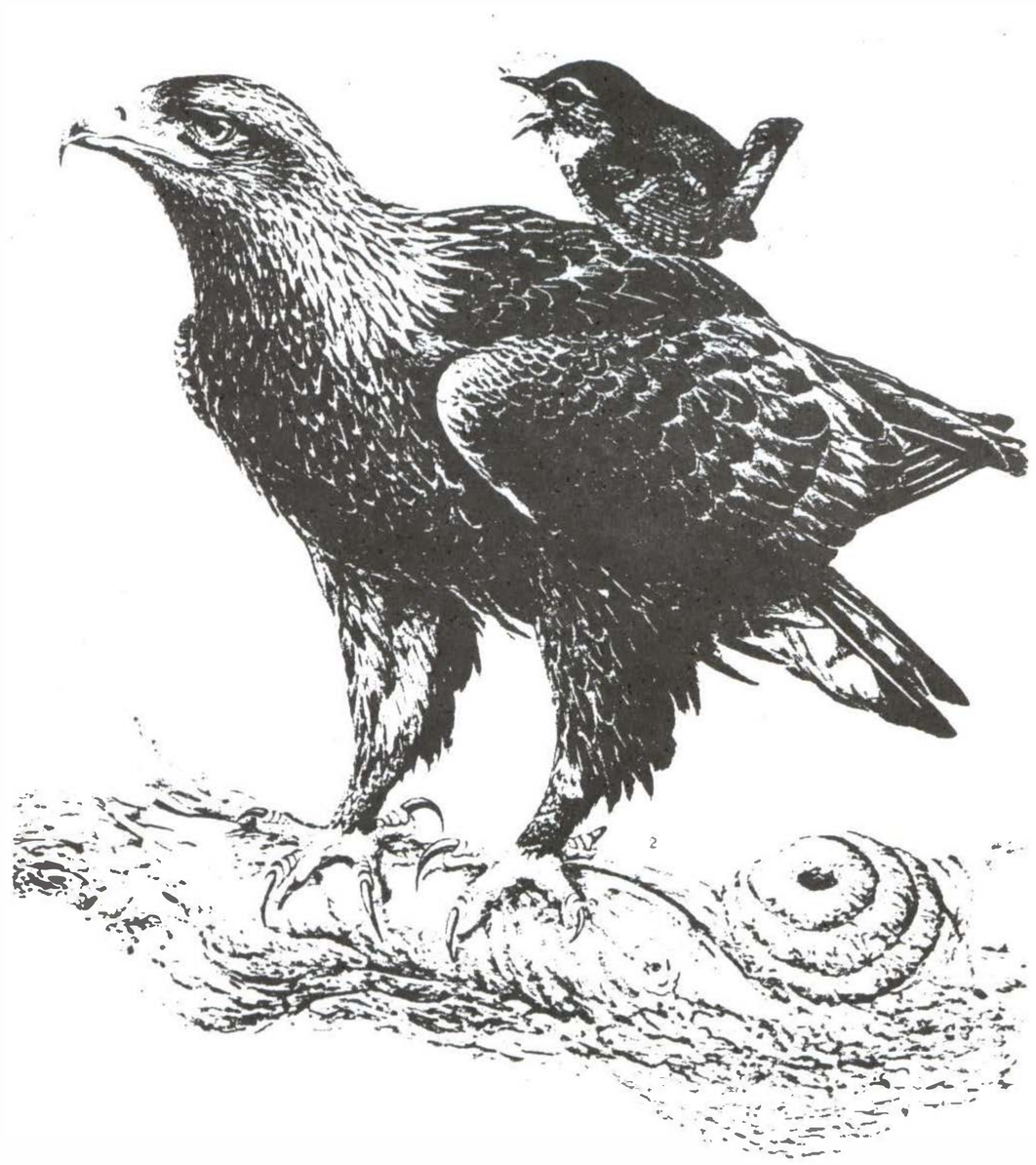

Het was een leven als een oordeel toen op een mooie dag alle vogels tegelijk voor de wedstrijd opvlogen. De pinguins vielen al snel af, gevolgd door de struisvogels en de kippen. Steeds meer vogels staakten de strijd en keerden terug naar aarde.
De Winterkoning was een handig duveltje en had zich verstopt tussen de veren van de adelaar. Die paar gram Winterkoning voelde de adelaar niet. De adelaar vloog steeds hoger en hoger en hij raakte vermoeid. Toen de zwaluwen het lieten afweten en er geen vogel meer in de lucht was, wist de adelaar dat hij de koning van de vogels was.
Langzaam liet hij zich naar beneden glijden. Maar toen verliet de Winterkoning de veilige bescherming van de veren en vloog jubelend omhoog. Ik ben de koning...ik ben de koning. De adelaar wist niet wat hem overkwam. Had hij het vogeltje over het hoofd gezien? Hij was zo moe dat hij de Winterkoning niet meer kon inhalen.
Beneden op de grond besefte de adelaar dat hij gebruikt was als taxi en toen de Winterkoning beneden was, gaf hij het vogeltje met zijn machtige vleugel een grote mep zodat hij tussen de struiken verdaagde.
De Winterkoning was dermate geschrokken, dat hij de struiken niet meer durfde te verlaten en heden ten dage zit hij daar nog. Als er geen adelaar in de buurt is komt hij naar boven en zingt bovenop de struik dat hij de koning is.

Opmerkelijke citaten over de adelaar

-De adelaar verloor nooit zoveel tijd als toen hij erin toestemde van de kraai te leren. William Blake
-U zag een adelaar stijgen
In prachtige morgenstralen,
Maar needriger dan een worm
Zag ik hem eindelijk dalen.
Spaanse Colpa, vert. Hendrik de Vries
-De oorlogsvogel is niet de adelaar, maar de ooievaar. Charles Francis Potter
-De ouderdom van een adelaar is beter dan de jeugd van een mus. Grieks spreekwoord
-De gehele lucht staat voor de adelaar open en de gehele aarde is het vaderland voor een wakker man. Euripides

Visarend

Over de Visarend is weinig bekend. Het zien van een Visarend werd in de oudheid door de vissers als een gunstig teken gezien en zij konden dan rekenen op een grote visvangst.

Kleine roofvogels

Buizerd

Bij de oude Germanen was het zien van een vliegende Buizerd een gunstig teken, terwijl dat in Frankrijk juist onheil betekende.
In Duitsland werden begin deze eeuw nog Buizerden aan schuurdeuren genageld om huis en goed te beschermen tegen kwade geesten, bliksemінslag en brand.

Rode Wouw

Voor de Rode Wouw geldt hetzelfde als voor de Buizerd.
In Frankrijk brengt een Rode Wouw regen, maar in Italië juist weer mooi weer.

Valken en haviken

De valk, vooral de Slechtvalk, is bekend van de valkenjacht. Door de adel werden vroeger forse bedragen voor een goede valk neergeteld. Men ging zelfs zover dat er oorlogen om een valk werden uitgevochten om maar in het bezit te komen van een uitzonderlijke goede jachtvogel.
Wie kent niet de Torenvalk die biddend in de lucht staat en met zijn kopje de grond beneden hem afzoekt?
Willem Hussum heeft dit verwoord in een gedicht, maar wel een gedicht van een bijzondere kracht. Er staat geen woord teveel in en tekent de Torenvalk in die paar woorden precies uit.

Een valk staat in gebed
boven het maaiveld
De prooi verhoort het

Gedichten over roofvogels zijn niet zo algemeen. Komt dit toch een beetje door de weerstand die men heeft tegen roofvogels?
Ivo de Wijs heeft een taalgrapje bedacht over havikslaan.

Nederland in vroeger dagen
Was beschavingsloos en wreed
Jong en oud schepte behagen
In het ergste dierenleed
Onze bruisende folklore
Toont een diep gebrek aan smaak
Vroeger deed men plompverloren
Aan het vuigste volksvermaak
Gansrijden, Katknuppelen, Palingtrekken en zo voort..
Er werden tussen zuid en noord
de rauwste spelletjes gedaan
Vaak ook vergaapte men zich aan...
Havikslaan
(Voor mijn informatie graaf ik in een grijs folkloreboek:)
"Men cnoopt den gevanghen havick
In een dunnen worteldoek
Neemt dan stocken ende struycken
Ende ranselt met jolijt..."
Godzijdank zijn die gebruiken
Nu voorgoed verleden tijd.
Ivo de Wijs eindigt dit gedicht (want hoe lees je het?) als volgt:

Laat de vreedzaamste gedachten
Door uw hart en hersens gaan
Als u weer eens staat te wachten
Bij een bord met 'Havikslaan'.

Aristoteles, toch geen domme jongen, meende dat de Koekoek in de herfst veranderde in een Sperwer om zo de winter door te komen. Een gedaanteverwisseling was acceptabeler dan een vliegreis naar zuidelijke landen. Op zich niet zo'n vreemde gedachte, want gedaanteverwisselingen komen vaak voor in het dierenrijk; rups in vlinder, kikkervisje in kikker enz.
Over kiekendieven zijn helaas geen verhalen bekend. Maar ook voor kiekendieven zullen dezelfde verhalen wel gelden als voor de andere roofvogels.

Literatuur

Gattiker E. & Gattiker L. 1989. Die Vögel im Volksglaube. Wiesbaden.

Ingersoll E. 1923. Birds in Legens, Fabel and Folklore. London.

Schrijner J. 1977. Nederlandsche Volkskunde. Arnhem.

Sloet L.A.J.W. Baron. 1988. De dieren in het Germaansche volksgeloof en volksgebruik. 's-Gravenhage.

de Wijs I. 1989. Vroege vogels, vlinders. Amsterdam.

VII. Boeken over roofvogels

Ab Steenvoorden

Determinatie-gidsen, Nederlandstalig:

titel: Roofvogels van Europa
auteur: Mebs
uitgever: Thieme
ISBN: 9052100772

titel: Roofvogels
auteur: Perry
uitgever: Rebo Productions
ISBN: 9036606721

titel: Roofvogels en Uilen
auteur: Nicolai
uitgever: Tirion Natuur
ISBN: 9052101892

titel: Roofvogels van Europa en Noord-Afrika
auteur: Gensbol
uitgever: Schuyt & Co
ISBN: 906097431X

titel: Roofvogels van Noordwest-Europa
auteur: Forsman
uitgever: Ger Meester Boekprodukties
ISBN: 9074345026

titel: Vliegbeelden van Europese Roofvogels
auteur: Porter, et al.
uitgever: KIM Natuurboeken
ISBN: 9064101019

Onderzoek en algemeen, Nederlandstalig:

titel: Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels
auteur: Bijlsma
uitgever: Schuyt & Co
ISBN: 9060973488

titel: Roofvogels en Uilen van Europa
auteur: Voous
uitgever: Brill
ISBN: 9004077774

titel: Handleiding veldonderzoek Roofvogels
auteur: Bijlsma
uitgever: KNNV Uitgeverij
ISBN: 9050110967

Naast bovenstaande Nederlandstalige boeken is er nog een groot aantal, vooral monografieën, Engelstalige boeken door de uitgeverij T. & A.D. Poyser over Roofvogels uitgegeven. Een aantal daarvan zijn: The Kestrel, The Sparrowhawk, The Peregrine Falcon en The Golden Eagle.

Er bestaat in Nederland ook een speciale vereniging die zich uitsluitend met roofvogels en alles wat daarbij hoort bezighoudt, de Werkgroep Roofvogels Nederland. Deze werkgroep geeft sinds 1993 een nieuwsbrief uit: De Takkeling. In deze nieuwsbrief staan allerlei korte artikelen over roofvogels. Het adres van deze werkgroep is:
Achingaweg 3, 8426 GN Appelscha.

Het bovenstaande overzicht van de momenteel verkrijgbare boeken over roofvogels kwam tot stand dankzij de medewerking van Boekhandel Van der Meer, Vuurtorenplein 10 in Noordwijk.
De meeste van bovenstaande boeken zijn te koop (of te bestellen) bij boekhandel Van der Meer.